

Zoo lag hier dus aan de tegenwoordige Vliet bij Voorburg een Romeinsch castellum, tevens station van de vloot; de bedding van den haven, welke hier in verbinding met die Vliet werd weergevonden, de pannen met stempels van de Romeinsche vloot hier voor den dag gekomen, sluiten aller twijfel uit. Reeds vaker heb ik er den nadruk op gelegd hoe de aanwezigheid van dit vlootstation een der krachtigste bewijzen is voor de oude meening, dat de Vliet de oude gracht van Corbulo moet zijn geweest, omstreeks het midden van de 1ste eeuw na Chr. gegraven. In zijn opstel over de fossa Corbulonis heeft de heer BEEKMAN (Tijdschrift v. h. Kon. Ned. Aarde. Gen. 1916) het laatst deze meening uitvoerig uitgewerkt. Twijfel aan de juistheid daarvan lijkt me reeds nauwelijks meer mogelijk.

Deze gracht van Corbulo werd gegraven, gelijk TACITUS ons verhaalt, "ut incerta maris vitarentur" d.w.z. om de ongewisse zee te vermijden, om dus zooveel mogelijk binnendoor te kunnen varen; waarheen, lijkt niet twijfelachtig.

"Vier plaatsen zijn er, vanwaar men gewoonlijk vanaf het vaste land naar Brittannië oversteekt; van de monden van den Rijn, de Seine, de Loire en de Garonne. Maar zij, die vanaf de streken van den Rijn zee kiezen, gaan niet uit vanuit de monden zelf, doch van de Morini, die bij de Menapiërs wonen" (dat dit den Scheldemond beteekent, daarover zal wel geen twijfel bestaan). Aldus verhaalt ons STRABO IV, 5, 2. Hier zien we duidelijk het doel voor ons, zoowel van het graven van CORBULO'S gracht, als van de oprichting van onze vesting. Beiden zijn klaarblijkelijk gericht op het militaire verkeer van den Rijn met Engeland. Een bevestiging hiervan vinden we in vele stukken aardewerk, welke niet van Rijnsche afkomst zijn, doch ten nauwste verwant zijn met vormen, welke speciaal in Engeland in gebruik waren (vgl. in het bijzonder II, A 3 en verschillende soorten sub II D). Deze bewijzen althans een zeer nauw verband tusschen ons Arentsburg en het Romeinsche Engeland in die dagen.

Wat nu den tijd aangaat, waarop hier aan deze gracht onze vlootstelling heeft bestaan, ook daaromtrent laten onze vondsten ons niet in het onzekere. Uit onze overzichten van de terra sigillata en van het ander aardewerk is het duidelijk dat dit zoo verbazend rijke ceramische materiaal, op enkele vroege uitzonderingen na, eerst met den iets lateren Flavische tijd aanvangt. Vroeg-Frankische stukken, zooals b.v. de bekende sigillatavormen Drag. 29 komen nog niet, of zeer zeldzaam, voor. Ook de munten spreken ons van denzelfden aanvangstijd. Immers VESPASIANUS is de eerste keizer, van wien een grooter aantal munten zijn gevonden en met wien de aaneengesloten reeks van munten aanvangt. Neemt men daarbij in aanmerking, dat zulke munten nog wel eenigen tijd na hun ontstaan in gebruik zijn geweest, dan wijst ook dit materiaal op een aanvang onder dezelfde keizer of zijn opvolger.

Misschien nog welsprekender zijn de vondsten van tegelstempels. Het eerste grootere aantal in onze tijd vormen de stempels van de Legio X welke, gelijk bekend, eerst met den Batavenopstand van 70 in ons land is gekomen en omstreeks 105 weer is vertrokken. Het was het legioen welke groote garnizoensvesting wij in Nijmegen op den Hunerberg hebben weergevonden en dat dus blijkbaar een detachement naar dit castellum heeft afgezonden. Onze legioenstempels vergunnen ons echter een nog meer preciese dateering. Ze schijnen te bewijzen dat de bouw van het castellum nog vóór het jaar 89 heeft plaats gehad. Immers we lezen hier slechts de enkele namen van het legioen: "X Gemina"; de toevoeging "pia fidelis Domitiana" welke het in het jaar 89 ontving als belooning voor zijn trouw bij den opstand van Saturninus en waarvan het althans de eerste beide praedicaten "p. f." sedert heeft behouden, komt slechts op één tegula voor (vgl. RITTERLING "de legione X Gemina" en Westdeutsche Zeitschr. XII 20).

Nu hooren we dat juist in deze jaren de onderwerping van Brittannië door de Romeinen werd volvoerd en dat daarbij ook militaire transporten uit onze streken een rol hebben gespeeld (vgl. TACITUS' verhaal, over de expeditie van Agricola, 36)), Cohorten van Bataven en Tungri hebben voor hem op een bepaald oogenblik in het jaar 84 zelfs de situatie gered. Deze aanzienlijke troepenmacht, van de oevers van onze Rijn afkomstig, moet dus van hier naar Brittannië zijn overgestoken en het ligt, na het bovenstaande, dus voor de hand aan te nemen, dat ten behoeve van deze Britsche expedities, waaraan een goede tien jaren na den Batavenopstand ook vanuit ons land zulk een werkzaam aandeel moest worden genomen, onze vloothaven van Arentsburg werd gebouwd.

Nog een ander feit komt dit bevestigen. Steeds waar het mogelijk was de oudste bouwperiode van de vesting van de andere te onderscheiden, bleek het dat Bataafsche aardewerk (en het Tungrische is daar waarschijnlijk niet van te onderscheiden) bij de eerste bouwers van onze vesting, algemeen in gebruik is geweest. Reeds aan het begin van het werk al heb ik als mijn meening geuit, dat het Bataafsche cohorten moeten geweest zijn, welke onze vesting hebben gebouwd. Thans kunnen we dunkt me wel zeggen, dat waarschijnlijk de Bataafsche cohorten, die daar in 84 in Brittannië zulke belangrijke kriegsverrichtingen hebben gepresenteerd, hier hun etappehaven bouwden. Gelijk zoowel munten, als vooral ook de aardewerkserie's bewijzen, heeft deze

etappehaven voor de militaire verbinding van den Rijn met Brittannië onafgebroken dienst gedaan tot vrij kort vóór het midden van de 3de eeuw. Dat hij in dien tijd zoo nu en dan voor grootere militaire transporten noodig zal zijn geweest, blijkt een enkel maal ook uit de schriftelijke overlevering. In den tijd toen keizer HADRIANUS aan de regeering kwam, moeten er blijkens SPARTIANUS ([Vita Hadriani](#)) en FRONTO ("[de bello Parthico](#)") hevige oorlogen in Brittannië zijn gevoerd. We weten daaromtrent al heel weinig. Alleen kennen we een inscriptie (vgl. Riese Inscr. no 499) betreffende een persoon, die onder keizer HADRIANUS verschillende posten heeft vervuld, en vóór dien tijd "[tribunus militum](#)" was "legionis VI victricis cum qua ex Germania in Britanniam translit". We hebben hier dus het transport vermeld van een geheel legioen uit Germanië naar Brittannië in het begin van HADRIANUS' regeering, toen er in dat land zoo fel werd gevochten en het ligt voor de hand, dat hierbij ook onze etappehaven dienst heeft gedaan.

Hoe weinig we verder ook van de Britsche geschiedenis weten, meerder malen worden ons toch nog Bataafsche en andere hulptroepen uit Germanië genoemd. Een buitengewoon zware periode van strijd in Brittannië begint weer in den tijd van [ANTONINUS PIUS](#), wiens wal in Schotland getuigt van een uitgebreide verovering (vgl. MACDONALD The Roman wall in Scotland), "Antoninus Pius per legatos plurima bella gessit; nam et Brittones per [Lollium Urbicum](#) vicit legatum, alio muro summotis barbaris ductor", heet het in de "vita A. Pii" (5, 4). Door inscriptie's in die Piuswal in he Noorden vastgesteld, zelfs komt in die inscriptie's de naam van LOLLIUS URBICUS voor (C. I. L. VII 1083-1141 speciaal 1125). Ook tegen de [Briganten](#) ten Zuiden van den Antoninuswal werd gevochten. Aan dezen strijd is de naam van JULIUS VERUS verbonden, van wien vele inscriptie's in dit gedeelte van Engeland zijn gevonden (vgl. HAVERFELD "Julius Verus"). Deze actie is blijkens de inscriptie's in het jaar 158 te stellen. Van bijzonder belang is voor ons een inscriptie, door MACDONALD l. 1. blz. 9 geciteerd, waarin troepdeelen worden genoemd van het 2de, het 6de en het 20ste legioen, welke uit de beide Germaniën onder [JULIUS VERUS](#) naar Brittannië zijn gedetacheerd, tot hulp in den strijd. We kunnen ons voorstellen hoe in dat jaar onze etappehaven aan den Rijnmond zeer bijzonder in werking moet zijn gesteld, nu blijkbaar uit Germanië van allerlei kanten de troepen tot hulp aan Brittannië toesnelen. Het lijkt me zeer waarschijnlijk dat we hier de gebeurtenissen voor ons zien, die ook in onze overblijfselen van Arentsburg hun sporen achterlieten. Immers dat er voor dat groote troepentransport ook in de etappehaven herstellingen en nieuwe aanbouw noodig zullen zijn geweest, lijkt op zichzelf zeer waarschijnlijk. En juist in dezen tijd, kort na het midden van de 2de eeuw, constateerden we immers op verschillende punten van de vesting een nieuwen bouw. Zoo is in dezen tijd juist de groote dubbele poort, gebouwd in den langen westelijken zijmuur, de nieuwe afscheiding tusschen haven en vestinggedeelte, welke met die poort verband houdt, is eveneens uit deze jaren, en op verschillende plaatsen van de kazernen, zoowel van die van het voetvolk als van de ruitery, konden we omstreeks dezen tijd allebei herstellingen waarnemen. Ook in de steenen gebouwen welke [REUVENS](#) ontgroef zal waarschijnlijk wel zulk een tweede bouwperiode te herkennen zijn. Althans ook de pannen met stempels spreken ons van een belangrijken bouw in de tweede eeuw, al is de eeuw daarvan niet nauw te omschrijven. In de eerste plaats moeten we opmerken dat, in tegenstelling met de latere bouwmaterialen, de hier gevonden baksteenen van het 10de legioen, d. w. z. dus die uit den eersten tijd van aanleg van de vesting, uitsluitend dakpannen zijn. Bouwmaterialen uit fundamenteën of hypocausta zijn hier van dit legioen niet aanwezig. Het lijkt me dus waarschijnlijk, dat we in deze eerste bouwperiode, in het laatste van de eerste eeuw, ook bij de hoofdgebouwen nog uitsluitend leembouw hebben gehad alleen maar met steenen pannen gedekt.

D. e. t. zijn de oudste hypocaustategels, materiaal dus uit den bouw elf afkomstig, die van de legio I Min en de [legio XXX Ulpia Victrix](#). Een zóó preciese dateering dezer stempels als bij die van de legio X is niet mogelijk. We weten echter dat beide legioenen kort vóór 120 naar Neder-Germanië zijn gekomen en dat de eerste tot den tijd van M. AURELIUS, de tweede tot het laatste toe hier in deze streken bleef. (Vgl. SCHILLING "de leg. Rom. I Min et XXX Ulpia", zie ook Bonn Jahrb. 111/112, 296). Aan de nieuwe bouwperiode, omstreeks het jaar 158, welke we boven meenden te mogen aannemen, zullen dus waarschijnlijk ook deze tegels en steenen zijn toe te schrijven, welke REUVENS vooral in zijn gebouwen I en III gebruikt vond (villa en praetorium). Het lijkt me dus waarschijnlijk dat toen ook eerst de groote hoofdgebouwen als werkelijke steenen gebouwen zijn verrezen.

Zoo zien we dus omstreeks dien tijd een zeer ingrijpenden herbouw van onze vesting; de groote poort, de hoofdgebouwen waarschijnlijk, en zeker verscheidene kazernegebouwen werden toen vernieuwd en het ligt, gelijk we reeds zagen, voor de hand de oorzaak hiervoor te zoeken in het zoo uitgebreide transport van troepen uit drie legioenen, hetwelk toen van den Rijn naar Brittannië moet hebben plaats gegrepen.

Uit onze pannen schijnt het wet mij echter wel mogelijk nog van een derde bouwperiode

van onze vesting te spreken. Verreweg de grootste massa daarvan is n.l. die met de stempels van den Exercitus Germ. inferioris of de Vexillationes daarvan. Nu weten we (vgl. Bonn Jahrbuch 111/112, 296) dat deze stempel gebruikelijk was in de pannebakkerijen, welke voor de legio I en de legio XXX beiden, in het laatst van de 2de en het begin van de 3de eeuw, waarschijnlijk ergens in ons land zelf, de bouwmaterialen vervaardigden. Precies dateerbaar zijn deze stempels niet, ze behooren echter in het algemeen tot deze late periode; aan het feit dat ze de laatsten zijn is natuurlijk ook het overwegen van hun aantal toe te schrijven. En nu schijnt het mij zeer waarschijnlijk dat ook onder keizer SEPTIMIUS SEVERUS een sterk gebruik van deze etappehaven zal zijn gemaakt. Immers ook in dat laatste gedeelte van de 2de eeuw, den tijd, waaruit ook verder op Arentsburg de vondsten zeer overvloedig zijn, zijn er in Engeland voortdurend oorlogen geweest. (Vita M. Aur. in de Hist. Aug. VIII, 7). In 175 vernemen we weer van troepentransporten van de Donau naar Engeland (Dio. XXI, 16) en het lijkt niet onwaarschijnlijk dat die langs den Rijn en over onze haven zullen hebben plaats gehad. Verder is er voortdurend sprake van gevechten in N. Engeland om den wal, dien ANTONINIUS Pius in Schotland had gebouwd. (Dio XXI 8, XXII 9). Vooral ook onder SEPTIMIUS SEVERUS waren deze oorlogen zeer hevig en schijnen zelfs daarmee te zijn geëindigd, dat deze keizer zich uit het N. van Brittannië terugtrok en op de plaats van den vroegeren wal van TRAJANUS een nieuwen steenen verdedigingsmuur bouwde (vgl. Dio XXVI 12 en 5 Vita Severi, Hist. Aug. 18, 2. Zie Bonn Jahrb. C X bl. 30) In dit verband lijkt me nog een andere zaak merkwaardig. We hebben boven gezien dat reeds REUVENS op het terreingedeelte, dat we thans aan den haven mogen toeschrijven, één of meer steenen gebouwen heeft ontgraven (II), waarin met natuurlijk het leifst gebouwen voor de vloot bestemd, fabrieken of arsenalen, zou willen zien; ook wijst reeds REUVENS op de waarschijnlijkheid dat ze uit een vrij late periode zouden stammen. Nu heb ik reeds vroeger mijn meening uitgesproken over eenige inscriptiesteenen, thans op het slot Duivenvoorde te Voorschoten bewaard, welke bij de vroegere schrijvers nu eens hier, dan weer dáár gevonden heeten te zijn. Ik vermoedde, dat ze waarschijnlijk zouden stammen uit de eenige Romeinsche ruïne, welke we in Zuid-Holland kennen, uit Arentsburg (vgl. Ber. d. R. G. Komm. IV 8 en CIL XIII suppl.). Deze inscripties behooren allen tot den tijd van SEPTIMIUS SEVERUS en zijn opvolgers en één ervan luidt: (Riese Inscr. 171): "Imp. Caes. L. Septimius Severus Aug. bet M. Aurelius Antoninus Caes. Coh. XV Vol. armamentarium vetustate collabsum restituerunt sub Val. Pudente leg. Aug. pr. pr. Curante Caecil. Batone praefecto". Zou er nu geen verband te zoeken zijn tusschen deze vrij late havengebouwen en het arsenaal door SEPTIMIUS SEVERUS herbouwd? Zoo ja, dan hebben we ook hier nog een bouwwerkzaamheid in Arentsburg in een tijd toen deze haven als etappeplaats naar Engeland nog weer duchtig dienst zal hebben gedaan.

Over de nu volgende historische perioden zwijgt de overlevering geheel. Noch van deze streken noch uit Engeland is ons feitelijk iets bekend. Voor den laatsten bestaanstijd van Arentsburg zijn we dus geheel op de vondsten aangewezen. Om den tijd te bepalen tot welken de vesting heeft bestaan zij door feze ook volkomen voldoende. De laatste soorten van versierde reliëf-terra sigillata, uit het begin van de 3de eeuw, komen zeer zeker op Arentsburg nog voor. Ze zijn echter niet zoo veelvuldig meer als die, welke er vlak aan vooraf gaan. Evenzoo vinden we nog vrij wat ander aardewerk uit het eerste derde gedeelte van die eeuw, al is de eerste 30 à 40 jaren van de derde eeuw Arentsburg nog bezet geweest, al was het niet zóó dicht als dit in de tweede eeuw het geval was. Daarna breekt echter het aardewerk plotseling af. Voor onze dateering van het grootste belang is het feit dat de laatste soorten van aardewerk, welke we b.v. in Niederbieber vinden, dat immers omstreeks het jaar 260 werd opgegeven (vgl. OELMANN Keramik Niederbieber), hier niet, of nog slechts zeer zeldzaam voorkomen. Het staat daardoor vast, dat Arentsburg enkele tientallen van jaren eerder is opgegeven dan Niederbieber.

Ook de muntvondsten stemmen hiermee volkomen overeen. Tot en met CARACALLA zien we onze onafgebroken reeks regelmatig doorlopen met steeds een vrijwel gelijkmatig aantal munten. Dan beginnen ook de munten zeldzamer te worden, uit de jaren, waaruit het aardewerk slechts van een geringe bezetting sprak en met GORDIANUS (238) breekt eindelijk de doorlopende reeks geheel af. We zullen dus zeker niet ver mis zijn als we dit jaar voor den einddatum van de eigenlijke vesting houden. Slechts zeer enkele stukken aardewerk kunnen uit een iets lateren tijd zijn; dwingende gegevens zijn er in dit opzicht niet. Wel echter wijst onze muntserie mogelijk op een, zij het onbeduidende, herleving omstreeks het jaar 270. We hebben boven gezien hoe er volgens REUVENS' gegevens, op één plaats in onze vesting, die klaarblijkelijk toen reeds voor een groot deel in puin lag, ten deele met gebruikmaking van fragmenten uit dit puin afkomstig, een enkele ruiterkazerne (REUVENS' gebouw IV) uit steen is gebouwd, in afwijking van alle andere kazernesgebouwen uit een vroegere periode. Het lijkt me waarschijnlijk dat we deze verschijnselen zullen moeten combineeren en aannemen dat de muren van de reeds vervallen vesting omstreeks het jaar 270 nog eens een Romeinsche ruiterbende tot

tijdelijke verblijfplaats hebben gediend. De ééne enkele munt van keizer CONSTANTINUS heeft natuurlijk op zichzelf geen beteekenis. Ongetwijfeld was onder dezen keizer onze vlootvesting in het Germaansche land reeds lang voorgoed ten onder gegaan. Vóórdat echter deze vesting op deze plaats verrees heeft hier, gelijk we zagen, nog een andere aanleg gelegen. Reeds vóór het begin van onze opgravingen had ik de aanwezigheid van zulk een voorlooper vermoed. De enkele pan van het XVIIe legioen, hetwelk immers in het jaar 70 voorgoed is opgeheven, die mij tot dit vermoeden aanleiding gaf, is echter zóódanig een op zichzelf staand verschijnsel gebleven, dat ik haar thans feitelijk geen dateerende beteekenis durf toeschrijven.

De vele grondsporen, onder die van onze vesting zelf gevonden, laten evenwel geen twijfel aan het bestaan van zulk een vóórperiode. Een eigenlijke vesting was het niet, welke toen hier stond, waarschijnlijk slechts een gebouw door een palissadeering omgeven. Dateeren kunnen we dit gebouw niet, omdat ook hier, meer nog dan bij de 1ste vestingperiode, in het aardewerk het niet zoo precies dateerbare inheemsche geheel overheerscht. Het lijkt intusschen ontwijfelbaar dat een aantal zeer vroege stukken onder onze vondsten, een paar munten, een stukje milleforiglas en aardewerkfragmenten in de beschrijvende lijst voldoende aangeduid, aan deze oudste periode zijn toe te schrijven. Al is hun aantal te gering om met zekerheid eenige dateering toe te laten, omdat men bij zulk een klein getalstukken steeds met een mogelijk toevallig voortleven van enkele bepaalde voorwerpen te rekenen heeft, toch kunnen we met groote waarschijnlijkheid aannemen, dat hier de eerste vestiging reeds in de eerste jaren onzer jaartelling, zoo niet nog enkele jaren vroeger, bestaan heeft. In alle geval staat het vast dat hier geruimen tijd vóór den Batavenopstand reeds een Romeinsche nederzetting moet zijn geweest; dit leeren ons de grondsporen alleen reeds met volkomen zekerheid.

Thans nog een enkel woord over den naam. We hebben vroeger reeds vaker uiteengezet waarom we meenden hier mogelijk het Praetorium Agrippinae van de Peutinger kaart voor ons te hebben (vgl. afb. 110). Immers deze kaart teekent juist op het midden van Zuid-Holland tusschen Maas en Rijn dicht bij elkaar twee plaatsen van beteekenis: Lugdunum Batavorum en slechts enkele mijlen landwaarts in Praetorium Agrippinae. Aan de teekening of de maten, der kaart eenig gegeven te ontleenen, lijkt met niet wel mogelijk, daartoe zijn deze te onbetrouwbaar. Wanneer we echter zien hoe onze Voorburgsche ruïne aan den uitersten Oostrand van het zand van de Hollandsche kuststreek ligt, en dat westelijk onder de duinen op meerdere plaatsen nederzettingen bekend zijn, dan lijkt de waarschijnlijkheid groot, dat we hier bij Voorburg de oostelijke van die beide plaatsen hebben te zoeken, en dat Lugdunum ergens onder de hollandsche duinen liggen moet.

Van belang lijkt me ook het feit dat het tekeningetje, waarmee op die kaart Praetorium Agrippinae is aangegeven, een vierkant gebouwtje met blauw gekleurd vakje in het midden, hetzelfde is als wat we vaak op die kaart ontmoeten voor plaatsen, welke aan water gelegen zijn. Ook dit zou misschien pleiten voor identificeering van dit Praetorium met onze vloothaven. Zekerheid omtrent den naam is overigens niet te verkrijgen, de verwachting dat de opgravingen die mogelijk zouden brengen is niet vervuld. Meende ik vroeger dat Claudius' gemalin Agrippina hier mogelijk de naamgeefster zou zijn geweest, het niet onbelangrijk aantal voorwerpen uit een nog vroegeren tijd hier gevonden, zou ons thans mogelijk eerder nog aan de oude Agrippina kunnen doen denken.

Eén ding is in dit opzicht wel zekerheid geworden dat n.l. onze vesting niet is, wat men vroeger steeds meende: het Forum Hadriani van de Peutinger kaart. Immers in de eerste plaats is het geen forum geweest doch een vloothaven, en in de tweede plaats bestond deze reeds lang vóór keizer HADRIANUS er zijn naam aan had kunnen geven.

Zie ook <https://www.delpher.nl/nl/tijdschriften/view?identificer=MMKB07%3A000885001%3A00121&query=arentsburg+vlootstation&coll=dts&sortfield=date&page=2>

Conclusie. De Romeinsche versterking te Arentsburg was een gewoon versterkt station van de Rijnvloot en had geen andere beteekenis dan de overige stations van de Classis Germanica langs den Rijn.

List of Roman legions https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Roman_legions

DE BETEKENIS VAN HET CASTELLUM BIJ ARENTSBURG
DOOR F. KROON

Op grond van de vele en belangrijke vondsten ter plaatse heeft Dr. Holwerda in zijne publicatie „Arentsburg" 1) een zeer nauw verband gelegd tusschen het castellum bij Voorburg en de gebeurtenissen in Britannië. Hij meent er de groote beteekenis van den Rijn voor de Romeinsche oorlogspolitiek ten opzichte van Britannië in te herkennen en leest als het ware de geschiedenis van het castellum af op de gebeurtenissen in dat land. De aanwezigheid van ceramiek van waarschijnlijk Britschen oorsprong dient hem

daarbij tot steun.

Een nauwgezette bestudeering van deze kwestie heeft mij echter tot een geheel ander inzicht gebracht en tot een afwijkende opvatting gevoerd omtrent de militaire beteekenis van genoemd castellum met vlootstation. Om deze opvatting uiteen te zetten is het noodig eerst in het kort weer te geven op welke wijze Dr. Holwerda de vondsten rangschikt en dateert:

a. Hij komt tot het besluit dat de herbouw in steen van een oudere vestiging en de aanleg van het vlootstation hebben plaats gehad vóór het jaar 89. In een ander geschrift 2) preciseert hij dit nader door aan te geven rond 85, zijnde de oudste scherven uit den tijd van Domitianus.

b. Verder constateert hij op verschillende punten van het castellum belangrijke nieuwe bouwsels, welke hij kort na het midden van de 2de eeuw plaatst.

c. Dan meent hij nog de mogelijkheid van een vernieuwing

1) Arentsburg, een Romeinsch militair vlootstation bij Voorburg (1923).

2) Nederland's vroegste geschiedenis (tweede druk, 1925).

te onderkennen omtrent het einde van de 2de eeuw of het begin van de 3de eeuw.

d. Vervolgens oppert hij de mogelijkheid van den bouw van arsenalen omstreeks 210.

e. Uit de vondsten concludeert hij verder, dat het castellum omstreeks 238 werd verlaten, doch omstreeks het jaar 270 nog weer eens tijdelijk werd bezet.

f. Een vrij groote hoeveelheid ceramiek van waarschijnlijk Britschen oorsprong dient hem ten slotte om te wijzen op het verband met Britannië.

Om mijne bezwaren tegen het door Dr. Holwerda gelegde zoo zeer nauwe verband tusschen de geschiedenis van het castellum en die van Britannië in het licht te stellen is het noodig de bovengenoemde gevallen één voor één te behandelen:

ad a. Dr. Holwerda brengt den herbouw in steen en den aanleg van de haven in verband met Agricola's veldtochten in Britannië en met de zijns inziens in die jaren gewijzigde Romeinsche oorlogspolitiek ten aanzien van dat land. Zooals we zagen zijn de oudste Romeinsche scherven uit den tijd van Domitianus, die in 81 aan het bewind kwam. Nu stelt Dr. Holwerda de dateering op rond 85. Desgewenscht kan men die nog wat vroeger stellen, maar naar het mij voorkomt toch niet vóór 82. Laat ons dus dit jaar vasthouden en de gebeurtenissen in Britannië bezien.

Sedert den opstand van Boudicea waren daar vier legioenen gelegerd. In 67 kon Nero er een van wegnemen (Leg. XIV), waardoor het bezettingsleger weer op drie legioenen werd teruggebracht. In 71 werd er echter weder een agressieve periode ingezet, toen Cerealis, na het onderdrukken van den opstand der Bataven, met Leg. II Adiutrix derwaarts vertrok. Na drie jaren van succesvol optreden werd Cerealis in 74 vervangen door Frontinus, die het veroveringswerk krachtig voortzette. Toen diens ambtsperiode was verstreken, werd hij in 77 opgevolgd door Agricola. Deze ondernam elk jaar een veldtocht, hetgeen hem steeds verder Noordwaarts voerde, tot hij in den nazomer van 82 de Caledoniërs, de meest Noordelijke stammen, beslissend versloeg. De verovering van geheel Britannië scheen een feit geworden. Doch het was Agricola's laatste veldtocht geweest; in 83 werd hij teruggeroepen. Nu moge de voorstelling, door Tacitus 1) gegeven, zeer overdreven en sterk subjectief zijn, men mag toch wel als zeker aannemen dat Domitianus, om welke redenen dan ook, zich om Britannië verder niet bekommerde en dat Agricola met groote spijtigheid moest aanzien, dat zijn prachtige werk niet werd geconsolideerd en het door hem bereikte door het achterwege blijven van de volledige pacificatie van Caledonië in de waagschaal werd gesteld 2). In elk geval staat het vast, dat er na 83 van een militaire actie in Britannië voor geruimen tijd geen sprake meer was. Integendeel, omstreeks 86 werd Leg. II Adiutrix naar de Donau gezonden, waardoor het bezettingsleger weder op drie legioenen werd teruggebracht.

Mag men nu den herbouw in steen van ons castellum te Arentsburg in, — zooals we zagen op zijn allervroegst het jaar 82, — in zoo nauw verband brengen met een actie in Britannië, welke reeds jaren gaande was, doch juist in dat jaar werd beëindigd? Het lijkt mij waarlijk niet verantwoord.

En indien men met Dr. Holwerda zou willen spreken van een wijziging in de Romeinsche oorlogspolitiek ten opzichte van Britannië, dan zal dit moeten zijn in tegengestelden zin als deze het doet. Domitianus keerde zich immers juist van Britannië af en richtte zich tegen Germanië. Want hoezeer deze keizer ook, door hem slecht gezinde auteurs, is belasterd en belachelijk gemaakt naar aanleiding van zijne overwinningen op de Germanen, de spade heeft hem ten slotte recht doen wedervaren 3). Zijn werk aan Rijn en Donau is van groote beteekenis geweest.

Schakelt men, wat mij noodzakelijk lijkt, de gebeurtenissen in Britannië uit, dan zijn er voor den herbouw in steen en den aanleg (ev. vernieuwing) van de haven twee mogelijkheden: of zij stonden in verband met andere militaire maatregelen, of zij waren incidenteel. Het komt mij voor, dat de gebeurtenissen aan den Rijn in de eerste jaren van Domitianus' regeeringsperiode tot de eerste opvatting dwingen. Immers in 83

had de veldtocht tegen de Chatten plaats, welke eindigde met hunne onderwerping en de bezetting van hun gebied. Hierna werd begonnen met den aanleg van de eerste Limes.

1) Agricola.

2) Collingwood and Myzes, Roman Britain and the English settlements (Oxford, 1936), bladz. 113 e.v.

3) F. Koepp, Die Römer in Deutschland (1926), bladz. 52 e.v.

Is het nu niet veel natuurlijker de vernieuwingen te Arentsburg te vatten in het kader van die gebeurtenissen dan te zoeken naar een, zooals werd aangetoond, zeer moeilijk te aanvaarden verband met een op haar einde loopende actie in Britannië? Het is zeer wel mogelijk, dat de verbetering van het castellum noodig werd geoordeeld, om de Bataven en Caninefaten, van wie er velen nog getuige waren geweest van den opstand in 69, van onberaden handelingen te weerhouden tijdens de actie tegen de stamverwante Chatten. Afgescheiden hiervan is het duidelijk, dat die actie vele transporten op den Rijn noodig maakte. De beveiliging van die transporten en een in het algemeen versterkt militair-politioneel toezicht op de waterwegen moeten uiteraard een groter werkzaamheid en waarschijnlijk ook wel uitbreiding van de Rijnvloot geëischt hebben. De aanleg (ev. verbetering) van het havengedeelte is in dit verband volkomen logisch. Dat men toen tevens het castellum vernieuwde en sterker maakte, ligt in den aard van de zaak. Acht men het jaar 83 te vroeg, dan is er nog de aanleg van de Limes en de zoo gevaarlijke opstand onder Ant. Saturninus in 88. Neen werkelijk, er is in die jaren genoeg aan den Rijn zelf gebeurd om de verbeteringen te Arentsburg te verklaren.

ad b. De dateering van de volgende, zeer belangrijke, nieuwe bouwsels kon door Dr. Holwerda niet zoo scherp worden begrensd als de vorige. Niettemin meent hij haar toch ten slotte op omstreeks 158 te kunnen stellen. Hij laat zich daarbij feitelijk geheel leiden door het door hem aangenomen nauwe verband met Britannië. Hetwelk echter, zooals we hierboven zagen, minstens zeer dubieus moet worden geacht.

Deze dateering dan is gegrond op de vondst van hypocaustategels met de stempels van Leg. Minervia en van Leg. XXX Ulpia Victrix, welke tegels hoofdzakelijk behoorden bij een tweetal groote gebouwen, door Dr. Holwerda aangeduid als villa en praetorium. Nu kwam het eerstgenoemde legioen reeds omstreeks het jaar 83 aan den beneden-Rijn, ging ongeveer 100 naar de Donau en keerde omstreeks 105 weer in zijn legerplaats te Bonn terug: In 162 nam het deel aan den veldtocht tegen de Daciërs, maar keerde ook daarna naar zijn oude garnizoen terug, waar het verder verbleef. Wat den tijd betreft, zouden de tegels van dit legioen dus reeds van af 83 kunnen dateeren en zeer zeker vanaf 105, toen Leg. X Gemina, dat ook een detachement te Voorburg had, voorgoed uit deze landen vertrok en er aldaar dus waarschijnlijk een detachement van Leg. I Minervia gelegerd werd. Echter moeten wij op gezag van Dr. Holwerda aannemen, dat de bouwsels van een lateren tijd zijn.

Leg. XXX Ulpia Victrix kwam omstreeks het jaar 119 aan den beneden-Rijn en verbleef er tot het einde van de Romeinsche bezetting. Voor de tegels van dit legioen kan men dus rekenen van af ongeveer 120. Als men nu aanneemt, dat de nieuwe bouw bestemd was voor detachementen van de beide genoemde legioenen samen, dan komt men dus tot een mogelijke periode van af 120 tot aan het tijdstip waarop de stempels Exc. Germ. Inf. voor die beide legioenen gezamenlijk werden ingevoerd. Dit tijdstip is niet met juistheid bekend, doch valt waarschijnlijk in het begin van de tweede helft van de 2de eeuw. Er is dus een speling van ongeveer 40 jaren.

Behalve de zoeven vermelde groote gebouwen zijn er nog geconstateerd: een nieuw zwaar poortgebouw in de Westelijke muur, een nieuwe afscheiding tusschen het vesting- en het havengedeelte en verschillende vernieuwingen aan enkele kazernesgebouwen. Voortwerkende op zijne hypothese, dat het ontstaan en de verdere geschiedenis van het steenen castellum met vlootstation ten nauwste samenhangt met den loop der gebeurtenissen in Britannië en in verband met het zeker vaststaande feit, dat er tijdens Antoninus Pius daar hevig werd gestreden, hetgeen het zenden van versterkingen van den Rijn overzee noodig maakte, oppert Dr. Holwerda de onderstelling, dat men ook in deze bouwsels de geschiedenis van Britannië weerspiegeld ziet en dat zij verband hielden met die transporten.

Hierin zit voor mij, als oud-officier, iets onbevredigends. Ook al wil men aannemen dat die transporten over Arentsburg gingen (wat wel mogelijk, maar niet zeker is) en daar eenige dagen verbleven om voor het begin van de zeereis nog eens de beenen te kunnen strekken, dan zou men toch eerder den bouw van een aantal tijdelijke barakken verwachten dan dien van paleizen met centrale verwarming en luxueuse badgelegenheid. Ook het groote poortgebouw en de nieuwe afscheiding tusschen vesting- en havengedeelte zijn in dat verband moeilijk te verklaren. Het eenige wat m.i. in dit beeld zou kunnen passen, zijn de verbeteringen aan de bestaande kazernes, indien die tenminste tevens uitbreidingen beteekenden. Maar wat die overige bouwsels betreft, kan ik werkelijk geen houvast vinden. Vooral het praetorium en de villa wijzen meer

op de aanstaande komst van een groot heer dan van passeerende troepen. Stelt men zich nu de vraag welk groot heer er na 120 verwacht kon worden, dan denkt men wel onmiddellijk aan Hadrianus, die na de Rijn-grens te hebben geïnspecteerd in 121 naar Britannië overstak.

Onwillekeurig vraagt men zich dan af, of het castellum te Arentsburg dan toch vereenzelvigd zou moeten worden met Forum Hadriani van de Tabula Peutingeriana. Dr. Holwerda is van oordeel, dat dit niet het geval is. Immers, zoo zegt hij, in de eerste plaats was het geen *forum* (in den zin van marktplaats, bedoelt hij) doch een vloothaven en in de tweede plaats bestond deze reeds lang voor keizer Hadrianus er zijn naam aan had kunnen geven.

Hiertegen dient te worden opgemerkt, dat *forum* niet uitsluitend marktplaats beteekent. Het is m.i. zeer wel mogelijk, dat Hadrianus van zijn verblijf hier gebruik maakte, om verschillende hangende kwesties persoonlijk te regelen; dit toch lag geheel in zijn aard. Ter herinnering aan deze belangrijke gebeurtenis kan het castellum toen zijn omgedoopt.

Terugkeerende tot de kern van ons onderwerp, zij er op gewezen, dat het bekend is, hoe Hadrianus op zijne reizen persoonlijk zijne aanwijzingen gaf voor aan de verbeteringen aan te brengen verbeteringen, soms zelfs wel order gaf voor de verplaatsing ervan. Er zou dan ook veel voor te zeggen zijn om de overige verbouwingen op rekening van zijne bemoeiingen te stellen. Voor de vernieuwingen aan verschillende kazernes en de nieuwe afscheiding tusschen het vesting- en het haven-gedeelte lijkt mij dit zeer goed aanvaardbaar, maar voor de groote poort moet een uitzondering worden gemaakt.

Dr. Holwerda toch deelt mede, dat voor den bouw van deze poort de bestaande gracht gedeeltelijk moest worden opgevuld en dat in het daarvoor gebruikte materiaal scherven werden gevonden, welke dateering het noodig maakt den bouw van die poort althans te stellen op omstreeks 160. Maar in Dr. Holwerda's publicaties heb ik niets kunnen ontdekken, dat het noodig maakt ook die andere bouwsels in denzelfden tijd te stellen, zooals hij doet.

Het komt mij dan ook voor, dat het wenschelijk is de bouwsels, welke door Dr. Holwerda allen in één groep omstreeks 158 zijn geplaatst, te splitsen, en wel als volgt:

- a. Het paleis en de villa: kort vóór de komst van Hadrianus, dus 120-121.
- b. De verbeteringen aan de kazernes en aan de afscheiding tusschen het vesting- en het haven-gedeelte: na zijn vertrek, dus 121-122.
- c. De groote poort in de Westelijke muur: ± 160.

Over deze poort dient nog te worden opgemerkt, dat ook daarvoor het verband met gebeurtenissen in Britannië mij zeer dubieus voorkomt. Weliswaar werd daar tijdens Antoninus Pius hevig gestreden en gingen er ontegenzeggelijk omstreeks 155 transporten van den Rijn naar Britannië, maar het blijft toch een beetje raadselachtig, waarom dit te Arentsburg den bouw van een zwaardere poort noodig kan hebben gemaakt. Veeleer zou men aan een incidenteele verbetering willen denken. Mocht men echter toch verband willen zoeken met gebeurtenissen elders, dan zal men ook voor dit geval liever het oog naar den Rijn wenden. Onder den pas genoemden keizer werd er niet alleen in Britannië gestreden, maar ook het geheele bewakingssysteem tegen de Germanen werd omstreeks 160 verbeterd. In dit beeld past een vernieuwing van ons castellum heel wat beter, naar het mij voorkomt.

ad c. Dr. Holwerda meent de mogelijkheid van een volgende vernieuwing te vinden omtrent het einde van de 2de of het begin van de 3de eeuw. Dit berust op de vondst van pannen met het stempel van *Excercitus Germ. Inf.* Zooals we reeds zagen, zijn die pannen niet nauwkeurig te dateeren, maar zij moeten toch wel van na omstreeks 160 zijn. Ook voor deze mogelijke vernieuwing grijpt hij naar de geschiedenis van Britannië. Hij wijst er op, dat er omstreeks 175 weer troepentransporten plaats hadden en dat er tijdens Septimus Severus (193-211) weer hevig werd gestreden. Zeer overtuigend lijkt dit niet. Afgescheiden van het feit, dat een vernieuwing van pannen ook wel eens noodig is, zonder dat er bijzondere gebeurtenissen aan ten grondslag liggen, kan men, als men er de voorkeur aan geeft aan een meer algemeene vernieuwing van het castellum te denken, ook hiervoor weer veel beter naar den Rijn zien dan naar Britannië. Onder Commodus (180-192) toch hadden er weer talrijke wijzigingen en verbeteringen aan de Germaansche Limes plaats (bijv. de stichting van het groote castellum te Niederbieber). Ook zijn er weer oorlogen tegen de Chatten en de Chauken geweest. Het is waarlijk niet noodig, om naar de overzijde van de Noordzee te zien, om een verklaring te vinden voor werkzaamheden aan ons castellum.

ad d. Dr. Holwerda wijst op de beteekenis van eenige inscriptie-steenen, welke naar zijn gevoelen uit Arentsburg afkomstig zijn. Hij citeert één der inscripties, waaruit blijkt, dat er tijdens Septimus Severus (193-211) en zijn opvolger Caracalla (198-217) aan de arsenalen werd gewerkt. Hij vraagt, of er geen verband zou kunnen bestaan tusschen de door Revius ontgraven steenen gebouwen op het thans als haven-gedeelte erkende terrein en de in de inscriptie vermelde arsenalen. Hij zegt verder: „Zoo ja,

dan hebben we ook hier nog een bouwwerkzaamheid te Arentsburg in een tijd toen deze haven als etappehaven naar Engeland nog weer duchtig dienst zal hebben gedaan". Zooals men ziet, blijft hij tot het einde toe gevangen in het denkbeeld van een door hem gezocht verband, waarvan echter de grondslag krijgsgeschiedkundig moeilijk houdbaar is.

Laat ons aannemen, dat de inscriptie-steenen werkelijk van Arentsburg afkomstig zijn en dat erop vermelde magazijnen inderdaad de door Revius gevonden gebouwen waren. Is er dan één reden, om het oog naar Britannië te wenden? Aan den Rijn is er in die jaren ook heel wat voorgevallen. Zoo bereidde Septimus Severus plannen voor ter onderwerping van de Germanen. In zulke plannen past toch zeer zeker de herbouw of de bouw van arsenalen. Onder zijn opvolger Caracalla werden er oorlogen gevoerd tegen de Chauken en de Saksen, dat wil zeggen nabij onze streken. Ook hierin ligt verklaring genoeg voor een herbouw van magazijnen te Arentsburg. Zonder eenigen schroom durf ik dan ook zeggen: zoek het dichterbij huis.

ad e. De geconstateerde herbezetting van het castellum in 270 is tactisch zeer eenvoudig te verklaren. In dat jaar werd immers de Limes definitief opgegeven, waarna Donau en Rijn de grens zouden vormen. De werkzaamheden en verplaatsingen, aan deze reorganisatie verbonden, zullen zeker heel wat transporten op den Rijn noodig hebben gemaakt. Een tijdelijke bewaking van de Rijnmonding tot dekking van die transporten is niet slechts als aannemelijk, maar als tactisch bepaald noodzakelijk te beschouwen. Het castellum te Arentsburg lag voor dit doel alleszins gunstig.

ad f. Ik ben er mij volkomen van bewust, dat ik mij met een bespreking van het ceramiek van waarschijnlijk Britschen oorsprong op zeer glad ijs zou kunnen begeven. En toch mag ik er niet geheel over zwijgen, daar het feitelijk het eenige punt is, dat ontegenzeggelijk wijst op verband met Engeland. Maar het zal een leekenpraatje moeten blijven.

Het opmerkelijke van dit ceramiek is, dat het te Arentsburg in vrij groote hoeveelheid is gevonden, doch, zooals Dr. Holwerda mededeelt, elders aan den Rijn niet is geconstateerd. Het is dus blijkbaar niet verder gekomen dan ons castellum. Men zou kunnen denken, dat het een partij geweest is welke als handelswaar werd geïmporteerd en waaraan de importeur een strop heeft gehad, omdat het hier niet gewild bleek. Maar er is een andere oplossing, die, mij althans, beter voldoet. Omstreeks het jaar 150 zijn er zeer waarschijnlijk door de Romeinen eenige Britsche stammen in hun geheel van hun land overgebracht naar de Limes in het Wurtembergsche. Als dit waar is, dan zou daarin wellicht de verklaring van de aanwezigheid van dit ceramiek van Britschen oorsprong te Arentsburg zijn te vinden. Een ieder, die wel eens in werkelijkheid of op een nieuwsfilmpje of op een foto de inscheping van Javaansche emigranten, bestemd voor de buitengewesten, heeft gezien zal mij onmiddellijk begrijpen. De zorgzame vrouwen brachten natuurlijk hun potten mede, niet alleen uit voorzorg omdat men niet kon weten, hoe het daarin den vreemde zou zijn, maar ook om onderweg voedsel en drinkwater te hebben. Indien nu zulk een groep Britsche kolonisten eenigen tijd te Arentsburg heeft moeten verblijven, om op verder transport te wachten, dan is het denkbaar dat de vrouwen bemerkten, dat hier beter of mooier aardewerk te krijgen was. Vrouwen zijn vrouwen, zij gaven de voorkeur aan het vreemde aardewerk en lieten hun oude potten achter. Ik geef onmiddellijk toe, dat dit een zeer huiselijke verklaring is, maar juist daarom is zij wellicht niet zoo ver van de waarheid.

Résumé. Het is krijgsgeschiedkundig niet aanvaardbaar den herbouw in steen van het castellum te Arentsburg onder Domitianus in verband te brengen met de toen juist beëindigde oorlogshandelingen van Agricola in Britannië. Meer reden is er dien te zien in samenhang met den veldtocht tegen de Chatten, de blijvende bezetting van hun land en de inrichting van de eerste Limes.

De bouw van een praetorium en villa is moeilijk in verband te brengen met het passeeren van troepentransporten, bestemd voor Engeland, doch wijst meer op de aanstaande komst van een voornaam persoon, hetgeen op Hadrianus zou kunnen duiden. Enkele der andere vernieuwingen aan het castellum zouden aan de wenschen van Hadrianus kunnen worden toegeschreven.

De overige kunnen eenvoudiger in verband worden gebracht met de gebeurtenissen aan den Rijn en in onze streken dan met die in Britannië, voorzover zij althans niet incidenteel zijn geweest.

Conclusie. De Romeinsche versterking te Arentsburg was een gewoon versterkt station van de Rijnvloot en had geen andere beteekenis dan de overige stations van de Classis Germanica langs den Rijn.

Correspondentie m.b.t. de beschuldigingen van van Giffen tegen zoon Holwerda.

[113] CURATOREN DER RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

No. 422 Leiden 2 Juni 1904

Onderwerp; Pensioengrondslag dr J. H. Holwerda

Bijlage 1

Wij hebben de eer u ter kennisneming te doen toekomen een afschrift der beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dd. 28 Mei no 1428 Afd KW.

Curatoren der Rijks0Universiteit te Leiden

Fock? President

JE Boddart Secretaris

Den Hoogleraar directeur van 't Rijks Museum van Oudheden te Leiden.

Bijlage behorende bij brief van Curatoren der Rijks-Universiteit te Leiden d.d. 2 Juni 1904 No 422.

Afschrift. 28 Mei 1904 no. 1420 Afdeeling K.W.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft goedgevonden:

met wijziging in zoover van zijn beschikking van 18 Maart 1904, no. 737, afd K.W. te bepalen, dat de grondslag, waarnaar voor pensioen zal zijn bij te dragen door Dr J. H. Holwerda, conservator bij het Rijks Museum van Oudheden te Leiden, blijft bevestigd op tweeduizend één honderd gulden (f2100,-). [...]

[113] Nederlandsche Oudheden [in Rotterdamsche Courant, ZONDAG 13 NOVEMBER 1904.]

(Ingezonden) Dr. J. H. Holwerda,

[635, p, 6] Giesen 12 Aug 1912

567a

Zeer geachte Heer,

Zooals ik wel vermoedde zijn wij - u zoowel als ik - de dupe geworden van bedriegerij. Op de mij aangewezen plaats is geen urnenveld, wel een kleine aanleg, waarin eenmaal eenige urnen hebben gezeten. Ze zijn er echter uitgehaald; door wien laat zich gemakkelijk gissen. Waarschijnlijk zal men in uw gemeente nog wel urnen weten te zitten, doch niet op de aangewezen plaats. Op die plaats liggen trouwens ook geen bepaalde heuvels, gelijk ik meende dat het geval was. Ik acht het ongewenscht in uw gemeente met verder onderzoek voort te gaan en heb dus het werk doen staken. Hoezeer we met bedriegers te doen hebben, blijkt wel hieruit dat de arbeiders mijn amanuensis feitelijk gedwongen hebben hun f2 uit te betalen als dagloon, zeggende dat dat door mij beloofd was. Intusschen dank ik u beleefd voor uw vriendelijke bedoelingen; mijn bezoek is nu ook overbodig geworden.

Hoogachtend Uwdwdr. (get) Dr J H Holwerda onderdirecteur v. h. Rijksmuseum v. Oudheden

Aan den WelEdAchtbare Heer Burgemeester van Luijkgestel.

[635, p. 7] Valkenswaard 14 Augustus 1912

[380] Groningen, 5 October 1912

[...] J.W. Moll

[380] ? 7 Oct. '12

Zeer geachte collega,

Vergun mij nog een kort schriftelijk woord te mogen toevoegen aan den brief, dien van Giffen u heden zou toezenden en waarvan ik kennis nam.

Van de zaak heb ik, ook door inzage in de gewisselde schrifturen, thans een voldoende overzicht, om de meening te mogen uitspreken, dat meer misverstand dan werkelijke misdraging heeft geheerscht. En voorts - en daarop komt het toch hoofdzakelijk aan - dat van Giffen ten onrechte wordt gewantrouwd. Ik kan mij dat wantrouwen zeer wel begrijpen, lettende op den brief dien hij u schreef. Maar nu hij voor dat schrijven volledig amende honorable maakt, kan dit punt, dat de aanleiding was tot uw optreden, toch niet meer het gewicht hebben om dezen jongenman zoo ernstig te treffen als in uw aanvankelijk voornemen ligt. Ook heb ik mij ter dege er van verzekerd, dat bij hem in alle waarachtigheid geen enkele gedachte aan samenspanning met wien dan ook ooit heeft post gevat.

Ik heb echter mij zelf niet gerechtigd geacht omtrent van Giffen's persoon een zelfstandig oordeel te vestigen en verzoek daarom aan zijn beide leermeesters: Moll en van Bemmelen, onder wie hij jaren lang werkzaam was, hùn oordeel mij te doen toekomen. Dat getuigenis leg ik u hierbij over. Mij dunkt, dat het boekdeelen ten gunste van v. Giffen spreekt.

Waar dit nu zoo is, waar het hier gaat om voor uw wetenschap een beduidende kracht te winnen en een zoo zeldzaam aangetroffen echte belangstelling in wetenschap levendig te houden - daar heb ik het volste vertrouwen, dat uw rechtvaardigheidszin en de herinnering aan de hartelijke verstandhouding die, blijkens de gewisselde brieven, tusschen u, alsmede uw zoon, en van Giffen geheerscht heeft, dat een en ander u zal kunnen brengen tot

het besluit hem de vaste aanstelling, die hij zoo vurig begeert, te geven.
Ik verblijf hoogachtend en gaarne luodend
H.Krabbe

[277] [11 oktober 1912?] Sinds de faculteit haar vorig advies heeft uitgebracht zijn bezwaren tegen Dr Holwerda te harer kennis gekomen, zoowel door de stukken, welke Zijne Excellentie haar ad informandum heeft toegezonden, als door mededeelingen welke haar door eenige harer leeden zijn verstrekt.

Deze bezwaren zijn van tweeërlei aard:

1° Door hetgeen in zake Arentsburg is voorgevallen, wordt de wetenschappelijke ernst en het besef van behoorlijkheid van Dr Holwerda aangevallen.

2° Het tweede bezwaar, tegen Dr. Holwerda ingebracht, is in het oog der faculteit nog ernstiger. Het komt hierop neer, dat Dr. Holwerda aan jonge geleerden, die als ambtenaren aan het Museum worden geplaatst, allen zelfstandigen wetenschappelijken arbeid en daardoor het blijven onmogelijk zou maken, zoodra blijkt, dat zij niet in alles zijne meeningen en opvattingen volgen en steunen.

De faculteit is van oordeel dat, indien een ernstig onderzoek haar de gegrondheid van deze bezwaren mocht doen blijken, de benoeming van Dr. Holwerda tot directeur van het Museum van Oudheden beslist zou moeten worden ontraden.

Evenwel mist de faculteit de gegevens om over die gegrondheid een oordeel uit te spreken en moet zij zich dientengevolge onbevoegd verklaren tot het uitbrengen van een nader advies.

[380] ?? 10 Oct. 12

Zeër geachte collega,

Ik ben een verklaring schuldig van mijn bezoek aan uw zoon. Hem vroeg ik, of hij samenwerking met v. Giffen aandorst en in dat geval, met het oog op zijn waarschijnlijke positie in de toekomst op het museum als opvolger, de verantwoordelijkheid eener vaste aanstelling wilde dragen, hetgeen u wellicht tot inwilliging van het verzoek van v. G. zou kunnen leiden.

Ik moest op die vraag een ontkennend antwoord in ontvangst nemen.

Hoogachtend verblijf ik ?anne l?

H.Krabbe

[380] ?? 11 Oct. 12

Zeër geachte collega,

Zou er nu misverstand ook tusschen ons moeten komen? Ik hoop het niet. De zaak is deze, dat de onderdirecteur den Heer v. Giffen aan u voor vaste aanstelling had aanbevolen en wel nà het gebeurde in den afgelopen zomer. Waar uw zoon nu van zulk een welwillende houding had blijk gegeven en hij naar alle waarschijnlijkheid voor den gang van zaken op het museum zal hebben te dragen, bestond er alle reden hèm de gestelde vraag te doen, bij bevestigende beantwoording waarvan het u m.i. gemakkelijk zou zijn gevallen het verlangen van den Heer v.G. in te willigen. Uw zoon bleek van inzicht te zijn veranderd.

Thans is mijne bemoeiing, die ik op verzoek van mijn vriend Moll aanwendde, bij de museum-autoriteiten ten einde.

Van uwe goede bedoelingen mij overtuigd houdende, verblijf ik hoogachtend en gaarne Uword?

H.Krabbe-

[277] Concept-antwoord (Vereeniging van het hoogleeraarschap in de archeologie met dat van directeur van het Museum van Oudheden).

Antwoord der Faculteit op missive van Heeren Curatoren 11 October 1912, (verzonden 21 October 1912) betreffende de vereeniging der ambten van Hoogleeraar in de Archeologie en van Directeur van 's Rijks Museum van Oudheden.

Wij haasten ons Uwe missive van 11 Oct. 1912 No. 793 te beantwoorden.

Uw college stelt ons tweeerlei vraag:

1 Of de Vereeniging van het Hoogleeraarsambt, dat Prof. Holwerda thans bekleedt, met dat van Directeur van het Museum blijvend behoort te zijn?

2 Wie als opvolger van Prof. Holwerda als Directeur dienen in aanmerking te komen?

Wat de eerste vraag betreft veroorloven wij ons U te wijzen op hetgeen reeds door onze faculteit werd opgemerkt in haar aan Uw college gegeven advies van 1903, toen de vraag der verbinding van beide betrekkingen ter sprake kwam. De faculteit was toen van oordeel, dat het wel in vele gevallen wenschelijk zijn zal, dat de Hoogleeraar dirigerend hoofd van de Instelling zij, waarin zijn studiemateriaal bewaard wordt; dat “daaromtrent evenwel geen vaste regel kan gesteld worden, daar verschillende omstandigheden zich kunnen voordoen, waarom eene andere regeling de voorkeur verdient.”

De reden waarom de faculteit, toen in 1903, de vereeniging wel aanbeval was dat toen “het museum behoefte had aan eene krachtige leiding, wilde het in de toekomst werkelijk het belang van het publiek evenals dat van de studie

in ruime mate bedienen en men verwachten mocht, dat de toenmalige titularis Prof. Holwerda de man was, om die leiding te geven."

De Vereeniging werd dus uitsluitend voorgestaan om de omstandigheden en de persoonlijkheid van den toenmaligen Hoogleeraar.

Dat die vereeniging, al mocht zij dan in bepaalde gevallen zeer wenschelijk zijn, toch hare bezwaren heeft, werd door de faculteit steeds ingezien en in het bijzonder verklaarde ook Prof. Holwerda blijkens de notulen in de faculteits vergadering, die over deze zaak gehouden werd, dat hij de combinatie buitengewoon zwaar vond, doch dat hij zich die liet welgevallen in het belang der toekomst.

De faculteit is van oordeel, dat er gevallen zijn, waarin de verbinding der beide betrekkingen voor geen van beide bezwaarlijk behoeft te zijn, dat het echter ook in gevallen als dit waarin het wel bezwaarlijk was, toch nog wel wederom eens zal kunnen voorkomen, dat een Hoogleeraar een offer zal moeten brengen als de Hoogleeraar Holwerda in 1903.

Wat echter het Rijksmuseum van Oudheden betreft, dit is thans doeltreffend ingericht en in het belang van het publiek en dat van de studie. De verbinding der beide betrekkingen zouden wij thans even sterk moeten afraden als wij die aanrieden in 1903.

Volkomen terecht merkt Uw college op dat in de benoeming van een nieuwen directeur niet de toezegging ligt opgesloten, dat deze Prof. Holwerda later ook als Hoogleeraar zal opvolgen. Eer, in zoover daarmee het beginsel van scheiding wordt uitgesproken, het tegendeel. Eene tijdelijke benoeming zouden wij dan ook hoogst verkeerd achten.

In 1903 woog ook de kwestie der personen en dit voert ons van zelf tot eene beantwoording der tweede vraag. Zeer zeker verkeeren wij thans ook in dit opzicht in veel gunstiger omstandigheden dan in 1903. Immers men kan gerust zeggen, dat Prof. Holwerda de zoo omvangrijke reorganisatie-arbeid niet zou hebben kunnen verrichten zonder de krachtadige hulp van den Onderdirecteur Dr. J.H. Holwerda Jr.

Het grootste gedeelte van de nieuwe museuminrichting is na voorafgaande bespreking, zeer dikwijls ook naar zijn inzichten, direct door den onder-directeur geschied. De thans zeer werkdadige organisatie van het aan het museum opgedragen Rijkstoezicht op de vondsten en van het systematisch onderzoek van onzen bodem dankt men aan zijn energie en doorzicht. Hij is een praktisch en krachtig leider, die ook het belang voor de studie aan onze Universiteit nimmer uit het oog verliezen zal.

Wij achten hem dus zeer beslist den aangewezen man voor deze betrekking.

Wenscht Uw college, dat wij meerdere personen aanwijzen, dan noemen wij in de tweede plaats den Onderdirecteur Dr. P.A.A. Boeser, die verscheidene jaren aan het museum werkzaam is geweest. Tegenover eerstgenoemde echter kunnen wij hem moeilijk ernstig aanbevelen.

Eene opmerking ten slotte. Het komt voor dat aan eenig ambtenaar aan een bibliotheek, museum, observatorium of dergelijke instelling verbonden als buitengewoon hoogleeraar of lector het geven van onderwijs in zijne specialiteit is opgedragen. Dit is naar ons oordeel zeer wenschelijk. Het is echter iets anders waarom het hier gaat. Hier is het de vraag aan een gewoon hoogleeraarschap een directeurschap te verbinden; maar omgekeerd aan een directeur of museumambtenaar als bijbetrekking het college geven over een beperkt gebied op te dragen.

[267] Correspondentie met de president curator Jhr Mr W. H. de Savornin Lohman betreffende de zaak van Giffen

1 den Haag 24 Oct. 1912

2 Leiden 22 oct 1912

2 Na het gesprek met den President Curator

3 De geheele zaak heb ik nu van zelf

4 Hij wil eene onafhankelijke positie in het museum en wil die

5 hem dat zijn wij zeer lang geweest

6 die poging met die ons

7 beschouwen. Mocht u na hen inneming der stukken

8 zijn tijd voor zijne natuurhistorische dissertatie.

9 die opgravingen voorwerp in het museum

10 aan het werk stelt. In de laatste vijf jaren

11 de dagelijksche leiding had, kwam

12 on?enschede waar ik in de nota

13

14 de heer van Giffen bij zijn bezoek

15 ik de beloofde inlichtingen heb, de zaak verder te behandelen

16 Antwoord op de brief van 31 Oct

17 het al of niet tot dit inzicht komen

18 meldere: een jong mensch is voor een jaar

19 tijdelijke aanbevelen

20 weet, met eerlijke onbevangenheid.

21 Uw schrijven van gisteren

22 instructie zelf,

23 Mij dunkt dat hoe de natuurlijk uitweg is zich tot
24 heeft gewend, zou ik hem dus zeker niet willen
25 Leids gevoel niet te vergeefs zou zijn
26 Leiden 8 Nov. 1912
27 moeilijk maakte?
28 den president-curator der doorslag zou gegeven hebben.
29 bijzaak was
30 acht dit nog. Bemiddeling in te roepen nadat
31 Met alle eerbied
Dat onderhoud droeg een gansch ander karakter
32 Gij wijst op de publieke opinie
33 hoe mijn advies zoo gunstig mogelijk

[173] Leiden 26 Nov. 1912

Amice collega

De belangstelling door u betoond en waarvoor ik U zeer erkentelijk ben, maakt dat ik U met een paar woorden wil mededeelen wat mijn besluit is.

Op al die lasteringen en kleineeringen heb ik, daar het in het geniep geschiedt, geen vat. Ik kan er dus den minister niet dan in de meest vage termen over spreken.

De eerlijkheid van mij en mijn zoon en ook de wetenschappelijke verdienste van den laatste stan? voor mij veel te hoog om ons in die opzichten zoo maar eens te gaan rechtvaardigen zonder dat men openlijk met een beschuldiging is voor de dag gekomen.

Reeds zeer spoedig na uw vertrek kwam dit inzicht bij mij tot vastheid.

Elke actie bij den minste van mijner zijde acht ik ver beneden mij. Zeker laat ik de baan voor den Heer Lohman vrij. Het zij zoo. Aderenne qui pourra.

Ik moest den Heer R toch men als anders spreken en gevraagde ook hier even vsn. Hij gaf mij volkomen gelijk. Evenwel ik was reeds besloten toen ik hem vroeg.

U nogmaals dankende met beleefden groeten ook aan Mevrouw als altijd.

?? A.E.J. Holwerda

[173] Leiden, 28 Nov. 1912

Amice collega,

Al kan ik er naar mijne overtuiging niet mede naar de Minister te gaan toch ben ik u dank verschuldigd voor uw mededeeling. Immers ik weet op het oogenblik niet hoe door de wenschelijkheid zou zich kunnen voordoen dan er op een andere wijze gebruik van te maken. Nu meen ik verstaan te hebben dat ik uw naam niet mocht noemen. Dat zal wel verkeerd verstaan zijn. Wat kunt gij daarop tegen hebben? Mag ik dus als ik het wenschelijk acht zeggen collega Blok heeft mij verteld dat iemand (ik dus) vriend van den Heer van Giffen aan hem dit en dat gehoord [?] heeft en heeft medegedeeld.

~~En dan, die persoon die het u aanbracht is een braaf man. De handeling echter achtte dewege om anders? met eene beschuldiging van vervalsching tegen hem te exploiteerer zonder dat die persoon? recht van ver? kan, is niet braaf.~~

En dan ? kan toch ook wel uwerzijds geen bezwaar tegen bestaan die zegsman mede te deelen dat gij mij van de zaak per?ttigd belet zou hen dan in gesloten brief ten over toekomen.

Hiermede ?ltige hij nog meer verplicht dan gij mij reeds van ? hebt steeds gaan

P.S. Mijn zoon komt hedenavond weer in de stad. Ik breng hem natuurlijk op de hoogte.

[173] Leiden, 28 November 1912

Weledelgeboren Heer,

Van mijn collega Blok vernam ik dat er iemand bij hem zeer ernstige beschuldigingen tegen mij en den onderdirecteur Dr Holwerda heeft geuit.

Ik sommeer U die openlijk tegen over ons te herhalen.

De Hoogleeraar Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden

A. E. J. Holwerda

[268] Leiden 23 Dec 1912

Hoogedelgestreng Heer

Een nieuw enorm feit in de zaak van Giffen is aan het licht gekomen. Wij hebben een aspirant een teekenaar de Heer H. Martin die als teekenaar diensten kan verrichten en dien wij zien wilden of hij ook iets meer kan leeren.

Hij en de Heer va Giffen gingen mee naar Arentsburg. Beiden kennen nog wel niets van enig belang van Romeinsche archaeologie doch de onderdirecteur kon dan hun het werk eens mee laten doen om te zien in hoe verre zij het opgraven leeren kennen. De Heer Martin bleek er ongeschikt voor te zijn de Heer van Giffen niet.

Ik heb den Heer Martin voor een jaar als assistent voorgedragen, waarin hij dan werk kan doen waar hij wel

geschikt voor is. Ik hield hem voor een fatsoenlijke jongen man,
Tegen den Heer van Giffen moest ik om karaktereigenschappen en opvattingen zeer beslist adviseeren.
Nu krijgt de onderdirecteur van de Vereeniging Arentsburgh ?t ter advies houdende een aanklacht van de Heer van Giffen, - den leerling N.B., - dat Dr Holwerda, zijn leermeester, het werk niet goed doet.
In dat stuk vermeldt de Heer van Giffen ook dat hij met den Heer Martin over diezelfde zaak in eene nota aan den President-Curator heeft gericht gesproken heeft, in welke nota ook over "onnoem toestanden" geklaagd wordt.
Nu heb ik den Heer Lohman een uitvoerig dossier betreffende der Heer van Giffen ter hand gesteld. In het gesprek over de zaak bracht de Heer Lohman nagenoeg geen enkel punt uit dat dossier ter sprake. Van wat er tegen ons is ingebracht hoorde ik noch toen noch later iets. Dus heeft de president-curator van een op proef genomen museumambtenaar een aanklacht tegen mijn museumbeheer aangenomen zonder er mij iets van te zeggen en mij dus in staat te stellen mij te rechtvaardigen. Die op proef genomen ambtenaar was iemand die ik verklaarde dat het onverantwoordelijk zijn zou vast aan te stellen, eene meening die ik met eenreeks van gegevens in het licht gesteld had.

Men begrijpt de toelag de Heer van Giffen die zijn vak nog leeren moet, moet tegen ons in eene vaste positie in het museum verkrijgen.

Voor ons begint het eene zaak van verdedigen van eigen eer en waardigheid te worden.

Dringend verzoek ik U dezen aan zijne Excellentie mede te deelen.

Hoe is het mogelijk den Heer van Giffen nog langer in het Museum te handhaven?

Ik hoop en vertrouw op de rechtvaardigheid der Regeering.

Hoogachtend uw dw dn A.E.J. Holwerda

Hoogedelgestrenge Heer Mr J. B. Kan
Secretaris Generaal bij Binnenlandsche Zaken.
Niet precies zoo de Heer Kan ter hand gesteld

[268] brieven van prof Holwerda aan minister Kan over van Giffen

Leiden 13 Januari 1913

Excellentie,

Het is ter mijner kennis gekomen, dat dezer dagen eene vergadering van Heeren Curatoren heeft plaats gehad, waarin onder meer de bestaande moeilijkheden het Museum van Oudheden betreffende besproken werden.

Tot mijn leedwezen ben ik niet ontboden om op die vergadering te verschijnen. Ik betreur dit ten zeerste, omdat allicht door gezamenlijke besprekingen de zaak tot klaarheid te brengen ware. Nu is er wel geen twijfel aan, dat in verband met deze gansche kwestie ook beschuldigingen tegen mij als museum directeur bij Heeren Curatoren waren ingebracht. Mocht daarom onverhoopt na deze vergadering iets wat rechtstreeks of zijdelings op eene min gunstige beoordeeling van mijn museumbestuur wijzen zou, tot uwe Excellentie gebracht worden, dan meen ik te mogen vertrouwen, dat door Haar geenerlei beslissing ook maar eenigszins op zulk een ongunstig oordeel gegrond zal genomen worden, zonder dat ik vooraf zal gehoord zijn.

Met eerbiedige hoogachting.

Uwer Excellentie gehoorzame dienaar A. E. J. Holwerda. Hoogleeraar-Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche zaken

[268] 23 1 Mr J. B Kan

Hoogedelgestrenge Heer

Werkelijk had Zijne Excellentie heden morgen de goedheid mij even te woord te staan.

Ik sprak ook over de zaak van Giffen. Mag ik zoo vrij zijn die even ook voor U nog eens te preciseeren[?]

Omdat ~~de Heer van Giffen~~ die conservator op proef wantrouwend en onbetrouwbaar is, doch aan geen gezag onder af regel stoort, niet begrijpt dat werkzaamheden in het museumbelang, dit in samenwerking met andere noodwendig is ontried ik ten stelligste de proef met hem voort te zetten.

Een gansch dossier bij Curatoren ingediend steunde die bewering. Dat de Heeren daar klaarblijkelijk geen notitie van genomen hebben is mijn schuld niet.

~~Nu komt de zaak Arentsburgh Heer Martin De ?slangen van den Heer van Buiten Uelleb~~ De Heer van Giffen en zijn vrienden hebben

Twee ambtenaren van door mij als directeur tot hulp van de onderdirecteur naar Arentsburgh gezonden

De keuze van Giffen en Martin zoo dat mest? menadhelmerk hv

op het ??

deden het volgende. Stil s'avonds werd met behulp van de kladgegevens van Dr Holwerda die den Heer Martin in zijn functiehoedanigheid als ambtenaar (teekenaar) waren toevertrouwd werden gebruikt voor de vervaardiging van de bekende aanklacht, die geheel buiten mij om aan een particuliere commissie werd overgereikt. Dit is dunkt mij al een zeer krasse schending van de ambtspllicht. De Heer Martin erkende dit voor mij en Dr Boezer, doch had het gedaan "op last van den heer van Giffen" "zijn chef", zooals hij bij eene andere gelegenheid mij toevoegde.

De commissie van Arentsburgh sterk ten gunste van die Heere ?merk blijkbaar ~~zeer gunstig~~ De beide Heeren ~~gestemd~~ geeft hij ~~het ook zeer kort terloops~~ te kennen dat althans 14 van de 15 punten van beschuldiging of onbewezen of weerlegd zijn, m.a.w. dat het valsche beschuldigingen zijn.

Blijkens schrijven van Heeren Curatoren aan de onderdirecteur van 27 Jan. jl. heeft de Heer van Giffen ook tegen over de ten opzichte van Heer President Curator twee on?tenden gebezigd den on? voorstellingen st? gemaakt.

De Heer van Giffen verklaart in het stuk aan de commissie van Arentsburgh dat hij met het ? wil de om ons den chef van zijn afdeeling niet kan samenwerken (zie pag 7)

Zoo iemand die tegen den eenvoudigste regelen om tet? is achter de rug van zijn chefs van zijn vermoedelijk chef minstens 16 een groot aantal onwaarheden omtrent een buitenstaanders vertelt en die bovendien zelf zegt niet te kunnen samenwerken zou in het museum moeten gebr? gekondeerd worden. Daartoe? is sprake van niet van "eruitzetten" hij is er immers nog niet in.

De gevolgen dan

De minister hield hechte nog steeds aan de H.

Voorgesteld niet gegrond

De voorstelling alsof hier van een "uitzetter" met het museum spreken zijn zou is beslist onjuist stel is ?mand op proef en de vraag is: moet die proef worden voortgezet

De minister dacht nog steeds aan een minder goede behandeling van de zijde van de onderdirecteur

Dit scheen mij wel het cardinale punt

Ik moet dat eerbiedigen d? Dat Zijne Excellentie

Ik eerbiedigde dat dat moest in overweging neemt begrijpen verklaart zich,

Wat de Minister daar omtrent verzekerd moge zijn berust buiten twijfel dat dat geheime dossier waaromtrent wij niet tegen daarom ver? voort zijn gehoo get

Zijn stemt echter in eerste in st? op eene verzekering van de Heer van Giffen zelf, gelijk ook de wetenschappelijke onbehoorlijkheid van de commissie peven Arentsburgh van spreekt

genoed werd doordat

door de commissie van Arentsburgh alleen w? ?aangenomen op ge?g was de heer van Giffen, die man die volgens die commissie zelf tal van 14 onbewezen of weerlegde beschuldigingen gezet heeft.

F zoo omvangrijk te zijn

Ik begrijp de moeilijkheden van de minister Hoe kan die een

Het treft me echter nu wel wien te ?reken?

Zijn de aan van ?ijt onder? instellen. Behoeft dit echter wel F vanzelf

duidelijke tegenbewijzen niet te vinden in mijn stuk aan Zijne Excellentie, in de nota die Prof Nieuwenhuis aan de S

D ? goed behord

Dit wat anders

waar hij mij meedeelde aan den Minister zond

Ook zou ik een brief kunnen overleggen van Prof. Goossens uit Rolduc, die van de zaak gehoord heeft en nu schrijft over de humane wijze waarop Dr Holwerda met jongeren pleegt om te gaan.

Zulk een man een positie in het ?sen te verzeker, die hij nog niet heeft, het is toch schijnt mij een onmogelijkheid.

Iets anders is het hem een tijd van overgang te geven als is het in het belang van het museum dat die niet lang zij.

De Heer van Giffen heeft nu eigenlijk reeds verscheidene vr?d van overgang gehad. ~~Hoe zal~~ Hoe zou het mogelijk zijn hem langer te handhaven? Wat de minister verder mocht willen doen om hem die overgang gemakkelijk te maken is een andere zaak. In het besliste belang van het museum in het belang van orde en gezag is het dat die overgangstoestand zoo kort mogelijk is.

Ik begrijp niet hoe het mogelijk is zoo na al dit gebe? zulk een persoon in het museum te handhaven, al her ik ben Bij alle compassie die me met de jonge man hielden kan wil ik mij g?ne nederleggen doch ik moet wel opmerken dat zijn verblijf in het museum in allerlei opzichten nadeelig werkt.

Excellentie

~~Hedenmorgen had~~

Mag ik U even mededeelen dat ik een gesprek met zijn Excellentie den minister gehad heb. Eerbiedig maar zeer beslist heb ik gezegd dat ik in de zeer droeve noodzakelijkheid zou kunnen komen zeer spoedig ook onze eer en goede naam openlijk te verdedigen F De naam van de hooggeplaatste persoon tegen over hooggeplaatste persoon

F Ik ? vooral één naam Ik kan u niet zeggen hoedanig ik hoop dat ik zal kunnen blijven zwijgen.

Zijne Excellentie scheen ~~niet ongenegen~~ niet gansch ongeneigd den Heer van Giffen ook verder te handhaven.

Slechts zeer tijdelijk is aangesteld verder te handhaven

die ?g niet is aangesteld eene positie in het museum te verschaffen

Ik heb er vroeger op aan?ten met dat die Heer wantrouwen en zelfs onbetrouwbaar is, dat hij zich aan geen orde of regel en geen gezag bekeunt en niet beseft dat hij en het museumbelang het belang van het museum te werken

en met anderen samentewerken heeft. Met tal van stukken heb ik dat aangedrongen.

Later is die Heer met vertreding van alle regelen van lucht stil met behulp van in functie toevertrouwde ?hten een akker van aanklacht achter mij om bij verder de commissie voor Arentsburgh gaan indienen blijken. deze commissie heeft ? volgende verklaard waarop te zijner gunste sterk gewerkt was voetstoots ik om de 15 punten van beschuldiging voor onbeweersers af door delege partij weerlegd. De Heer v. G. verklaart in dit stuk zelf niet net om te kunnen samenwerken.

Ofschoon curatoren in een schrijven van 27 Jan. te kennengeven dat de Heer van Giffen ook tegen ten opzichte de heer President curator ?ware voordelen te ?den heeft

blijven zij blijbaar toch gezind hen/hem te doen handhaven

in twee opzichten ? ? gesproken heeft. schijnt mij werkelijk nog te ? achter het museum te p?

toch eene positie in het museum die hij nog niet heeft te willen verschaffen blijven wij blijbaar toch

Ik heb de Zijn Excellentie den Minister moeten op doen merken dat dit een belediging van mijn persoon zou zijn die ik mij niet kan laten aandoen.

Zie hier Excellentie een kort relaas van wat ik ver?dt heb in een zaak waarin ook U de goedheid van eenig belang te stellen, al staat gij er natuurlijk geheel buiten.

Ik bewaar de aangenaamste herinneringen aan het onderhoud dat ik met U hebben mocht gij de goedheid had mij toe te staan en verzoek mijne beleefde groeten ook aan Mejuffrouw uwe dochter.

Hoogachtend heb ik de eer te

U dankende voor uwe welwillendheid n? ik ?

hoogachtend

Al ?aat Uw Excell ?enten?lijk geheel houte de raad ik had na de welwillende ontvangst die mij te deel viel toch genoopt U eenigszins op de hoogte te houden

P.S. Reeds voor een paar d?

Toen ik bemerkte dat men zelfs een vreemde B? de instelling door ons gemaakt tot het geen zij is wilde stellen, heb ik de Minister verzocht mijne aanvraag om ontslag als ongedaan te beschouwen.

[277] [begin 1913] Zeer vertrouwelijk

1

Om niet telkens weer hetzelfde te behoeven te schrijven wil ik mijn vrienden op deze wijze in kennis stellen van de bijna ongelooflijke intriges waarvan ik de dupe geweest ben.

In September wilde mijn vader zijn ontslag als directeur van het museum (niet als professor, want beide betrekkingen zijn toch op den duur onvereinigbaar) aanvragen en solliciteerde ik als zijn opvolger. Mijn collega Boeser wilde zelf niet en steunde mij en de Litterarische faculteit bracht een voor mij zeer gunstig advies uit.

Ondertusschen was er bij ons een tijdelijk conservator aan het museum een jongmensch [=van Giffen] doctorandus in de Natuurlijke historie doch met veel ambitie voor mijn vak dat hij bij mij leeren zou. Hij maakte dan ook een paar opgravingen met mij mede. Dit jongmensch wilde vast aangesteld worden en toen dat aanvankelijk scheen te gelukken kwam hij met allerlei eischen voor den dag: het voornaamste was wel dat ik mij uit de inheemsche afdeeling van het museum vrijwel geheel zou terugtrekken. Ieder weet dat die afdeeling feitelijk geheel mijn maaksel is en begrijpt dus dat ik daar geen zin in had. Toch was ik hem daar al een geheel eind in tegemoed gekomen toen uit allerlei onbetrouwbare handelingen van zijn kant bleek dat het niet wenschelijk was de proef met hem voort te zetten. Mijn vader als directeur nam geheel zelfstandig dit besluit en deelde hem dit mee. Dit was voor hem het sein tot een lastercampagne tegen mijn persoon die gelijk ik durf verklaren altijd even inschikkelijk voor hem ben geweest. Zijn vader een orthodox predikant verscheen op het tooneel en Mr. Krabbe, professor in de rechten, door Groningsche relaties van dit jongmensch uit Groningen, trachtte voor hen te werken. Mr. K. kwam ook bij mij en vroeg mij "omdat ik steeds zoo welwillend voor het jongmensch geweest was en toch de aangewezen opvolger van mijn vader was" voor hem een goed woord bij mijn vader te doen. Ik moest natuurlijk weigeren en een maand later liep Mr. K. rond te vertellen dat het een schande was als ik mijn vader opvolgde, benevens allerlei lasterpraat mijn wetenschappelijk werk betreffende; ik had eigenlijk niets gepreasteerd. onderdrukte jongere ambtenaren enz. enz. Wat er gelasterd werd heb ik eerst veel later gehoord.

Ondertusschen begon ook de "christelijke" actie. De president-curator liet mijn vader bij zich komen en dreigde hem als hij zijn ongunstig advies betreffende het jongemensch handhaafde dat hij dan de gevolgen maar moest afwachten. Mijn vader mocht zich natuurlijk voor zijn geweten niet laten dwingen door bedreigingen. De gevolgen zouden dus komen. Door het bewuste jongemensch werden allerlei schriftelijke beschuldigingen tegen mijn vader en mij verzameld en deze werden als een geheim dossier tegen ons gebruikt. Nooit werden wij een van beiden over eenige beschuldiging gehoord niettegenstaande het meer dan eens door ons werd verzocht. En wisten toen zelfs nog absoluut niet waarin die beschuldigingen bestonden. Ze bleven geheim in de handen van den president Curator Mr. de Savornin Lohman. Op grond van die geheime beschuldigingen werd in December een voor mij zeer ongunstig voorstel gedaan en was dit bijna werkelijkheid geworden. Ik zou dan vrijwel onmogelijk zijn gemaakt op het museum dat ik zelf eigenlijk had ingericht en ik zou gedrongen zijn uit die studie die ik zelf in ons land heb ingevoerd. Alles door een combinatie van laster en zoogenaamde christelijke rechtvaardigheid. Nog steeds werd

voor ons geheim gehouden wat dan toch de beschuldigingen waren. Ik zou gevonnist zijn zonder mij te hebben kunnen verdedigen.

Door een toeval of zal ik de eerlijke geloovigen onder mijn vrienden van een bestiering spreken kwamen mij enkele dagen voor de beslissing de bewijzen van den laster in handen. Het jongemensch geholpen door een teekenaar die eveneens ons museum zou verlaten had getracht mij ook in mijn werk te kwetsen door bij den voorzitter der Vereeniging Arentsburg zijn laster in te brengen. Hij wist n.l. van mij in vertrouwen dat ik met dien Heer Mr Gratama een collega van Mr Lohman in den Hoogen raad op geen zeer goeden voet stond. Deze joeg dan ook het jongemensch niet zijn deur uit maar nam de beschuldigingen ernstig op en riep mij [2] ter verantwoording. Daar kreeg ik ineens enkele dagen voor de beslissing het geheele lasterdossier over mijn werk in handen. Met mijn verdediging liet ik het drukken. Uit bijgaand boekje vanaf blz. 23 vooral kan ieder zien hoe deze jongelui tegen mij op waren getreden. Op het departement was men verontwaardigd en geheel op mijn hand. Persoonlijk ging ik bij Curatoren met mijn boekje rond en ik weet uit goeden bron dat van dien tijd af de andere Curatoren niet meer meedoen. Tegen het advies der faculteit in tegen het Departement bleef alleen nog maar de persoonlijke invloed van Mr. Lohman op zijn coalitiegenoot. Om zich te versterken moest nu de Vereeniging Arentsburg dienen. Na zes weken kreeg ik het verzoek nog eenige nadere inlichtingen te komen geven en tot mijn verontwaardiging vond ik daar beide jongelui ook. Mr. Gratama met twee anderen die natuurlijk evenmin als hij eenig idee van mijn vak heeft, is daar toen met die twee jongelui als aanklagers en deskundigen rechtbankje gaan spelen. Ge voelt hoe beleedigend. Als ik het niet om het werk op Arentsburg gelaten had, was ik natuurlijk weggelopen. Er was natuurlijk niets te vinden en het slot was dan ook dat het werk mij weer werd opgedragen. * Om verder die jongens te sparen veroorloofden zich de heeren in hun stuk eenige uitdrukkingen betreffende mijn wetenschappelijke handelingen en conclusies gelijk alleen lui die volkomen van het vak onkundig zijn die maken kunnen en werd mij nota bene heftig verweten dat ik curatoren en ander autoriteiten van de beschuldigingen in kennis had gesteld. Met wat er langzamerhand over het geheime dossier bekend werd gingen de lui natuurlijk meer en meer inzitten en het werd langzamerhand de kwestie daarmee zijn figuur te redden. Het vrijsprekend vonnis was Arentsburg moest in een zoo zwart mogelijk kleed gestoken worden. Als het niet zoo'n ernstige zaak gold zou het belachelijk zijn hoe drie volkomen leeken de rechter Gratama de archivaris Kraemer en de ingenieur Welcker over mijn archeologisch werk spreken alsof ik de eerste de beste kwajongen was. Met dat oordeel is daarop weer bij den minister gewerkt die maar niet tegen Lohman in het advies van zijn departement durfde volgen. Ondertusschen hoorden we dat deze in Berlijn op de zoek was geweest naar een tegencandidaat. Men had hem ook daar gezegd dat ik de aangewezen persoon was. Nu werd het stuk van Arentsburg naar de faculteit gezonden met de vraag of ze niet op hun gunstig advies wilden terug komen. Thans werd er weer door Mr. Krabbe en zijn vrienden hevig tegen mij bij faculteitsleden gestookt, ik heb er echter zeer warme vrienden en verdedigers in gevonden zoodat de faculteit bij haar oude advies is gebleven. We begrepen echter dat Lohman het toch niet zal opgeven en daarom heeft mijn vader op raad van eenige vrienden zijn verzoek om ontslag ingetrokken. Daarmee is aan het geïntrigeer een einde. We zullen hopen dat de verkiezingen ons van de politieken invloed in deze zaak ontslaan. Ondertusschen heeft Lohman in zoover zijn zin doorgezet dat zijn beschermeling niettegenstaande hij zich met alles vrijwel onmogelijk gemaakt heeft, althans voor dit jaar gehandhaafd blijft.

Het gevaar voor mijn werk is nu echter geweken en nu kan langzamerhand het woord aan ons komen. Tegenover de grievende behandeling van autoriteiten die niet het minste idee hebben van mijn werk heb ik aan eenigen der eersten op mijn gebied in het buitenland verzocht hun oordeel over mij en mijn werk te willen uitspreken en ik geloof dat het het waardigste antwoord van mijn kant is om die autoriteiten alleen maar dat antwoord toe te zenden. Ik voeg het ook hierbij. Voor het overige moeten we beter tijden afwachten.

* Intusschen is om de kat uit den boom te kijken door Mr. Gratama, die hoopte dat een ander directeur worden zou het werk uitgesteld.

[277] [maart 1913] Aan de Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte der Rijksuniversiteit te Leiden. (maart 1913)
Vertrouwelijk

In de faculteitsvergadering van 4 Maart stelde de Heer van Leeuwen de vraag, hoe het komt, dat er nog geene benoeming van directeur van het Rijksmuseum van Oudheden geschied is. Ik kon toen slechts eenige voorloopige aanduidingen geven, doch de zaak trok blijkbaar zeer de aandacht, gelijk zij dat ook buiten den kring van onze faculteit doet. Eenige nadere verklaring, zij het ook niet voor publiciteit bestemd, schijnt dus wenschelijk.

[in de marge] De decaan heeft begrepen dat hij deze aan de faculteit gerichte brief niet moest voorlezen om dat woord "vertrouwelijk".

Verleden jaar was als conservator op proef aangesteld een doctorandus in de natuurlijke historie, die als zoodanig van ons eene archaeologische opleiding noodig had, wilde hij werkelijk als conservator kunnen optreden. Van lieverlede echter begon ik steeds ernstiger te twifelen wegens karaktereigenschappen die zich bij hem voordeden, of het wel geraden was de proef met hem voort te zetten en ik vond het noodzakelijk hem eens eene zeer precieze omschrijving van zijne positie en verhouding op het museum te geven. Ik deed dat (22 Oct) in een stuk dat ik aanbood met hem te bespreken; hetgeen hij afsloeg. Ik stelde hem den eisch omtrent deze zaak en nog een ander geval mij een paar vragen vóór 1 November te beantwoorden.

Inmiddels had reeds vroeger de vader van dat jonge mensch, predikant in Friesland, getracht pressie op mij uit te oefenen en was hij van mij gescheiden met de woorden: "U wilt dus niet, dan weet ik waar ik heen moet gaan".

Verder had Prof. Krabbe alhier hetzelfde beproefd niet slechts bij mij doch ook bij de onderdirecteur Dr Holwerda, op wien hij een beroep deed als op mijn “vermoedelijken opvolger”.

Gelijk U bekend is heb ik in September jl. mijn ontslag [pag. 2] als directeur aangevraagd na reeds in Februari daaraan voorafgaande, dus nu ruim een jaar geleden, Heeren Curatoren van mijn voornemen daartoe in kennis gesteld te hebben, teneinde hun allen tijd te geven om zich op de hoogte te stellen. Eenigszins zonderling was nu het bezwaar dat Heeren Curatoren toen (aanvang October) bij onze faculteit te berde brachten, alsof zij door de benoeming van een directeur gebonden zouden zijn denzelfden persoon later ook tot mijn opvolger als professor te benoemen. Zij beriepen zich daartoe op de correspondentie van 1903, alsof de faculteit toen een blijvende verbinding van professoraat en directeurschap had voorgestaan, ofschoon juist in die correspondentie door de faculteit het tegendeel betoogd was: verbinding der beide betrekkingen kon slechts in bepaalde gevallen wenschelijk zijn. Blijkbaar bestond er bij Heeren Curatoren zekere angst voor nepotisme. De faculteit weet echter hoezeer ik, vooral nu het museum zich zoo had uitgebreid zulk eene vereeniging ten hoogste onwenschelijk achtte en hoe de persoon die als directeur in aanmerking wenscht te komen daar even zoo over denkt.

Den 26e October was ik bij den president-curator ontboden, die zeide mij te willen spreken over “moeilijkheden die gerezen” zouden zijn tusschen den onderdirecteur en bedoelden tijdelijken ambtenaar. Op deze wijze werden dus voor Curatoren twee zaken, die absoluut niets met elkaar te maken hadden, mijn ontslagkwesitie en de vraag of niet de karaktereigenschappen van dien ambtenaar verboden de proef met hem voort te zetten, aan elkaar gekoppeld. Het bleek mij dat die ambtenaar met het stuk betreffende zijne positie in het museum, dat hij geweigerd had met mij te bespreken, naar den president-curator was geloopt en om begrijpelijke redenen deze zaak tusschen hem en zijn directeur als eene tusschen hem en den onderdirecteur had voorgesteld.

[pag. 3] De president-curator nam niet alleen deze klachten aan, doch onthief hem, - zooals mij later bleek, - van de verplichting mij zijn chef ter bestemder tijd op mijne vragen te antwoorden. Toen de termijn verstreken was, ontving ik van de president-curator het verzoek hem niet aan die termijn te houden. Ook daarna ontving ik op mijne vragen geen antwoord.

Dat er in het museum bedenkelijke toestanden ontstaan zijn, zooals wij tot nog toe nooit gekend hadden, is begrijpelijk en zal uit straks te vermelden feiten nog begrijpelijker worden. Dat niet ik daarvoor de verantwoordelijkheid draag, behoeft wel geen betoog.

Inmiddels had naar de Heer president-curator mij schreef bedoelde tijdelijke ambtenaar “schriftelijke inlichtingen” voor hem bij één gebracht. Daarop had ik den 9e November een onderhoud met de president-curator waarvan men het karakter het beste leert kennen uit een gedeelte van een brief, dien ik onmiddelijk daarna tot den president-curator richtte.

“Nog even wil ik U herhalen, dat ik den Heer ... niet ken en niet mag aanbevelen ook niet voor eene vernieuwing der proef”

“Ik weet hoe gij daarover oordeelt, doch een menschenoordeel van wien ook mag niet gaan boven dat van het geweten. Als gij de oprechtheid mijner overtuiging in twijfel mocht willen trekken, moet ik dat langs mij heen laten gaan”.

“Gij spreekt van zekere gevolgen en consequenties, die het uitspreken van mijn oordeel zou kunnen hebben. Ik weet niet wat gij daarmee bedoelt, doch het doet er voor mij niet toe. De gevolgen en consequenties mogen komen. Ik mag niet anders”.

Op dien brief ontving ik nooit eenig antwoord.

[pag. 4] Ik had dus de consequenties van een volgens mijn geweten uitgebracht advies af te wachten.

Niet lang daarna waarschuwde mij eene collega uit onze faculteit, dat er eene lastercampagne tegen ons op het touw gezet was. Een collega uit een andere faculteit, - hij noemde de naam niet, - was bij hem gekomen om te beproeven of het niet mogelijk zijn zou de faculteit der letteren op haar zeer gunstig advies betreffende Dr Holwerda te doen terug komen. Dr Holwerda was, verzekerde hij, zeer onbekwaam. Van hem en van mij werd allerlei leelijks verteld; het voornaamste was echter wel dat Dr Holwerda wetenschappelijke gegevens zou vervalscht hebben. Indien die collega uit onze faculteit zich maar eenigszins geneigd tot medewerking betoonde, zou hij betreffende deze zaak een bezoek van den president-curator ontvangen. Naar ik verneem heeft diezelfde hoogleeraar zich met hetzelfde doel ook tot andere leden van de faculteit gewend.

Ik begon te vermoeden dat de lasterpraatjes van dien Hoogleeraar en de “inlichtingen”, die de president-curator ontvangen had, identisch waren en gevoelde ook waar de consequenties van mijn advies in bestaan zouden. Een werk waaraan wij 10 jaren van ons leven besteed hadden zou in gevaar gebracht worden; de man zou opzij worden gedrongen door wiens onvermoeide werkzaamheid in de eerste plaats het museum tot de bloeiende instelling van thans geworden is, de man die ook het aan dat museum opgedragen archaeologisch bodemonderzoek tot eene groote hoogte heeft opgevoerd. Om gezondheidsredenen heb ik mij in de laatste jaren steeds meer moeten terugtrekken. De leiding van het inwendig museumbedrijf is daardoor geheel in zijne handen gekomen en alles gaat nu [pag. 5] uitstekend omdat de beambten den steun gevoelen van zijn goed doorzicht en krachtige hand; deze beambten kunnen het zich niet indenken dat zij onder een anderen chef zouden moeten werken. Aan dezen goeden gang van zaken zou een einde gemaakt worden. Dit alles als consequentie omdat ik niet tegen mijn geweten adviseeren wil.

Het is later gebleken dat ik het goed zag. Ik wist echter toen niet wat er in de curatorenvergadering van 4 December besloten was. Ook waren de lasterpraatjes in een zoo onbepaalde vorm tot ons gekomen, dat wij er geen vat op

hadden.

Op éénmaal echter kregen wij meer licht. Door een hem door de Vereeniging Arentsburgh toegezonden stuk, - een stuk dat van bedoelde ambtenaar geholpen door een ander was uitgegaan, - kreeg de onderdirecteur een geheel dossier van lasteringen in handen. Hij liet dit met zijn antwoord erop drukken en vergunde mij U een exemplaar daarvan, hoewel niet voor publicatie bestemd, toe te zenden.

Toen kwamen wij ook te weten, wat die voornaamste beschuldiging, die van vervalsching was, die bij Curatoren was ingebracht en door dien Hoogleraar verbreid. Zij betreft Dr Holwerda's kaarten der opgravingen op Arentsburgh van 1910 en 1911, van welke kaarten doortrekjes waren overgelegd om te bewijzen, dat zij niet bij elkaar aansluiten en door knoeien waren bijéengevoegd. Deze beschuldiging echter was alleen mogelijk doordat de beschuldigings onder de eerste kaart de woorden "voorloopige kaart" hadden weggelaten en verzwegen hadden dat Dr Holwerda dit er opzettelijk onder gezet had omdat hij nog eene nadere controle in 1911 van zijn kaart noodig had gevonden en dat hij die toen ook uitgevoerd heeft.

[pag. 6] De aard der beschuldigingen zal U overigens uit het U toegezonden drukwerk verder duidelijk kunnen worden.

Ik sprak toen met zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche zaken. Op diens aanduidingen verklaarde ik mij bereid voorloopig mij met het directeurschap te blijven belasten om de instelling te redden en Zijne Excellentie de gelegenheid te geven tot onderzoek.

De onderdirecteur ging in het begin van Januari met het gedrukte stuk de Curatoren ieder afzonderlijk bezoeken. Thans liet zich ook vaststellen dat mijne vermoedens omtrent de wijze waarop Curatoren in dezen gehandeld hadden volkomen juist waren, dat de tot Heeren Curatoren gebrachte "inlichtingen" althans ten deel werkelijk met die lasterpraatjes identisch waren, ~~bleek niet slechts uit dat aan Arentsburgh gezonden stuk, maar eveneens uit een schrijven dat Curatoren d.d. 27 Jan. tot den onderdirecteur richtten.~~ Het staat ook vast dat die "inlichtingen", in het bijzonder die de beide kaarten betreffende een punt van overweging bij Heeren Curatoren hebben uitgemaakt. Evenzoo dat er beslissingen genomen werden tegen het advies der faculteit en wat dien tijdelijken ambtenaar betreft, tegen mijn advies in, ofschoon dit door een omvangrijke reeks van bewijsstukken gesteund was.

Ik heb hierbij aan te teekenen,

1e dat de president-curator mij in bovengenoemd onderhoud met geen enkel woord van den inhoud dier "inlichtingen" op de hoogte gebracht heeft

2e dat ik nooit door curatoren gehoord benoemingsbeleid

3e dat Dr Holwerda nooit over de tegen hem ingebrachte beschuldigingen gehoord is.

De 8e Januari hield het Curatorium wederom eene [pag. 7] vergadering. Prof Blok, de eenige Hoogleraar uit onzen faculteit die met Dr Holwerda een openbaar verschil van meening gehad heeft (ik bedoel natuurlijk niet hiermede iets ten ongunste van onzen collega te zeggen) werd tot het geven van inlichtingen uitgenoodigd. Ik werd wederom niet gehoord. Het feit dat de onderdirecteur mijn zoon is schijnt mij tot het geven van adviezen de instelling waar ik boven gesteld betreffende, te disqualificeeren en den onderdirecteur zelf buiten elk ambtelijk rechtsverband te plaatsen. De laatste diende een stuk in, waarin hij verzocht gehoord te worden, indien er nog eenige twijfel aan zijn schuld mocht zijn blijven bestaan.

Er wordt thans, naar ik verneem, op een uitspraak van de Vereeniging Arentsburgh gewacht, die daartoe eene commissie heeft aangewezen (*). Op welken grond aan eene dergelijke commissie eenige rechtsmacht in Universiteitsaangelegenheden kan worden toegekend, weet ik niet. Als deskundige commissie in archaeologische zaken kan men haar toch moeilijk beschouwen. Beter der zakenkundigen zouden nog wel in onze faculteit te vinden zijn, ook al zal daarin niemand zich als opgravingstechnicus opwerpen. Trouwens het geldt hier geen wetenschappelijk oordeel, doch een oordeel over eerlijkheid en goede trouw, dat ieder die van de beschuldiging en verdediging kennis wil nemen zich kan vormen.

[pag. 8] Uit het bovenstaande zal het U duidelijk zijn geworden van welke zaken de belangen der inrichting, die ook U ter harte gaan, afhankelijk zijn gemaakt. Vergunt mij de vraag of het niet op den weg der faculteit zou liggen voor die belangen op te komen. Eene instelling, die voor onze Universiteit van groote betekenis is en naar buiten meer en meer met groote eere bekend raakt, is in groot gevaar gebracht.

Leiden Maart 1913 A. E. J. Holwerda

[pag. 7] (*) Het doet hier minder terzake, dat deze commissie die zich eerst zes weken na het ontvangen van het drukwerk met de zaak bezig hield, zich hoogst vergramd betoonde omdat Dr H. Heeren Curatoren op deze wijze van de zaken in kennis gesteld had, maar des niet tegenstaande in een zeer uit de hoogte en in onaangename vorm gesteld stuk, dat het tegenovergestelde zou doen verwachten, alle kwesties van vervalschingen uitsluit en de verdere leiding der opgravingen wederom aan Dr Holwerda toevertrouwt.

[277] [1 april 1913] Nota van den Hoogleraar-Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden betreffende een schrijven van Heeren Curatoren aan de faculteit van Letteren en Wijsbegeerte.

Zijne Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken meende in Maart j.l. de Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte een nieuw advies omtrent den persoon van een der onderdirecteuren van het Rijksmuseum van Oudheden te moeten vragen.

De Faculteit vroeg toen overlegging van het dossier van stukken, dat aan Curatoren bij het vormen van een oordeel

over dien persoon, ten dienste gestaan had. Dit werd haar in den navolgenden brief geweigerd.

Curatoren der Rijksuniversiteit te Leiden.

Beiden 1 April 1913.

No. 309.

Bericht op schrijven van:

17 Maart 1913.

Onderwerp: Directoraat Museum van Oudheden.

In antwoord op uw nevensvermeld schrijven en daartoe door A. E. den Minister gemachtigd, hebben wij de eer U het volgende te berichten.

De Minister verkeerde in de veronderstelling dat het aan Uwe faculteit niet onbekend zou zijn, dat sedert haar advies van 21 October 1912 tegen Dr. Holwerda bezwaren waren gerezen in verband met het museumbeheer. Nu lag het niet in de bedoeling van den Minister uw oordeel te vernemen omtrent de feiten die in het onderzoek van de gerezen bezwaren bekend zijn geworden, hetgeen op verschillende moeilijkheden zou afstuiten. Hij meende echter dat wat uwe faculteit of hare leden wellicht omtrent den persoon van Dr. Holwerda reeds eerder bekend was of na haar bovenbedoeld advies is bekend geworden, voor uwe faculteit aanleiding kon zijn om de gegeven omstandigheden haar advies omtrent de voorziening van het Directoraat van het Museum van Oudheden in nadere overweging te nemen.

Hoewel, zooals uwe faculteit te recht opmerkt, de haar thans toegezonden stukken bepaaldelijk de zaak Arentsburgh betreffen, stelde de Minister er prijs op die ter uwer kennis te brengen, niet met de bedoeling dat uwe faculteit zich zou begeven in een onderzoek van de juistheid der daarin uitgesproken oordeelvellingen, doch alleen ad informandum.

Curatoren der Rijksuniversiteit te Leiden Geteekend door President en Sectaris.

Aan de faculteit van Letteren en Wijsbegeerte der Rijksuniversiteit te Leiden.

Dit stuk geeft tot de volgende opmerkingen aanleiding:

Bekend is dat door een ambtenaar op proef, den heer A.E. van Giffen, dien ik niet voor een verdere aanstelling aanbevelen zocht allerlei beschuldigingen mijn museum beheer en het werk en den persoon van een mijner onderdirecteuren betreffende allerwegen verspreid zijn. In den vorm van schriftelijke "inlichtingen" gelijk de Heer President Curator mij schreef, werden deze beschuldigingen ook tot Heeren Curatoren gebracht. Toen echter in Januari 1913 het verweer van dien onderdirecteur tegen beschuldigingen door dien heer van Giffen ook bij de commissie van Arentsburgh ingebracht (beschuldigingen ten deele overeenkomende met die neergelegd in die "inlichtingen") bekend was geworden schreven Curatoren 27 Jan. No. 18 aan dien Onderdirecteur een brief waarin zij opmerkten dat "voor zoover aan hen staat het nemen van eene beslissing in verband met hetgeen op Arentsburgh zou zijn voorgevallen, die beslissing niet genomen zal worden dan na onderzoek ter plaatse waar zulks behoort d.w.z. de zaak werd afhankelijk gemaakt van de uitspraak van de commissie van Arentsburgh.

Nadat die uitspraak in Februari gevolgd was werd in het schrijven van 1 April hierboven meegedeeld blijkens het slot die zaak Arentsburgh een van ondergeschikt belang. Waar het op aan kwam, was nu een onderzoek, buiten verband met de inmiddels laster gebleken Arentsburghbeschuldigingen, een onderzoek naar tegen dien onderdirecteur "in verband met het museumbeheer gerezen bezwaren" waar bij "feiten" aan het licht zouden gekomen zijn.

Welke die feiten waren kon der faculteit niet worden medegedeeld. Zij werd slechts verwezen naar datgene wat der "faculteit of hare leden wellicht omtrent den persoon van dien onderdirecteur" bekend geworden zou zijn, dat is naar die door den Heer van Giffen allerwege verspreide beschuldigingen.

Nu valt hier slechts te constateeren dat:

Of er heeft geen enkel onderzoek plaats gehad, in welk geval de tot de Faculteit gerichte mededeeling eene onjuistheid bevat, welke bij dit om advies gevraagde lichaam een volkomen onjuisten en ten onrechte ongunstigen indruk wekken moest. Of er heeft wel een dergelijk onderzoek plaats gehad, in dat geval zou er echter een onderzoek zijn ingesteld naar feiten mijn Museumbeheer en de gedragingen van een mijner onderdirecteuren betreffende zonder dat of ikzelf of die onderdirecteur daarbij gehoord zou zijn, zonder dat van een der andere vaste ambtenaren bijv. van den anderen onderdirecteur het getuigenis was gevraagd, ja zelfs zonder dat wij wisten, dat het plaats had, en zóó geheim, dat zelfs een officieel door de regeering tot adviseeren geroepen lichaam, de Faculteit der Letteren niet op de hoogte gesteld kon worden van de resultaten, de bekend geworden feiten. Het behoeft geen betoog dat in beide gevallen zoowel mijn museumbeheer, dus ikzelf, als een mijner ambtenaren in eer en goeden naam zijn aangetast en nog wel in een officieel stuk door een college van Curatoren met machtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken tot eene faculteit gericht.

Leiden oct. 1913 onderteekening

[277] Leiden 21 April 1913

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken

In gevolge van op zich begrijpelijke wensch zijner collegas heeft ondergeteekende de Vergadering van Letteren en Wijsbegeerte waarin omtrent uwe vraag betreffende Dr Holwerda gehandeld werd, niet bijgewoond. Van het

antwoord der Faculteit aan uwe Excellentie kon hij echter kennis nemen.

Uit dat antwoord verneemt hij thans na zoovele maanden voor het eerst eenigszins officieel, welke bezwaren tegen den persoon van Dr Holwerda te berde gebracht worden.

Wat de aanmerkingen op Dr Holwerda's wetenschappelijk werk op Arentsburg betreft, daarop zal de ondergeteekende niet ingaan. Het is voor den vakman zoo apert, dat in het stuk dat werk betreffende slechts leeken aan het woord zijn, dat hem dit geheel overbodig toeschijnt.

Het ander bezwaar als door Dr H. het werk van jonge geleerden aan het museum in den weg staan, raakt direct ook het museumbeheer van Ondergeteekende als Directeur zelf. Gedurende den tijd dat Dr Holwerda in functie was zijn er slechts drie jongere wetenschappelijke medewerkers aan het museum verbonden geweest. Deze waren geen van drieën in de richting waarin hun museumarbeid loopen moest geschoold. Wil men hen dus "jongere geleerden" noemen, het zij zoo; men vergete echter niet dat zij bij ons kwamen als leerlingen. Uit de afleveringen der Oudheidkundige Mededeelingen en de catalogi blijkt ten duidelijkste, hoe deze jongelui met Dr Holwerda als leerlingen samenwerkende reeds dadelijk in zijnen publicaties door mede onderteekening als zijne medewerkers werden erkend, maar vooral blijkt daaruit hoe Dr Holwerda die jongelui zoo gan? als zij maar eenigszins tot eigen werk in staat waren, zelf op den achtergrond blijvende hen heeft voortgeholpen.

De drie jongelui, de eenige dus waarvan sprake zijn kan waren:

In de eerste plaats N. J. Krom een begaafd jongmensch wien ondergeteekende echter om zekere persoonlijke eigenschappen veel moeite had en als directeur op het rechte spoor te brengen af te houden. Uit de Oudheidkundige Mededeelingen blijkt nu hoe hij met Dr Holwerda en Prof Goossens op dat gebied heeft samengewerkt. Hij verliet ons om voor een veel belangrijker positie te worden opgeleid dan hij ooit aan het museum zou hebben kunnen verwerven. Zijn verblijf was te kort dan dat hij zelfstandig veel zou hebben kunnen presteeren/praedeeren?.

De Heer M. A. Evelein in de tweede plaats te noemen heeft gelijk wederom uit de Oudheidkundige Mededeelingen blijkt, eerst een paar jaar met Dr Holwerda samengewerkt en diens publicaties van dat werk medeonderteekend. De opgravingen van Riethoven en Valkenswaard, waarbij Dr Holwerda eenigen tijd aanwezig was om hem ter bereiking van zijn doel op weg te helpen werden verder zelfstandig door hem uitgevoerd en zelfs op diens instigatie geheel als eigen werk gepubliceerd.

Toen Dr Holwerda met groote inspanning de beroemde gouden helm van Deurne verworven had, heeft hij omdat de publicatie van zulk een sterk voor een jong mensch veel waarde heeft, deze publicatie, waarop hij door die verwerving natuurlijk het recht had aan zijn jongeren medewerker afgestaan, gelijk als weder uit de Oudheidkundige Mededeelingen te zien is. Dit echter niet alleen. Toen aan Dr Holwerda persoonlijk door een buitenlandsch vaktijdschrift het verzoek gericht werd die helm te publiceeren, heeft hij ook die buitenlander naar Dr Evelein verwezen. Ik durf verklaren dat slechts zeer weinig geleerden op zoo onbaatzuchtige wijze een zoo belangrijke gelukvondst aan jongeren zouden hebben overgedragen. Toen Dr Evelein naar zijne tegenwoordige betrekking solliciteerde, verzekerde hij ons, dat hij die natuurlijk gaarne hebben wilde, doch dat hij als dat niet gelukte, met zeer veel genoegen ook aan ons museum blijven zou.

In de derde plaats is mogelijk de Heer van Giffen te noemen ofschoon deze van zijne komst af aan in 1912 maanden achtereen aan het museum bijna niets anders gedaan heeft dan werken voor zijne natuurhistorische dissertatie waarbij hem zeer veel hulp van museumbeambten verschaft werd. Aangezien ik verleden zomer voor opgravingen weinig geld beschikbaar kon stellen, heeft Dr Holwerda zelf van particulieren geld daartoe weten bij één te brengen. Ongeveer de helft nu van dat geld werd gebruikt om den Heer van Giffen in staat te stellen een veenbrug in Drenthe op te graven. Ook in Noord Brabant was nog eene opgraving voor hem gereserveerd, die echter Dr Holwerda de goedheid had voor hem te volvoeren om hem op zijn verzoek in staat te stellen twee maanden ongestoord aan zijne dissertatie te kunnen werken dan zou die gereed zijn. Toen dan met October 1912 die beide maanden verstreken waren, dus negen maanden na de eerste aanstelling diende eindelijk met de archaeologische studien en het eigenlijke wetenschappelijke mazen? werk te worden aangevangen. Toen echter was zijn houding tegenover ons van dien aard geworden, dat ook hij zelf inzag dat van studie onder onze leiding en gemeenschappelijk museumwerk geen sprake zijn kon.

In/Na deze "jonge geleerden" zijn in Dr H's tijd niet aan het museum verbonden geweest.

Het zal Uwer Excellentie duidelijk zijn hoe juist mijne in Dec. jl. tot uwe Excellentie gerichte woorden waren, dat hier eene schandelijke lastercampagne tegen ons is op het touw gezet. Het laat zich aannemen dat bovendien het dossier waarvan in de correspondentie met de faculteit der Letteren sprake is beschuldigingen van den zelfden aard zich bevinden. Nooit is echter noch de ondergeteekende, noch ook de onderdirecteur over eenige beschuldiging gehoord. Ten einde nu te voorkomen, dat op deze wijze mogelijk aan de inrichting, waaraan hij 10 jaren belangeloos zijne zorgen wijdde en die hem dierbaar is eene naar zijne meening onherstelbare schade wordt toegebracht, om eindelijk een eind te maken aan den toestand van onzekerheid die die inrichting ondermijnt en om de vrijheid te bekomen in dit stuk zonder dat zijne verwantschap met den onderdirecteur zijne woorden krachteloos maakte, bovenstaande verdediging tot Uwe Excellentie te richten, heeft ondergeteekende zijn besluit genomen. Hij heeft de eer uwe Excellentie te verzoeken zijne Sept. jl. ingediende aanvraag om ontslag als ongedaan te beschouwen.

De overtuiging dat hij niet anders handelen kan zal hem de kracht geven zijn taak te blijven vervullen.

w.g. A. E. J. Holwerda

[277] benoemingen van A.E. van Giffen en andere beslissingen

12 Maart 1912: leedwezen ...

14 November 1912: voorloopige beschikking waarmede niet gepraejudicieerd wordt

9 December 1912: Curatoren zien eenige ontstemming over de wijze waarop Uwe aanvraag om ontslag is behandeld. [...]

30 December 1912: 1 tot en met 31 Januari 1913

2 januari 1913: voorloopige beschikking waarmede niet gepraejudicieerd wordt

27 Januari 1913: 1 Februari tot en met 31 Maart 1913

27 Januari 1913. No.18. Bericht op schrijven van: 7 Januari 1913.

27 Januari 1913: Curatoren ontvingen Uw schrijven van 7 dezer en tevens eene aan ieder hunner ter handgestelde gedrukte nota. [...]

30 Januari 1913; voorloopige beschikking waarmede niet gepraejudicieerd wordt

20 Maart 1913: 1 April tot en met 30 April 1913

26 April 1913: 1 Mei tot en met 31 December 1913

26 April 1913: aanvraag om ontslag als ongedaan zal worden beschouwd

30 April 1913: Aanstelling Conservator

[146] Den Haag 26 Mei 1913.

Veronderstellende dat de onlangs van U ontvangen stukken, inhoudende oordeelvellingen van Duitsche geleerden voor uw persoon en uw werk, der Vereeniging niet zijn gezonden [?] vertrouwen dus onder het zegel van geheimhouding, deel ik u mede, dat ik dienovereenkomstig zal handelen, indien ik niet vóór Woensdag 28 Mei ?. k. te twaalf uur uwerzijds tegenbericht ontvang.

Namens ARENTSBURGH Vereeniging tot het doen van opgravingen in Nederland
SeerpGratama Voorz.

[271] Rijks-Museum van Oudheden Leiden.

Leiden, 4 November 1913.

Het lang uitblijven van de conservatorenbenoeming noopte mij op de audientie van 1 Nov. Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken eerbiedig om eenige bespoediging te verzoeken. Ik vernam toen van Zijne Excellentie dat hij van plan was den Heer van Giffen te handhaven,

Wel zou hij vooraf ook mij nog hooren.

Dat zulk een besluit van den Minister hoogst bedenkelijk zijn zou is duidelijk. Ik gevoel mij verplicht daarop nog even Uwe aandacht te vestigen.

1. De Heer van Giffen was op proef. Hij had recht te zeggen, dat het hem niet beviel en meermalen gaf hij ook te kennen, dat hij nog niet besloten was eene aanstelling te vragen. Natuurlijk echter had ik even goed het recht met hem niet verder te willen gaan. Hij was geheel vrij geen aanstelling te vragen, ik was geheel vrij hem niet voor te dragen. Naar het mij voorkomt vergeet men wel eens dat de heer van Giffen geen positie in het Nuseum heeft, dat het niet de vraag is hem er uit te zetten, maar wel of het raadzaam is hem er in te brengen.

2. De heer van Giffen is natuurhistoricus, in een archeologisch museum niet op zijne plaats, tenzij hij ook werk van archeologie ging maken. Ik maakte met hem een studieplan op dat hij zou volgen, zoodra hij met zijne dissertatie gereed was. Hij kreeg daarvoor steeds meer vrijen tijd. Na de groote vacantie van 1912 zou volgens afspraak de archeologische opleiding aanvangen. Hij hield echter eenvoudig zijn woord niet. Toen hij dat woord schond had ik nog niet geweigerd de proef met hem voort te zetten. Dat er later toen hij zoo fel vijandig tegen ons optrad geen sprake zijn kon van eene opleiding te geven spreekt vanzelf.

Hoe kan ik zoo iemand nu in een archeologisch museum gebruiken?

3. Stil werd buiten mijn weten door hem en door den zedelijk van hem afhankelijken Heer Martin des avonds op het museum de bekende valsche aanklacht tegen Dr Holwerda bij de commissie van Arentsburg samengesteld met behulp van kladteekeningen van Dr. Holwerda, die door dezen aan den Heer Martin in zijne hoedanigheid van ambtenaar waren toevertrouwd. Toen Dr. Boeser en ik den Heer Martin vroegen of hij wel wist dat hij zulke in zijne ambtshoedanigheid hem toevertrouwde papieren op zoodanige wijze gebruikt had, zeide hij "ja, doch ik deed het op last van den Heer van Giffen". Die was ook zijn chef, verzekerde hij mij later. Aan eene buiten het museum staande commissie werd dus met zulk een groote schennis van ambtsplicht een aanklacht tegen de eigen chefs ingebracht.

Wat blijft er over van het beginsel van gezag als zulke personen gesteund worden?

4. Het staat vast dat de Heer van Giffen die aanmerkingen op Dr. Holwerda's werk op Arentsburg oorspronkelijk niet had. Eerst toen ik hem niet wilde voordragen voelde hij zich verplicht de Vereeniging Arentsburg tegen het ~~geknoei~~ zoogenaamde geknoei van Dr. Holwerda te waarschuwen.

5. De commissie van Arentsburg noemt tal van beschuldigingen van den Heer van Giffen of door hem niet bewezen, of door Dr. Holwerda weerlegd; deze zijn daarmee gequalificeerd als lasteringen. Ieder, die er den tijd voor over heeft zich op de hoogte te stellen zal moeten zien, dat dit oordeel juist is.

6. De Heer van Giffen verklaart zelf (zie de bekende brochure p. 7) dat hij met Dr. Holwerda niet kan zamenwerken. Dus nu zou ik als Directeur Dr. Holwerda moeten bevelen met iemand zamen te werken, die zelf

zegt, dat hij niet met hem zamenwerken kan en van wien Dr. Holwerda de zekerheid heeft, dat hij hem, wanneer het in zijn kraam te pas komt, belasteren zal.

7. Niet te weerspreken feiten bewijzen, dat Dr. Holwerda gedaan heeft wat hij kan om den Heer van Giffen vooruit te helpen. De tegenovergestelde bewering is eene grove onwaarheid al heeft zij geloof gevonden.

Ik hoop, dat Uw college de middelen zal vinden om het gevaar dat onze instelling bedreigt af te wenden.

De Hoogleraar Directeur

Aan Heeren Curatoren der Rijks Universiteit te Leiden.

[424] Brieven van en aan H. Martin en het museum inzake zijn werkhervatting, ontslagaanzegging, verlof, ziekte van zijn schoonmoeder, tekeningen, museumeigendommen e.d.

19 november 1909 van M. vondst van urn bij Arnhem

21 november 1909 van M. dankzegging

29 juni 1911 van M. assistentsvacature

10 augustus 1911 benoeming van M. tot assistent 1 september tot 31 december 1911

4 december 1911 benoeming van M. tot assistent over 1912

27 januari 1912 van M. telegram

31 januari 1912 van M. telegram

1 februari 1912 van M. telegram

1 februari 1912 van M. telegram

2 februari 1912 van M. telegram

3 februari 1912 van M. telegram

30 juni 1912 van M. over de opgravingen in Heerlen

13 juli 1912 van vader H.

28 juli 1912 van vader H.

6 augustus 1912 van vader H.

25 september 1912 van M. voorlopige afloop van werk

14 december 1912 benoeming van M. tot assistent over 1913

4 januari 1913 van M. pottenbakkersovens te Heerlen

23 januari 1913 van M. tekenen van aardewerk

29 januari 1913 van M. verlof voor sollicitatie

6 februari 1913 van M. ongesteldheid

22 februari 1913 van M. zenuwoverspanning

22 februari 1913 van M. kort verlof

5 mei 1913 van M. hervatting werk

16 mei 1913 van vader H. gerezen geschillen

17 mei 1913 van vader H.

17 juni 1913 van M. literatuuropgave

12 augustus 1913 van M. ziekteverlof en zomerverlof

23 augustus 1913 van M. tekenplank

28 augustus 1913 van M. sollicitatie in Indië

3 september 1913 van M. ochtend verlof

11 september 1913 van M. verlenging van verlof?

20 september 1913 van M. vooruitbetaling tractement

20 september 1913 van M. belofte voor eervol ontslag

20 september 1913 van M. over benoeming te Leeuwarden

26 september 1913 van M. "geschokte gezondheid"

10 oktober 1913 van M. verenging verlof

10 oktober 1913 van vader H.

15 oktober 1913 van M. ziekte schoonmoeder

19 oktober 1913 van M.

22 oktober 1913 eervol ontslag voor M.

24 oktober 1913 van M. sleutels e.d.

24 oktober 1913 van vader H.

27 oktober 1913 van M.

29 oktober 1913 van vader H.

6 mei 1914 van M.

15 mei 1914 van M.

23 mei 1914 van vader H.

13 juli ? van vader H.

14 september ? van vader H.

[277] In dank terug. Het stuk is onder niemands oogen geweest dan de mijne en zal ook verder als "vertrouwelijk"

worden beschouwd.
Prof. J. Verdam
Leiden

[146] Leiden 9Mrt. 14

Hooggeachte Heer

Hoewel het mij zeer onaangenaam is met u persoonlijk te discussieeren, over wat anderen verleden jaar gemeend hebben mij om welke redenen dan ook te moeten aandoen en mij niets liever zijn zal dan sans rancune, gelijk ik tegenover u gelukkig volkomen wezen mag, dezen zomer aan het werk te gaan treft mij in uw schrijven toch de opmerking dat de tot dusver gevolgde werkwijze het geweest zou zijn die tot misverstand en moeilijkheden geleid heeft en meen ik mij toch de opmerking te moeten veroorloven dat de bewijslast van deze stelling nog rust op hen die haar u mededeelden. [...]

Hoogedgestr Heer J. P. Koolemans Beynen

[273] MINISTERIE VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

No 2661 Afdeeling K.W.

25 September 1914.

betreffende Conservator Dr. Van Giffen

Naar aanleiding van Uw telegram, dd. 23 September jl. werden door mij de Amanuenses Bytel en Koene gehoord. Uit hun getuigenis is mij gebleken, dat onlangs, toen Dr. Van Giffen zich in het vertrek, in gebruik bij eerstgenoemden amanuensis, bevond, U aldaar zijt binnengekomen en Dr. Van Giffen gelast hebt zich te verwijderen. Uw telegram is dus in strijd met bovengenoemde getuigenis.

Ik acht voorts de wijze, waarop U aan een ambtenaar van het Museum den toegang tot het gebouw hebt ontzegd, zeer grievend en stellig niet verdedigbaar op den, naar ik meen, door U aangevoerden grond, dat Dr. Van Giffen in het genot van vacantie was.

In verband met het bovenstaande heb ik de eer U te verzoeken Dr. Van Giffen Uwe verontschuldiging wegens de hem aangedane bejegening aan te bieden en tevens mij een ontwerp-instructie te doen toekomen, waarbij de wetenschappelijke arbeid van Dr. Van Giffen op behoorlijke wijze wordt geregeld. Dit concept benevens het bericht dat door U de bedoelde verontschuldiging is aangeboden zie ik binnen 8 dagen tegemoet.

Coll: W. v.d.L.

DE MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN Cort vd Linden

Aan Prof. Dr. A.E.J. Holwerda, Hoogleraar-Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden

[...] Niet lang daarna waarschuwde mij eene collega uit onze faculteit, dat er eene lastercampagne tegen ons op touw gezet was. Een collega uit een andere faculteit, - hij noemde den naam niet, - was bij hem gekomen om te beproeven of het niet mogelijk [zou?] zijn door de faculteit der letteren op haar zeer gunstig advies betreffende Dr Holwerda te doen terugkomen. Van hem en van mij werd allerlei leelijks verteld, het voornaamste was echter wel dat Dr Holwerda wetenschappelijke gegevens zou vervalscht hebben. Indien die collega uit onze faculteit zich maar eenigszins geneigd tot medewerking betoonde, zou hij betreffende deze zaak een bezoek van den presidentcurator ontvangen. Naar ik verneem heeft diezelfde Hoogleraar zich met het zelfde doel ook tot andere leden van de faculteit gewend.

[...] Toen kwamen wij ook te weten, wat die voornaamste beschuldiging, die van vervalsching was, die bij Curatoren was ingebracht en door dien Hoogleraar verbreid. Zij betreft Dr Holwerda's kaarten der opgraving op Arentsburgh van 1910 en 1911, van welke kaarten doortrekjes waren overlegd om te bewijzen, dat zij niet bij elkaar aansluiten en door knoeyers waren bijééngevoegd. Deze beschuldiging echter was alleen mogelijk doordat de beschuldigers onder de eerste kaart de woorden "voorloopige kaart" hadden weggelaten en verzwegen hadden dat Dr Holwerda dit er opzettelijk ondergezet had omdat hij nog eene nadere controle in 1911 van zijn kaart noodig had gevonden en dat hij die twee ook uitgevoerd heeft

[541] Den Heer Dr Z W. Sneller 23 Apr 17

Zeer geachte Heer

Gaarne wil ik openhartig de zaak bespreken. Eigelijk was uw Encyclopedie nog te voren vrijwel onbekend. In ons gesprek werden echter door u een paar namen genoemd die mij het rondz? deden schijnen de zaak eerst eens nader te onderzoeken en nu blijkt het nog dus minder eigenlijk met/niet een boodschap gevonden heeft die niet geheel juist was.

Wel degelijk heeft men mijn vakken van begin af aan willen opnemen. Onder de lijst van vaste medewerkers zie ik den naam van Dr v Giffen. Dit jonge mensch, vroeger mijn assistent, heeft zich in de laatste jaren, nadat ik eerlijk verklaren moest niet met hem te kunnen werken, beijverd tegen mij en mijn werk op ongeloofelijke wijze te intrigeeren, daarin gesteund door eenige beschermers. Verder zijn vrienden is ook uw mederedacteur de heer Niermeier. Dat men dus bij het samenstellen van de lijst van medewerkers mij voorbij is gegaan begrijp ik evengoed als dat men zooals u beide van hem geen werk uit handen kon krijgen. De vraag door u aan mij overgebracht had dus eigenlijk moeten luiden: de redactie is u vroeger voorbij gegaan doch is daarmee erin geloopt

wilt gij nu dien plaats van dien anderen innemen? Ik ben overtuigd dat noch u, noch zelfs de heer Pulle of de uitgever zelf precies wisten hoe de vork in de steel zat. Licht geraakt ben ik geloof ik niet, doch u zult zelf nu wel begrijpen dat ik niet anders dan weigeren kan te meer daar ik overtuigd ben dat ik mij in geval ik die plaats innam mij weer aan allerlei insinuaties zou blootstellen.

Het spijt me zeer dat u er voor niets zoo veel moeite hebt gegeven.

Met bel. gr.

Hoogachtend ?? JHHolwerda

[541] 24/4 17

Zeer geachte Heer [Den Heer Dr Z W. Sneller]

Na ons gehouden gesprek is het mij gebleken

~~Door het noemen voor een z?? in ons gesprek de opmerkingen op geworden en blijkt mij l?g onderzoek~~
dat de vraag waarmee men in het nog zo?d niet geheel juist gesteld was.

Mijn vakken werden in uw Encycl. niet onder Geschiedenis gerangschikt doch hadden reeds van begin af aan een zelfstandig bewerker. Op de lijst die medewerkers lees ik den mijn genoegens ??t

naam van Dr. v. Giffen †

† die sinds dien gesteund door een paar beschermers op allerlei wijze tegen mij en mijn werk intrigeert.

Gegeven den naam van uw mederedacteur Niermeier verwondert dit nog in het minst niet dat men bij de keuze van zijn medewerkers nog vervolg is gegeven.

en g? t j? ???

als u nu ?ls en zegt, van genoemd jong mensch geen werk op dat gebied los kunt krijgen.

Nu echter zult u begrijpen dat het niet op mijn weg ligt die opengevallen plaats in te nemen, al ben ik overtuigd dat noch u noch iemand anders verder van de redactie precies wist hoe de vork eigenlijk in den steel zat.

Als u echter daarbij wist aan welk ?ij? van de ? der gemeenste heeren zij en personen en mijn welke hebben blind Ge? Ik heb ook geen lust door die pla?ts te gaan ? mij mogelijk zveeran ge? de heeren meer stof laat menende intigas tegen nog ?? te leveren bloot te stellen

Het spijt me zeer dat u er ?? niets per veel moeite gegeven hebt.

wrd bel. grs.

19 september 1922 NEDERLANDSCHE HANDELSHOOGESCHOOL TE ROTTERDAM.

Door den aftredenden rector-magnificus, prof. mr. F. de Vries, is verslag uitgebracht van de lotgevallen der Hoogeschool in het afgelopen studiejaar. Spr. wees erop, dat dit jaar zich niet gekenmerkt heeft door uitbreiding of belangrijke wijzigingen in de organisatie der Hoogeschool [...] Polak, chef van den Rijksaccountantsdienst te Rotterdam. Tot buitengewoon hoogleeraar in de economie, speciaal het geld-, crediet- en bankwezen, werd benoemd mr. dr. G. M. Verrijn Stuart, secretaris der directie der Rotterdamsche Bankvereniging. In de vacature-Posthumus werd tot gewoon hoogleeraar in de economische geschiedenis, inzonderheid van den nieuwen tijd, benoemd dr. Z. W. Sneller, onderdirecteur aan het Bureau van 's Rijks geschiedkundige publicatiën, Dr. A. O. Holwerda, sedert 1917 lector in de statistiek en de verzekeringswetenschap, werd tot buitengewoon hoogleeraar in deze vakken benoemd. [...]

[420] 11 Januar 1922

[...] Was Sie über den auch mir bekannten Prähistoriker schreiben, wundert mich gar nicht. Endlich wird dann wahrscheinlich Prof. v. B., sei es durch seinen Schwiegersohn, den Mann kennen lernen dessen Intrigen und Verleumdungen gegen mich er vor Jahren, ohne Zweifel in de Meinung richtig zu handeln und die Unschuld zu verteidigen, so kräftig unterstützt hat. [...]

[471] Dedemsvaart, 21 Juni '23

[betreft munt van CONSTANTINUS (IMP?) ; BEATA TRAN-QUILLITAS]

F. O. Peters Kalkwijk 32 Dedemsvaart (O.)

[1971] J.E. Bogaers

VOORBURG-ARENDSBURG: FORUM HADRIANI

Oudheidkundige Mededelingen, Deel LII

Zie https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/26485/26485___.PDF?sequence=1

Reuvens zelf was in 1829 van mening dat zijn opgraving op Arentsburg waarschijnlijk betrekking had op Forum Hadriani, maar uit aantekeningen van zijn hand in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden uit 1832 blijkt dat hij aarzelde het door hem gevondene te interpreteren "hetzij als Romeinsche vaste legerplaats, hetzij als Romeinschen binnenstad, hetzij als oude Batavierenstad door de Romeinen later opgesierd".

Holwerda heeft in het begin van zijn opgravingscampagnes het probleem van de verklaring van Reuvens' vondsten zeer zuiver gesteld, wanneer men althans afziet van zijn opvatting dat de Romeinse nederzetting van Arentsburg

ofwel Praetorium Agrippinae moest hebben geheten (en als zodanig een vesting moest zijn geweest) ofwel de naam Lugdunum gedragen moest hebben (voor het geval de plaats een stad was geweest). Als men kennis heeft genomen van de vele artikelen en bijdragen die Holwerda over Arentsburg heeft geschreven, en zich niet alleen tevreden heeft gesteld met het doorlezen van diens geheel aan Arentsburg gewijde, in 1923 verschenen boek, heeft men een boeiende, maar tegelijk teleurstellende tocht achter de rug, onder leiding van de man die in 1909 zijn onderzoekingen begon in “Een Romeinse stad bij den Haag” en die in 1923 aan zijn boek over Arentsburg de ondertitel gaf: “Een Romeinsch militair vlootstation bij Voorburg”. Veel, zo niet alles, van wat Holwerda ter verklaring van het door Reuvens en hemzelf gevondene heeft geschreven, is thans weinig geloofwaardig of onaanvaardbaar.

Het is ondoenlijk binnen een klein bestek Holwerda's theorieën over “Arentsburg” alle recht te laten wedervaren en ze uitvoerig te bespreken en te weerleggen. Het lijkt daarom verkieslijker hier in een aantal punten de voornaamste argumenten te vermelden die er voor pleiten dat men Romeins Arentsburg dient te identificeren met de burgerlijke nederzetting Forum Hadrani.

a) De Romeinse nederzetting te Voorburg-Arentsburg had naar de mening van Holwerda een militair karakter. Zij was een rechthoekige, langwerpige, zich van n.n.w. naar z.z.o. uitstreckende aanleg ter grootte van ca. 400 bij 200 m. Deze was aan drie zijden omgeven door een muur en twee grachten en werd aan de vierde, de zuidelijke zijde begrensd door de Fossa Corbulonis-Vliet.

Het geheel bestond uit twee delen. De zuidelijke helft was de haven met het havenkwartier, de noordelijke zou een castellum zijn geweest van een cohors quingenaria equitata. De plattegrond van dit castellum is wel heel eigenaardig. De ruimte lijkt in ieder geval veel te groot voor een cohors quingenaria equitata. Ten aanzien van de barakken voor pedites en equites, die Holwerda zou hebben gevonden in het n.w. deel van het castellum, moet men constateren dat zijn uiteenzettingen dienaangaande geenszins overtuigen en dat zijn plattegronden van barakken wel heel slecht te vergelijken zijn met welbekende Romeinse militaire gebouwen van deze aard. Hetzelfde geldt voor Holwerda's verklaring van de door Reuvens opgegraven gebouwen, zoals het praetorium (=principia), de villa van de commandant (=praetorium), enz.

Enerzijds is het duidelijk dat er in de plattegrond van Arentsburg verschillende perioden onderscheiden moeten worden, anderzijds is het zeer vreemd dat Reuvens - in het oostelijk gedeelte van de nederzetting - alleen maar overblijfselen van stenen gebouwen heeft gevonden en dat Holwerda daarentegen alleen maar sporen van houten gebouwen aan het licht heeft gebracht. Men krijgt de onmiskenbare indruk dat op het door Reuvens onderzochte gedeelte geen sporen van houten gebouwen zijn gezien en dat op de plattegrond van Holwerda's opgravingsresultaten resten van stenen gebouwen ontbreken.

Een van de grootste raadsels die deze plattegrond biedt, is wel de z.g. afscheiding tussen het castellum en het havengedeelte. Dit zou een van west naar oost lopende droge greppel (of gracht) zijn geweest, die aan weerszijden door een schutting begrensd was. Deze dubbele schutting zou bovendien hebben aangesloten op het midden van een dubbele stenen poort aan de westelijke zijde van de ommuring, waarvan de ene doorgang toegang gegeven zou hebben tot de haven, de andere tot het castellum. Het valt te betreuren dat de plattegrond in menig opzicht wel een raadsel zal blijven.

De voornaamste reden waarom volgens Holwerda Romeins Arentsburg een militair karakter gehad moest hebben, werd wel gevormd door de tot de vondsten behorende militaire dakpanstempels, verder door de ommuring en de twee grachten. Dat Arentsburg een militair vlootstation zou zijn geweest, berustte volgens de visie van Holwerda voornamelijk op de gevonden dakpanstempels van de Classis Germanica Pia Fidelis, alsmede op een oude bedding - binnen de ommuring, die aan de zuidzijde als een soort havenhoofd dienst gedaan zou hebben -, waarin bovendien nog sporen waren geconstateerd van van zuid naar noord lopende vaargeulen of kanalen, via welke schepen toegang gehad zouden hebben tot het aan de Fossa Corbulonis gelegen vlootstation. De oude bedding en de sporen van kanalen zouden zijn aangetoond door middel van boringen. Deze laatste zijn in 1911 uitgevoerd door A. E. van Giffen, die echter terecht ernstige bezwaren heeft geuit tegen Holwerda's interpretatie van bepaalde verschijnselen die de boringen aan het licht hebben gebracht. Op grond daarvan is Holwerda's opvatting aangaande de haven en de kanalen niet te handhaven.

[... over C.G.P.F.-stempels]

b) Het “Romeinse militaire vlootstation” heeft, afgezien van de militaire dakpanstempels, wel bijzonder weinig vondsten opgeleverd die van militaire aard zijn. In dit verband kan men enkel wijzen op twee altaren, die beide gewijd zijn door een centurio van de Legio I Minervia (P.F.), een werpkogel van gebakken aarde, en enige min of meer twijfelachtige ijzeren stukken van wapens: een pilum, twee fragmenten van pila, enige stukken van zwaarden, een speerpunt en twee fragmenten van speerpunten.

c) Voorburg-Arentsburg is tot nu toe de enige plaats in het gebied tussen de mondingen van de Rijn en de Maas waar monumentale burgerlijke inscripties zijn gevonden, wanneer men althans afziet van de mijlpalen van Monster/Naaldwijk en Rijswijk, die beide op hetzelfde “caput viae” betrekking moeten hebben. Deze burgerlijk inscripties bevatten respectievelijk een wijding aan Diana van een sevir Augustalis uit Colonia Ulpia Traiana, en een wijding “genio collegi peregrinorum”, d.i. van personen die geen “cives” waren van Romeins Voorburg, maar

als "incolae" daar alleen "domicilium" hebben gehad.

Verder kennen we nog enkele uit Arentsburg afkomstige stukken kalksteen met daarop een of meer letters van inscripties. Merkwaardig is echter dat één fragment van een monumentale burgerlijke inscriptie, dat in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden bewaard wordt en dat tijdens Holwerda's opgravingscampagne van 1910 te Arentsburg is gevonden en zonder enig commentaar in 1911 in het verslag over het voorgaande jaar is gevonden en zonder enig commentaar in 1911 in het verslag over het voorgaande jaar is gepubliceerd, niet in Holwerda's boek over Arentsburg, noch in een of ander corpus van inscripties is opgenomen. Van de oorspronkelijke tekst zijn nog slechts stukken van twee regels over. Deze luiden ---DEC·MVN---/---ANI·I (ofL)---. De inscriptie heeft betrekking op een decurio municipii, naar alle waarschijnlijkheid [FORI HADRI]ANI. Deze stad is hier dan Municipium Forum Hadriani genoemd in plaats van Municipium A. Cananefat(i)um, zoals haar officiële naam luidde.

d) Volgens Holwerda zou geheel Romeins Arentsburg een oppervlakte hebben gehad van ca. 8 ha. Wanneer men enerzijds niet gelooft aan een militair vlootstation te Arentsburg, dan is het anderzijds moeilijk aan te nemen dat Forum Hadriani, hoofdplaats van de civitas der Cananefates en bovendien een municipium, slecht 8 ha groot zou zijn geweest.

Een zwak punt in het betoog van Holwerda is o.a. zijn mening aangaande het verloop van de ommuring en de grachten aan de oostelijke zijde van Arentsburg. Holwerda is ten aanzien daarvan niet alleen van opinie veranderd, maar bovendien zijn zijn meeste recente uitlatingen daarover min of meer met elkaar in strijd en o.a. daarom geenszins overtuigend. Twijfel aangaande de juistheid van Holwerda's opvatting over de begrenzing aan de oostelijke zijde is alleszins gerechtvaardigd.

Ten oosten van het eigenlijke terrein van Arentsburg liggen respectievelijk aan de zuidzijde een stuk grond met volkstuintjes en aan de noordzijde een weiland. Op het terrein van de volkstuintjes worden herhaaldelijk Romeinse vondsten gedaan en van het weiland is het meest opvallende aspect dat het ca. 1,25 m lager ligt dan het niveau van het aangrenzende terrein van Arentsburg. Ten oosten van dit voormalige landgoed is het oppervlak in de na-Romeinse tijd kennelijk verlaagd, vermoedelijk omdat men daar zand heeft gewonnen uit de ondergrond. Dit geldt ook voor het oostelijk aan de volkstuintjes en het weiland aansluitende terrein van de Diaconesseninrichting. In 1965 is geconstateerd dat op het laatstgenoemde terrein nog talrijke sporen van Romeinse bewoning voorkomen, zij het dan op een relatief laag niveau; toen zijn daar o.a. de onderste resten van een houten waterput in de vorm van een ton gevonden.

De conclusie mag wel zijn dat het helemaal niet zeker is dat Holwerda de oostelijke grens van Romeins Arentsburg juist heeft aangegeven, en dat er alle reden is om aan te nemen dat de Romeinse nederzetting, d.i. Forum Hadriani, zich nog verder naar het oosten heeft uitgestrekt. De totale oppervlakte van deze stad kan zeker 400 x 280 of meer hebben bedragen.

e) Wanneer men Holwerda's plattegrond van Arentsburg bekijkt, valt het op dat de stenen gebouwen die door Reuvens zijn opgegraven, nagenoeg alle in praktisch dezelfde richting zijn gelegen als de door Holwerda gevonden sporen van houten gebouwen die behoren tot de tijd van diens castellum. In verband daarmee is het echter een vreemd verschijnsel dat de ommuring (aan de westelijke en noordelijke zijde) niet alleen een enigszins scherpe hoek vormt, maar dat tevens geen van de zijden daarvan parallel loopt met een van de hoofdrichtingen van de gebouwen binnen deze ommuring. Afgezien van de reden van deze afwijking (die wellicht - wat de ommuring betreft - aan plaatselijke omstandigheden van het terrein te danken is), lijkt het zo te zijn dat de ommuring, de grachten en andere verdedigingswerken aan de buitenzijde pas in een relatief late tijd tot stand gebracht en dat men daarbij om de een of andere reden is afgeweken van het normale verloop van de hoofdrichtingen van de reeds bestaande bebouwing.

f) De manier waarop Holwerda zijn "militaire vlootstation" als haven voor de vaart naar Britannia in verband heeft trachten te brengen met militaire gebeurtenissen in Romeins Engeland, is onaanvaardbaar. Hiertegen is reeds vele jaren geleden terecht geopponneerd door de Nederlandse generaal b.d. F. Kroon in een omwille van zijn argumentatie wel hoogst curieus artikel.

De intensieve bewoning van Arentsburg is ongetwijfeld pas na 70 begonnen en heeft doorgelopen tot 260/270. Maar ook uit de voor-Flavische tijd en uit de 4de eeuw zijn vondsten bekend. Wat de datering van de kleine vondsten betreft kan men Holwerda in het algemeen blijven volgen. Een belangrijke uitzondering moet echter gemaakt worden voor zijn datering van de te Arentsburg aan het licht gekomen dakpanstempels van Legio I Minervia; deze behoren nl. alle tot de Antoniniana-typen en zijn dus uit de jaren 212-222, en niet uit de 2de eeuw, zoals Holwerda meende.

Interessant maar evenmin acceptabel is de verklaring die Holwerda geven heeft van de niet geringe hoeveelheid inheems-Romeinse, z.g. Fries Bataafse scherven die vooral gevonden schijnen te zijn in de oudste "militaire barakken" van het "castellum". Om zijn theorieën aangaande het karakter van Romeins Arentsburg te kunnen staven, is Holwerda zelfs zo ver gegaan dat hij deze scherven heeft toegeschreven aan Bataafse cohorten. Deze hulptroepen "die in 84 in Brittannië zulke belangrijke krijgsverrichtingen hebben gepresteerd", zouden (na de opstand der Bataven!) het vlootstation te Arentsburg hebben gebouwd, als etappenhaven voor de vaart naar Britannia.

De feiten van de opgravingen te Arentsburg zijn verreweg het beste te verklaren als men aanneemt dat daar reeds in de eerste helft van de 1ste eeuw een inheemse nederzetting van Cananefates is geweest, vlak te westen van een getijderek van het Rijnaestuarium, die in 47 of kort daarna deel is gaan uitmaken van de Fossa Corbulonis. Deze bewoning is na de opstand der Bataven aanmerkelijk uitgebreid en uitgegroeid tot het centrum van het land der Cananefates, dat van Hadrianus in 120 of 121 marktrecht heeft gekregen en als Forum Hadriani korte tijd daarna, op zijn laatst in 162, bovendien nog tot de status van municipium is verheven. Reeds in de tijd tussen 120 en 162 kunnen enige van de door Reuvens opgegraven stenen gebouwen zijn opgetrokken, met gebruikmaking van o.a. militair baksteenmateriaal van de Exercitus Germanicus Inferior of vexillarii daarvan, de Legio XXX Ulpia Victrix en de Classis Germanica Pia Fidelis.

Wanneer de ommuring en de grachten tot stand zijn gekomen, valt bij gebrek aan gegevens nie[t] te zeggen, maar men zou ten aanzien hiervan kunnen denken aan het einde van de 3de of de eerste decennia van de 3de eeuw, aan de tijd van Septimius Severus, Caracalla en Elagabalus. De laatst dateerbare dakpanstempels zijn de reeds vermelde van de Legio I Minervia Antoniniana uit 212-222.

Zie ook <http://dare.uvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/15659/Derks%202008%20Naaldwijk.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

[455] 462 [A. W. Nieuwenhuis, *Rector*]

3 December 1923

Amice!

Even wil ik nog op ons gesprek van gisteren, waarvan het onderwerp mij meer bezighoudt, terugkomen. - Ik wil niet gaarne, dat gij en andere leden der faculteit, op wier vriendschappelijke gevoelens ik prijs stel, de zaak anders zouden beschouwen dat zij is.

Wij spraken over de vele intrigues, waaraan ik vroeger bloot heb gestaan en waaraan destijds ook vele hoogleraren ijverig deel hebben genomen mij en mijn werk op de leelijkste wijze zwart makende, om een bepaald doel te bereiken. Die pogingen zijn mislukt, de wind is gedraaid, maar ik gevoel weet zeer goed, hoe die geschiedenis in de meening van niet weinigen, speciaal in den Leidschen kring, iets achtergelaten heeft, dat mij den omgang daarmee niet aangenaam maakt en waardoor ook mijn particuliere leven een zekere wending heeft genomen, waarbij ik mij per slot van rekening zeer wel gevoel.

Verder spraken wij van de moeilijke positie van een museumdirecteur in het algemeen - stuk voor stuk bij al mijn voorgangers, niet het minst bij den eminenten Reuvens gebleken - in de Leidsche professorenomgeving, waarvan de meesten zich feitelijk niet bewust waren van de waarde van een museum op zichzelf als cultureele instelling en dus van de beteekenis van het werk eener goede museumdirectie.

Ge ziedt mij, dat ik, wat het eerste betreft, die oude geschiedenissen moet laten rusten, dat er nieuwe mensen gekomen waren met ook in het laatst genoemde opzicht betere denkbeelden. Ge ziedt mij, dat ik niet door een stug vasthouden aan het verleden een goede verstandhouding, een collegiale samenwerking tusschen onderwijs en museum, gelijk die thans door uw faculteit zou worden verlangd, in den weg moest staan.

Ik kan u daarop verwijzen naar een schrijven van mij van 28 October 1920, aan de faculteit gericht, waarin door mij een eerste stap werd gedaan om tot een betere samenwerking, ten behoeve van het academisch onderwijs, te komen. Op dit schrijven ontving ik een hooghartig antwoord, dat verder beraad afsneed.

Sindsdien is een jonge collega in de archaeologie opgetreden; wat deze vroeger tegen mij en mijn werk heeft ondernomen, daarvan heb ik u eenige staaltjes medegedeeld. Zijn optreden in geschrifte tegen mij, den veel ouderen, die ook door wat ik op wetenschappelijk gebied tot stand heb gebracht, op eenige differentie meen aanspraak te mogen maken, heeft in den lande - om geen ander woord te gebruiken - algemeene attentie getrokken en getuigt al van heel weinig lust tot samenwerken. Nog vóór hij zijn inaugureele rede had gehouden, trachtte deze in een brief aan curatoren, waarin hij erkende door mij op hulpvaardige wijze te gemoet te zijn getreden. door middel van dit college, over het hoofd van den directeur heen in het museumbeheer in te grijpen. Te gelijker tijd deed zich de, voor mij onbegrijpelijke demonstratie voor van een ander uwer collega's, die de vlucht nam uit de "onbruikbare" collegezaal, waarvan thans het gebruik door uw faculteit zoo vurig begeerd wordt, om na een paar weken uit zichzelf weer daarheen terug te keeren. Natuurlijk moest een dergelijke beweging op niets uitloopen. Sedert worden er telkens weer klachten tegen mij bij Curatoren ingediend, die uit den aard der zaak even weinig succes hebben, maar toch de vraag doen opkomen, of dat de weg is, waarlangs men tot vriendschappelijke samenwerking komen wil.

Ge zegt me nu, dat de genoemde jongere collega zelf ook inziet. dat hij te ver ging, dat zijn houding niet de juiste was. Na alles, wat er gebeurd is, zou ik echter toch zeker wel mogen verwachten, dat ik dat dan ook eens van hem zelf vernam, dat hij zelf verklaarde zijn, direct bij zijn optreden aangenomen, aanvallende houding te willen laten varen en, waar hij voor zich en zijn onderwijs bepaalde desiderata stelt, ook het museumbestuur en zijn opvattingen, zijn rechten en verplichtingen te willen eerbiedigen.

En wanneer het dan het doel van uw zending is geweest, niet om een bepaalden wensch, tegen mijn eerlijke en gevestigde overtuiging in, bij mij door te zetten, doch om een blijvende, goede, liefst een vriendschappelijke samenwerking te doen ontstaan tusschen docenten der Rijksuniversiteit eenerzijds en anderzijds de directie van het Rijksmuseum, dan verwijs ik u nogmaals naar mijn bovengenoemden brief aan de faculteit. Ik herhaal dan bij

dezen nogmaals mijn daarin gestelde vraag en de faculteit heeft dan slechts op haar toenmaals gegeven antwoord terug te komen. Vraagt men mij, hoe ik mij de mogelijkheid denk om tot zulk een samenwerking te komen, dan geloof ik hierop een antwoord te kunnen geven. Nadat dan werkelijk het verleden zal zijn begraven, zal er in de allereerste plaats een persoonlijk contact tot stand worden gebracht, in alle zaken, die de archaeologische belangen raken, tusschen de museumdirectie eenerzijds en de faculteit - niet een enkele harer leden - anderzijds. Misschien is het de onbewuste behoefte daaraan geweest, welke tot uiting gekomen is in de m.i. zeer ongelukkige combinatie van een hoogleeraarschap met het directeurschap, beiden functies, die een geheelen mensch en een, in vele opzichten zeer verschillenden aanleg vergen. Bij werkelijken wensch tot verbetering laat zich zeker een andere, betere modus vinden. Is zulk een blijvend, geregeld, persoonlijk contact tot stand gebracht, dan zal spoedig blijken, dat de duivel niet zoo zwart is als men hem afschildert, dat verschillende zaken, die van buitenaf onnoodig of onjuist schijnen, toch in werkelijkheid hun zeer gegronde redenen hebben, dat in tal van theoretische opvattingen een stem uit de practijk werkelijk soms geheel andere inzichten openen kan; zeer zeker ook, dat het nut van het Museum voor het academische onderwijs werkelijk geen holle schijn behoeft te wezen.

Ik heb gemeend er goed aan te doen, alvorens gij deze zaak met uw collega's bespreekt, mijn opvattingen nog eens schriftelijk uiteen te zetten.

Wat ge ook tegen brieven hebben moogt, scripta manent.

Met vr. gr.

Den Hooggel. Heer Prof. Dr. A.W. Nieuwenhuis
L E I D E N .

2 juni 1973 Romeinse grachten in Nijmegen

"ARCHEOLOGEN zijn puzzelaars," aldus prof. dr. J. E. Bogaers van het Instituut voor oude geschiedenis en archeologie, afdeling provinciaal-romeinse archeologie van de Nijmeegse universiteit. Samen met dr. J. K. Haalebos verricht hij sinds 2 april opgravingen op de terreinen van twee voor afbraak bestemde villa's aan de Berg en Dalseweg in het oostelijk deel van Nijmegen. In dezelfde omgeving stak M. P. M. Daniëls in 1916 de spade in de grond.

De bekende archeoloog J. H. Holwerda verrichtte in de jaren 1917 tot 1921 opgravingen die hem aanleiding gaven tot de bewering, dat hij de omtrek van de legerplaats van het tiende Romeinse legioen Gemina - in totaal 29 hectare - bepaald had. De Legio X Gemina, een dubbellegioen, was van ca. 71 tot 104 op de onderzochte plaats gestationeerd. Na de laatste wereldoorlog is de kennis aangaande het terrein van de castra aanmerkelijk uitgebreid, dankzij grootscheepse onderzoekingen die prof. dr. H. Brunsting tot 1967 verricht heeft.

Tijdens het jongste onderzoek zijn behalve twee grachten uit de Flavische periode ook sporen van een tweetal houten barakken aangetroffen, die uit de vroeg-Flavische tijd dateren. De belangrijkste ontdekking is wel dat de laat-Flavische gracht in de Romeinse tijd blijkt te zijn dichtgeworpen en dat daaroverheen een rechthoekig stenen gebouw is opgetrokken dat minstens 12 x 18 meter groot is geweest. Hieruit en uit andere reeds eerder bekende gegevens kan de conclusie worden getrokken dat de castra. uit de tijd na 70 een - unieke - verandering van richting heeft ondergaan. Aanvankelijk was het front hoogst waarschijnlijk gekeerd naar het (noord)westen, naar Batavodurum-Ulpia Noviomagus: in de eerste helft van de 2de eeuw - vermoedelijk onder Hadrianus, toen de Legio IX Hispana in Nijmegen was gestationeerd — werd de vesting 90 graden gedraald en het front gericht naar het noord(oosten) naar de steile helling van de Hunerberg, naar de Waal en de Rijn.

Tijdens de laatste fase van de legerplaats is het oostelijke gedeelte van de voormalige castra naar het zuid(west)en en uitgebreid, naar de overzijde van de Berg en Dalseweg.

Zie [https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?](https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=bogaers+holwerda&coll=ddd&sortfield=date&page=2&resultsidentificer=KBNRC01%3A000027820%3Ampg21%3Aa0153&identificer=KBNRC01%3A000027820%3Ampg21%3Aa0153)

[query=bogaers+holwerda&coll=ddd&sortfield=date&page=2&resultsidentificer=KBNRC01%3A000027820%3Ampg21%3Aa0153&identificer=KBNRC01%3A000027820%3Ampg21%3Aa0153](https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=bogaers+holwerda&coll=ddd&sortfield=date&page=2&resultsidentificer=KBNRC01%3A000027820%3Ampg21%3Aa0153&identificer=KBNRC01%3A000027820%3Ampg21%3Aa0153)

De oorsprong van het 'eigene'. Nederlands vroegste verleden, archeologie en nationaal-socialisme door M. Eickhoff, 2003 https://pure.eerste.uva.nl/ws/files/3449320/30381_UBA002000974_06.pdf

Waar zijn de Noormannen <https://www.elsloo.info/historie-maaskant/2501-waar-zijn-de-noormannen>

Ascloa is niet Asselt, maar Hasnon. <http://www.noviomagus.info/ascloa.htm>

Beweringen van J.H, Holwerda <http://noviomagus.info/voetnoot/holwerda.htm>

Archeologische vondsten op de Tichelakker <http://www.tiggelen.net/nl/artikelen/artikelen/familie/archeologische-vondsten-op-de-tichelakker/all-pages>

De Burg te Wassenaar http://www.oudleiden.nl/pdf/1918_07.pdf

Uit het RAMS-depot <http://vobow.be/Data/WAK/PDF's/WAK%2095.pdf>

Ulpia Noviomagus Batavorum https://nl.wikipedia.org/wiki/Ulpia_Noviomagus_Batavorum

Holwerda, Jan Hendrik (1873-1951) <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn/BWN/lemmata/bwn1/holwerda>

TRAP ER NIET IN! <https://skepsis.nl/mainsite/inhoud/uploads/2015/09/sn11-12.pdf>

VOORBURG-ARENTSBURG: FORUM HADRIANI
https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/26485/26485_.PDF

Vicus van Ockenburgh https://nl.wikipedia.org/wiki/Vicus_van_Ockenburgh

Hunneschans Uddel <https://www.absolutefacts.nl/kastelen/data/hunneschans-uddel.htm>

Het Rijengrafveld van Wageningen <https://rjh.ub.rug.nl/Palaeohistoria/article/viewFile/25043/22503>

NOORD-BRABANT IN DE ROMEINSE TIJD. <http://cultuurtijdschriften.nl/download?type=document&docid=460687>

Romeinse tijd in Limburg https://www.limburg.nl/publish/pages/1061/romeinse_tijd_in_limburg.pdf

In Oss werd 25 jaar geleden een bronzen grafurn gevonden
http://www.stadsarchieffoss.nl/OssData/documents/Doorlopendeleerlijn_Archeologie_bronI_inOsswerd25jaargeledeneenbronzengrafurngevonden.pdf

Leidsch Jaarboekje <https://www.oudleiden.nl/pdf/1914.PDF>

ARCHAEOLOGIE TEGENOVER HISTORIE https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/oudheidkundig_jaarboek1921/0200/image

Duizend jaar bouwen in Nederland https://www.dbnl.org/tekst/fock001duiz01_01/fock001duiz01_01_0017.php

Vergeeten Bandkeramiek <https://www.scribd.com/document/245830968/9789088902246-Van-Wijk-Et-Al-2014-Vergeeten-Bandkeramiek-eBook>

Het Valkhof en Oud Nijmegen https://archive.org/stream/HetValkhofEnOudNijmegenThKuijper/het%20valkhof%20en%20oud-nijmegen%20th%20kuijper_djvu.txt

Vereniging Oud Valkenburg http://www.oudvalkenburgzh.nl/vov_J35/index.php/mensen-en-hun-verhaal/92-professor-van-giffen

Het ontstaan van het Vorstendom Vlaanderen https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_1941_num_20_3_1622

De Romeinse helm van de Peel <https://www.bureaupubliciteit.nl/Peelhelm.htm>

Correspondentie m.b.t. de Peelhelm

[240] Berlin 3. Oktober 1909.

Hochgeehrter Herr Direktor!

Meiner sehr ergebenden Dank für den Brief von 28/9. und die siestruktion Zeichnung. - Ich muss Sie aber leider noch einmal ben?ken, da wir uns über die Ausdrücke Eiseneinsatz und Spangen missverstanden haben.

Ich möchte gern wirken ob die Einsatz, die über je 2 Spange und an einen Streifen des Hirnreifens gerichtet sind, wie ick vermute, - es müssen also 4 Einsätze da sein - sich innen berrühren (mit dem Rändern) oder ob zwischen ihnen ein Zwischenraum besteht, so dass man also den mittleren Teil von der Hinterseite der Spange sehen konnte. Die Frage ist für die Entwicklung des Typus von grosser Bedeutung. -

Wäre es nicht möglich, dass ich die Photographie etwascker bekäme, neue Abkaudlg kers schon im Satz um die Anfertigung des Klischés wird auch noch einige Zeit in Anspruch nehmen. Ich würde Ihnen hochgeehrter Herr Direktor für eine baldige Übersendung der Abbildungen zu sehr grossem Danke verbunden sein

Ihr hochachtungsvoll Sehrerscheur Dr. Ebert

[310] Helenaveen 17 Juni 1910.

B.de Jong Herv. pred.

[163] Telegram Aangenomen te Roermond, den 20/6 1910, ten 8 u. 12 m.

[163] Verslag over de vondst in het veen te Meijel.-

Ingevolge gewisselde telegrammen besloot ik op Maandag 20 juni naar Meijel te gaan. Burgemeester Truijen vergezelde mij te Meyel naar het huisje van Smolenaars, veenarbeider. Deze had op het werk in het veen ± 1m75 onder de begane oppervlakte, dus ongeveer op scheiding grauw of bovenveen en zwart veen of onderveen gevonden:

Nevens gaande voorwerpen, beter door de teekeningen, dan door beschrijving te omschrijven. De helm en de platen zaten op leder, dat thans bij den directeur van de Maatschappij Helenaveen (Bos te Helenaveen) is en doordat de vinder en anderen dit er af trokken heeft de helm geleden en ligt hij in de stukken waaruit hij oorspronkelijk schijnt in een gezet te zijn. De platen zijn dun b.v. 3/4 millimeter. De kam is dikker, aan de randen zijn ze om het leder heen gebogen geweest. De spoor zat nog aan een soort zware schoen, die nog bij het lederwerk is. Bij dat lederwerk is nog doek van een sluijer.

Wel te verstaan helm en sieraden zijn nog te Meyel bij Smolenaars, het leder bij den heer Bos.

Nog meldde men mij later dat een ander arbeider nog een zijplaat gevonden heeft, een ander weer een speld. De burgemeester van Deurne heeft direct een wacht bij de plek laten zetten, zoodat er niet meer gegraven kan worden.

De heer Truyen, oud eerste kamerlid, burgemeester te Meyel, de heer Bos, directeur Helenaveen geven gaarne aanwijzing. Ik heb den bezitter er op gewezen, dat zóó er iemand van de heeren van Leyden komt, dat hij dan alles moet vertoonen, maar voorloopig aan anderen niet meer. Het is gevonden, daar waar een zandrug door het veen loopt. De heer Bos heeft ook een speerpunt en boog gevonden, alles tusschen Helenaveen en Meijel in de Deurnesche peel. ?? -----

Ik meen met dit kort verslag alles gedaan te hebben om een goed overzicht te geven. Op de vraag, wat de waarde zou zijn, die oningewijden natuurlijk bespottelijk opschroeven, heb ik niet geantwoord. De afstand van Roermond naar Meijel is vier uren, van Stat. Griendtsveen naar Meijel 2 1/2 uur. Gaarne had ik na copieering de teekeningen terug, daar ik geen heb.

Roermond, den 20 Juni 1910

AFvanBeurden

1e Secretaris "Limburg"

Landmeter v/h/ Kadaster

Kunnen de noodzakelijke onkosten op de reis gevallen vergoed worden, dan zal mij dat aangenaam zijn. Zoo niet, dan neem ik ze uit belangstelling voor eigen rekening

telegram f 0.58

porto 0.12 ½

uitgave reis vervoer f 2.-

f 2.80 ½

[631, p. 411] 331 ???

Hartelijk dank ik u voor uw ?lerzte?? mededeeling. De vondst lijkt me zeer zekere waarde te bezitten (ook financieel).

Gratama? zal ik bij gelegenheid eens ter plaatse komen kijken. Meest zoudt U een dienst de verschillende voorwerpen voor de helm ? zoudt Rijksmuseum van Oudheden willen opzenden (? naar mijn persoonlijk adres). Ik zal ze dan onderzoeken en voor den vinder de waarde dan opzenden U zoudt daar ons zeer mee verplichten, In alle geval zijn ook de kosten voor verzending nog voor onze rekening.

Na onderzoek meld ik u wat ik van de zaak denk.

Hoogachtend (?) JHHp;werda

B de Jong predikant Helenaveen

[310] Helenaveen 21 Juni 1910

Zeer geachte Heer!

Vriendelijk dank ik U voor Uw schrijven, dat ik hedenmorgen ontving. Tot mijn spijt kan ik U de voorwerpen niet opzenden. Een en ander werd gevonden op de grens van het bovenveen, dat ter afgraving aan eene maatschappij werd verkocht en het zwartveen, dat aan de Burgerl. gemeente Deurne toebehoort. De maatschappij en de gemeente Deurne laten nu beide rechten gelden op de voorwerpen.

Gevolg hiervan is, dat minderwaardig geachte stukken hier te Helenaveen berusten, de munten, de z.g. helm enz te Meyel zijn, ±1 uur van hier.

De vinder gaf ze in bewaring bij de Burgemeester van Meyel, die ze U, wanneer U Uw komst aankondigdet, zeker ter plaatse wel zal willen laten zien. Hoelang ze daar evenwel zullen blijven zou ik niet durven zeggen, daar ik vrees, dat de strijd om den eigendom misschien aanleiding zal geven tot een rechtzaak.

De reis kunt U maken, station Helenaveen naar dorp Helenaveen, in welks nabijheid de vondst werd gedaan, hier de voorwerpen voor ?et bezichtiging per fiets of per rijtuig naar Meyel.

Daar de voorwerpen tot nu toe in onoordeelkundige handen waren, werden ze er ree? niet beter op.

Ik meende U dit nog even te moeten mededeelen.

Met de meeste hoogachting

uw dn. ?

B. de Jong.

[631, p. 415] 23 Juni 10, [...] den Heer Burgemeester der Gemeente Meijel.

[631, p. 417] 23 Juni 10, [...] den Heer Burgemeester der Gemeente Deurne

[631, p. 419] 23 Juni 10, [...] den Heer A.F. van Beurden Roermond

[631, p. 420] 23 Juni 1910 [...] den H?Eerw Heer Ds B. de Jong te [Helenaveen]

[631, p. 427] 28 Juni 1910 [...] den Heer A.F. van Beurden Roermond

[631, p. 429] 29 Juni 1910 [...] Heer Gabriel Smolenaars Meijel.

[631, p. 431] 359. 29 Juni 10

28 Juni 1910 No 1794; K en W.

vondsten onder Deurne

Bericht van den Burgemeester

Reeds lang vóór de Heer Burgemeester van Deurne der Regeering van de vondst in zijne gemeente kennis gaf, hadden wij er bericht van door onze agenten. Wij bezitten van die voorwerpen afbeelding, gevaar dat zij over de grenzen gaan is uitgesloten en ter gelegener tijd hopen wij in overleg met den Directeur van het Koninklijk Prentenkabinet de zaak tot een goed einde te brengen. Indien ik daartoe de hulp der Regeering noodig mocht hebben, zal ik mij tot Haar wenden, anders zal ik deze zaak zóó behandelen, als in overeenstemming met de zienswijze der Regeering dergelijke zaken altijd door mij behandeld worden. Ik vertrouw dat de Regeering het hiermede eens is.

Het verdient zeker waardeering dat genoemde Burgemeester zich tot de Regeering gewend heeft. Blijkbaar was hij onkundig van de Ministerieele Aanschrijving van 2 Mei 1887 No 878; afd. K W, anders zou hij die mededeeling tot mij gericht hebben. Naar aanleiding van de berichten onzer agenten hadden wij ook dien Burgemeester enkele dagen geleden om inlichtingen verzocht.

De Hoogleeraar Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden

A. E. J. Holwerda.

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche zaken

[283] Rolduc, 4 Juli 1910

[...] U hebt zeker vernomen van de interessante vondst te Meyel. Eerst meende ik dat het een verzinsel was, maar naderhand vernam ik uit goede bron, dat het werkelijk eene importante oudheidkundige gebeurtenis was. Ik hoop, dat gij slagen zult in het aankopen der stukken.

[...] W. Goossens

[229] DEURNE, 7 Juli 1910

WelEdele Heer!

Naar aanleiding van Uw schrijven van gisteren, deel ik U mede, dat de Romeinsche voorwerpen, gevonden door een zekeren Smolenaars te Meijel - in het veen toebehoorend aan de Gemeente en waarvan de bovenlaag (her grauwe) verpacht aan de Firma Terwindt en Arntz en geëxploiteerd door de Firma Steegh en Esser, nog steeds zich bevinden ten huize van Smolenaars. Ik zal nu trachten om a.s. Zaterdag die voorwerpen, welke zich in een glazen kast bevinden, hier te krijgen, opdat Uw Onder-Directeur de reis naar Meyel (afstand 3 uur) niet behoeft te maken, tenzij ZE. dit met het oog op sommige voorwerpen (meest lederwerk van schoeisel als anderszins) welke zich bij den Heer A. Bos, Directeur der Mij Helenaveen, bevinden die reis toch zou willen doen.

Zoolang de kwestie van mede eigendom tusschen Steegh en de Gemeente blijft bestaan, geeft de vinder de voorwerpen niet af. Het schijnt reeds antiquairs geld hebben geboden. Men noemt reeds een som van f1000.- voor de helm alleen.

De vinder kan of zal nog niet verkopen. Naar ik vermeen heeft de Heer van Beurden, Landmeter van het Kadaster te Roermond, U de inlichtingen, die U mij gevraagd heeft bij schrijven van 23 Juni jl. no 339. verstrekt.

Hoogachtend Med dwdr ??? Burg

[573] Helden ? Juli 1910

Zeer gel. Heer

Hier in de buurt 2 uur van Helden is een zeer mooie vondst gedaan 43 munten van het jaar 512-521 en van een Romeinsch ?? plech harnas van zilver verguld of goud de goederen zijn gevonden in den peel met turfgraven 2½ meter diep Het schijnt dat dit wel zou een ridder is geweest

Ik weet niet of het nog van de arbeider te koop is ik zonder wel zwaa? aan ?alen voor zoo spoedig mogelijk komen te zien ?om hen ik her? voor en eens met u en na hun te gaan.

Hoogachtend
LouUeberbach
hierbij nog een bericht uit de Courant.

[631, p. 458] 14 juli 1910
389 Brief a/d Min. v. B Z
Geheim Cabinet Geheim
voorloopig niet gecopieerd

[229] DEURNE, 27 Aug 1910
Hooggeachte Heer!

Naar aanleiding van Uw schrijven deel ik U mede, dat het altijd in het plan ligt van Smolenaars om de helm in Sept naar het Rijksmuseum over te brengen. Ook de Gemeente zou liefst zien het museum in het bezit van de vondst geraakt. S. zou echter vóór dien tijd gaarne weten, hoeveel het museum zou kunnen besteden. Dat hij de prijs wetend, misbruik zou maken, om alles aan een Franck of Gildemeester te verkoopen, betwijfel ik, indien althans het Rijk de vondst op prijs stelt. Daar S. niet gaarne alleen naar L. wil gaan zal ik hem waarschijnlijk vergezellen
Hoogachtend Uw dr ??? Burg

[229] DEURNE, 25 Oct 1910

Den Heer Directeur van het Museum van Oudheden Leiden.

Uw vraag per telegram met betaald antwoord hedenmorgen ontvangen. Het laatste zal ik in mijn bezit houden, om zoodra de beslissing daar is, daarvan mededeeling te doen. Het doel van mijn laatste schrijven was om te vernemen of eene vraag van f1000. benevens eventuele kosten van procederen bij U of het Rijk in goede aarde zou vallen. Immers indien de Raad zulk bedrag vraagt, en het Rijk biedt het eerst door U genoemde bedrag van f800, dan zullen we nadien weder eene raadsvergadering moeten hebben. Eene raadsvergadering wordt hier niet dikwijls gehouden omdat sommige raadsleden 2½ uur van het Raadhuis afwonen. Indien U mij nu spoedig kon mededeelen of het voorstel van B. en W. bij U ingang vindt, dan zal ik zoo spoedig doenlijk eene daartoe belegde vergadering houden. De vergadering zou reeds gehouden zijn indien we zulke niet uitgesteld hadden met het oog op de behandeling der begrooting, rekening, verordening gemeentebedrijf als anderszins.
Hoogachtend De Burgemeester van Deurne ???

[229] 8/11/1910 [telegram]

DEURNE 9 29 8/11 12.34 =

MET HET OOG OP BEHANDELING BEGROOTING DEZER DAGEN BESLISSING. DAARNA MACHTIGING ONDERH VERKOOP STATEN. GEEN ONGERUSTHEID GEMEENTE ONDERHANDELT OF VERKOOPT ANDEREN. VERMEEND BOD INGANG VINDT = BURGEMEESTER +

[229] DEURNE, 25 November 1910

No 4B

Hooggeachte Heer!

Naar aanleiding van Uw Schrijven van gisteren no 599 heb ik de eer U mede te delen, dat de Raad besluit binnen een paar dagen ter goedkeuring wordt ingezonden.

't Is zeer te bejammeren, een gedeelte van de helm (wangstuk) niet aanwezig is. Ik twijfel ter zeerste, dat stuk gestolen is.

Verschillende personen hebben na Smolenaars nog naar voorwerpen gezocht en ook gevonden. Of al het gevondene bijeen is, weet ik niet. Indertijd was iemand ook in het bezit van een stuk (waarschijnlijk wangstuk).

Ik zal eens informeeren of hij dit bij het door Smolenaars gevondene heeft gevoegd. Mocht dit niet zijn dan zal ik trachten het voor geringer des vereischt voor tamelijk hooge prijs aan te schaffen. Voorloopig zou ik daartoe geen bekendmaking onder toezegging van belooning doen.

Hoogachtend steeds ter Uwer diensten

Uwd ??? Burg

[363] 10 December 1910

Verhoging der jaarwedde van J. Koene, amanuensis; L. van der Meer en F. van der Meer, bediende; H.S. Groen, bediende

[229] DEURNE, 13 Dec 1910

Hooggeachte Heer!

Hierbij heb ik de eer U te doen toekomen het besluit van den Raad dezer Gemeente tot verkoop der door Smolenaars in de Peel gevonden Romeinsche voorwerpen. Daar goedkeuring van H H Gedep. Staten, blijkens hun schrijven, niet noodig is, kan tot overdracht bij contract worden overgegaan.

Wanneer en waar zal zulks het geschikste zijn?

Hoogachtend

De Burgemeester van Deurne ca ???

[229] DEURNE, 18 December 1910

Aan de Administrateur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden

Hiermede Uw ontwerpcontract waarmede wij ons vereenigen, terug. Aangenaam zal het ons zijn dat een en ander vóór 1 Januari as. zal kunnen zijn afgewerkt, vooral omdat de tegenwoordige Secretaris Janssens den 15den dezer op zijn verzoek met ingang op 1 Januari 1911 als zoodanig eervol is ontslagen en hij alzoo volgens dit ontwerp nog zal dienen te compareeren

Hoogachtend
De Burgemeester van Deurne ca ???

[229] DEURNE, 21 December 1910

Bij Uwen brief van 20 dezer hebben wij ontvangen een bankbiljet van f1000 BD10, benevens het bewust koopcontact in dubbel van de oudheden alhier in de veenderij gevonden welk laatstgenoemde stuk hierbij teruggaat na door ons te zijn ondertekend.

De Burgemeester en Wethouders van Deurne ca

??? De Secretariss JLJanssens

Aan de Administrateur van het Rijkmuseum van Oudheden te Leiden

[553] correspondentie van Gabriel Smolenaars te Meijel

23 Augustus 1910

24 November 1910

30 November 1910

17 September 1911

26 September 1912

12 Maart 1914 antwoord 1 Apr. 14

26 Maart 1914 k1914/5 1 en 2; Mei 1911 k 1911 5.1

3 April 1914

27 Februari 1917

5 Maart 1917

[278 en 288] correspondentie van Mr. GOUDSMIT & COSMAN. Advocaten en Procureurs

Leiden 12 Sept 191[0] betreft de aankoop helm

22 Sept 1910

7 October 1910.

2 December 1910 Mr J.F. van den Broek te Nijmegen

16 December 1910

[278] 25 September 1912

[279] 4 november 1910

Wel.Ed Heer,

Ik ben in het bezit van een fraaije gave Rom Helm, de reden dat ik U er nog niet mede in kennis stelden, is dat de Heer Kam er over in koop is koopt deze hem zoo blijft hij toch in ons land ofschoon het nog weinig bekend is dat ik deze helm heb zelfs Gildemeester het nog niet weet verwonderd het mij dat U dit reeds weet ofschoon ik de vorige week al een aanbieding uit Duitschland er voor heb gehad mogt U is een dezer dagen in Nijmegen komen zoo kan U hem zien.

4/11.10 Hoogachtend UEd.d. GrandJean(?)

A den kraag over de helm heenleggende is voor het breken van de zwaardslag op den helm

deze helm is uit zwaar brons gehamerd en weegt circa 3½ pond

Geheel gave fraaije Bronzen Helm

A van voren over de helm heen leggende bronzen halve circel van 0, ½ Ned. centimeter dikte en 0,2 centimeters breedte

B ringetje voor het ophangen der helm

[240] Praehistorische Zeitschrift 7/12.10

Sehr geehrter Herr Direktor!

Sie waren so gutig uns über den Spätromischen Fund in Holland ein Referat Ende September in Aussicht zu stellen. Könnten wir dasselbe wohl sehr für das in Druck befindliche Heft bekommen? Mit vorzüglichem Hochachtung erzebenfsy Dr. Ebert

[240] GENERAL-VERWALTUNG DER KÖNIGLICHEN MUSEEN

KGL. MUSEUM FÜR VÖLKERKUNDE

BERLIN S.W. 11, Königgrätzer Str. 120

den 12.VIII.1910

Sehr geehrter Herr Direktor!

Anbei erlaube ich mir Ihnen eine Zeitungsnote über einen spätromischen Fund in einem Torfmoore bei Deurne zu übersenden mit der erzebersten Bitte den selben für die Prähistorische Zeitschrift zu berichtigen und event. zu erweitern. Mit bestem

Danke

Hochachtungsvoll erzeberste Dr. Max Ebert

595 23 November 10

22 November 1910

N3134 K. W.

Brief van Z. M. de Duitsche Keizer betreffende vondst te Deurne.

3. Zeer gaarne had ik Uwe Excellentie onmiddelijk op uw schrijven van 20 Octbr 1910 No 2791 afd. K.W. geantwoord.

Ik verkeerde echter geheel in het onzekere. Juist daarover echter ontving ik een telegram waaruit mij blijkt dat de vondsten van Deurne Rijkseigendom geworden zijn. De helm is echter in stukken gebroken, andere voorwerpen zijn in geheel ontreddende toestand. Lange tijd zal voor eene behoorlijke restauratie noodig zijn. Het zal ons een eer zijn, zoodra het maar eenigszins

mogelijk is voor Zijne Majesteit de Keizer van Duitschland al het door hun verlangde in gereedheid te laten brengen. De door Uwe Excellentie mij toegezonden stukken gaan hiernevens terug.

De Hoogleeraar Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden

(get) A. E. J. Holwerda

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken s Gravenhage

[163] Roermond, 30 Nov 1910.

Hggel. Heer,

Het doet mij zeer veel genoegen, dat helm enz terecht is. Ik vreesde indertijd met groote vreeze. t Is een interessant stuk weet schryl?/Uz?? Nu wat het opschrift beduidt? Dat interesseert mij zeer. Hierbij het steenen mes [...] [van Beurden]

[163] Roermond, 4 Dec 1910.

WlzGHeer,

Het doet mij zeer veel genoegen, dat de vondst uit de Peel in het Museum is. Ik was er anders bang voor, - dar hij niet terecht kwam. Kunt U mij niet mededeelen, wat er op staat. Ik ben er zeer nieuwsgierig naar? Wordt de vondst gerestaureerd? [van Beurden]

[163] Wel?G Heer,

Mag ik eens beleefd informeeren, of het gelukt is het inschrift op het achterplaatje van den in Meijel gevonden helm te lezen? Wat beduidt het? [...]

Roermond, 13 Dec. [van Beurden]

[202] benoeïng tot assistent van 1 januari tot en met 31 december 1911 J. Briedé

[632] 30 Jan. 11

Verehrter Herr Professor,

In Leidener Museum befindet sich ein Römischer Helm aus Constantinischer Zeit, auf dessen Nackenschirm eine Inschrift ist eingetätet, von der eine genaue Photographie hier nebenbei geht. Bis jetzt hat man sie nicht entziffern können. Woher stellten wir uns in Verbindung mit Herrn Prof. Dragendorf, der uns geraten hat uns an Sie zu wenden. Also möchte ich Ihnen die Inschrift vorlegen mit der Bitte sie gütig untersuchen zu wollen und Ihre Ergebnisse uns mit zu theilen.

Ausserdem steht an unteren Helmrande in Kapitalschrift Stablesia ♥ VI ♥, das wohl Beziehung hat auf die Equites Stablesiani, welche, wie Ihnen bekannt sein wird, in der Not. Dign. mehrmals genannt werden und auch, so viel ich weisz, auf zwei Inschriften vorkommen (C.I.L. V, 4376, VIII, 8990). Vielleicht kann dieses Stablesia Ihnen bei der Lesung der noch nicht entzifferten Inschrift nützlich seien.

Es braucht wohl nicht gesagt zu werden dass bei einer künftigen Publication wir Ihre Hilfe nicht unbeachtet werden lassen, mit der Sie sehr verpflichtet würden.

Ihren Ergebenen M.A. Evelein Conservator.

- Herrn Prof. Dr. O. Bohn

Berlin-Steglitz

Kurfürstenstr. 3.

[632] 7 Febr. 11

Verehrter Herr Professor,

Vielmals Dank für Ihre Karte, die ich erst heute beantworte, weil die erwünschte Photographie noch nicht fertig war.

Der Helm ist im Sommer 1910 bei Deurne (N. Brabant) gefunden. Er hat einen Nasendeckel, Wangenklappen und einen beweglichen Nackenschirm. Er war von Eisen mit einem Überzug von vergoldetem Silberblech. Der Überzug ist nu erhalten; von der eisernen Kappe fanden sich am Überzug nur einige kleinen Eisenreste. Also kann ich Ihnen nur das Gewicht des Überzugs ermitteln, und auch dieses nicht genau, da wir ihn mit Silber restauriert haben. Der restaurierte Überzug wiegt ohne Wangenklappen und Nackenschirm 282,50 Gr. Für die Restauration haben wir verwendet 45.- Gr. Silber. Das ursprüngliche Gewicht des Überzugs und also etwas mehr als 282,50-45.-=237.50 Gr. gewesen sein.

Der Nackenschirm hat ein Gewicht von 32,50 Gr, die Wangenklappen von 2x17,10 Gr., denn nur die linke ist uns erhalten.

Ausserdem sind beim Helme zwei sch?den Kändchen gefunden von vergoldeten Silberblech. Scheinbar haben sie auf den ledernen bändchen, die die Wangenklappen an den Helmrand befestigen, ihren Platz gehabt. Sie wiegen zusammen 0.70 Gr.

Vor dem Zeichen L auf dem Nackenschirm steht tatsächlich ein wagerechter Strich, also -L. Hierbei schicke ich Ihnen die Photographie von Stablesia VI, und eine zu?te von dem Nackenschirm, die ohne irgendwelche Retouche auf dem Negativ oder Positiv ist hergestellt. Sie werden sehen dass die genau derselbe Zeichen gibt wie die erste Photographie.

Mit abermaligen, herzlichem Dank,

Hochachtungsvoll Ihre Ergebenen M.A. Evelein

- Herrn Prof. Dr. O. Bohn

Steglitz-Berlin

Kurfürst.str. 3

[632, p. 336] 92 14 Februari 11 301/447

uit Deurne

De in de maand Juni 1910 onder Deurne gevonden helm waarover ik Uwe Excellentie schreef in mijne missive van 14 Juli 1910 N 389, is op het oogenblik in het Museum opgesteld. Hij is het eigendom van den Heer C H Krantz fabrikant te Leiden.

Het is den onderdirecteur Dr J H Holwerda na zeer veel moeite gelukt dit stuk in handen te krijgen. Een tijd lang was er gevaar dat dit voor ons land verloren zou gaan. Het is wel het mooiste antieke stuk dat in onze bodem gevonden werd. Voor f3000 werd het aangekocht. De Heer Krantz maakte het mogelijk de helm te bemachtigen om hem voor zijn kosten door ons te laten aankopen.

Zijn bedoeling daarbij was echter slechts het verwerven van dezen kunstschat voor het Rijk mogelijk te maken. Hij doet den helm weder aan het Rijk over voor juist dat wat die hem gekost heeft, f3000.

Dit bedrag van f3000 is juist dat wat door Uwe Excellentie bij Missive van 19 Juli 1910 N. 1965 Afd. K. W. voor dat doel beschikbaar werd gesteld.

Gaarne ontving ik van U hierop bericht met nadere aanwijzing van de begrotingspost ten laste waarvan de declaratie aan den Heer Krantz zal moeten gebracht worden. De pogingen om het stuk voor minder in handen te krijgen moesten, hoe ernstig ook aangewend, wel mislukken. De waarde, indien het bijv. op een markt aangekocht werd waar buitenlandsche musea mee konden bieden, is dan ook minstens het dubbele.

De Hooggeleeraar Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden A. E. J. Holwerda

Excellentie Minister van [...]enlandsche Zaken te 's Gravenhage.

[632] 17 Febr, 11

Verehrter Herr Professor,

Ihre Lesung der Inschrift halte ich für richtig wenn auch das Zeichen ? für ? und ? für ? störend bleibt. Über die Interpretation habe ich Ihnen aber folgendes vor zu legen. Hätte ich zwischen Ihre beiden Interpretationen zu wählen, ich würde stimmen für die erste ... Tit(ii) Valon(is) Urs(i). Denn wurde der Besitzer unseres goldenen Helms wohl selber nicht ein Hauptmann gewesen sein? Aber ist eine dritte Interpretation nicht möglich? Das Gewicht baz?rht sich nämlich auf den Überzug, aber wie konnte der Träger des Helmes wissen wieviel das Gewicht des Überzugs war? Der war ja doch nicht möglich ohne den Überzug von der eisernen Kappe ab zu nehmen. Das Gewicht des Überzugs kann m.E. nur in der Fabrik festgestellt und da auf dem Nackenschirm eingerichtet sein. Man könnte also ? einem Fabrikanten w?men denken. Da aber unsere Helmen ?t, wie man richtig angenommen hat, verfertigt ist in Reichswaffenfabriken, möchte ich an einen Verificator denken, der beantragt was das Gold zu wiegen.

Sein Name würde also sein Titus Valonius Ursus. Das erste Zeichen das ich mit Ihnen auch nicht für den ? halte, könnte dann vielleicht ein Zeichen für ?? auctoritate (C. XIII, 2, 100 30 00) oder etwas ähnliches sein. Ihre Meinung über diese Interpretation würde mir sehr wertvoll sein und hoffe dass Sie mir Ihr Urteil noch einmal mitteilen wollen.

Ihre Ergänzung (vexillatio) Stablesia(na) stimme ich völlig bei, um so mehr weil die equites Stablesiani in der Not. Dign. unter die Vexillationes Comitatus Africae und Britanniorum geneent werden (Oce VI, 34, 82. VII, 180, 182203. Ed. Seech).

Die Nachträge für das Corpus werde ich Ihnen gern schicken.

Mit groszem Dank für Ihre ausführliche Erläuterungen.

Hochachtungsvoll

Ihr Ergebener

M.A. Evelein

- Herrn Prof. Dr. O. Bohn

Steglitz-Berlin

Kurfürstenstr. 3

[573] Helden (L.) 8 Feb 1911

Mijnheer

Voor reeds 30 jaren geleden heeft hier een man in de Peel bij Helenaveen met turf graven deze inliggende speld gevonden, kan deze voor 't Museum waarde hebben? Ik heb ze al verkoopen doch ik wilde ze eerst u wel laten zien. I hoop dat uedel mij zoo spoedig mogelijk terug zult zenden indien het niets voor Museum is.

Hoogachtend u z. dnn. Louis Ueberbach

[633, p. 44] mei 1911

Helm

G Smolenaars Meijel B b/Deurne

Behalve de adressen v Dr Evelein:

Burgemeester van Deurne Deurne

Ds B. de Jong (Wolk?ker) Helenaveen

A. F. van Beurden Landmeter Roermond

firma Steegh Venlo

L Verkuil Leiden

W. v. Rossum du Chattel id [=Leiden]

Dr H. W. de Visser Plantsoen id

[240] Berlin 24. Juli 1911 Goldfunde von Velp

[240] Berlin 25/9.11.

[240] Berlin 7. September 1911. Goldener Ring

21 augustus 1911 Tot assistent in de Nederlandsche afdeeling van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden is benoemd de heer Hermann Martin aldaar.

[176] Helenaveen 9 Dec. 1911 [...] brief van A. Bos

2 februari 1912 Belangrijke vondsten.

Op een stuk land, toebehoorende aan den heer A. Honigman en gelegen aan den Lindeweg te Heerlen, heeft men naar de „Nieuwe Limb. Koerier" mededeelt, naast verschillende andere belangrijke zaken een gedeelte uitgegraven van een Romeinschen pottenbakkersoven, die volgens een oppervlakkige beschouwing afkomstig moet zijn uit het midden der eerste eeuw tot het begin der tweede eeuw na Christus.

Dit is de eerste in Limburg gevonden Romeinsche oven, die zoo volledig was. Het groote terrein in het rond is als bezaaid met scherven uit den Romeinschen tijd en men hoopt nog meerdere belangrijke vondsten te doen.

Door de arbeiders, die op het terrein werkzaam waren, zijn volgens hun zeggen vier van dergelijke ovens ontgraven. In een daarvan vond men nog heel wat Romeinsch aardewerk en wel op de plaats, waar het in den oven gebakken was. Van dit aardewerk heeft de gemeente een gedeelte overgenomen, terwijl de rest is aangekocht door het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

Door den heer H. Martin, assistent aan genoemd museum, worden de verdere werkzaamheden geleid.

21 februari 1912 [...] 3e. Opgraving in het Klein Duin te Katwijk-Binnen door dr. Holwerda. Afgemaakt is het onderzoek van het reeds in 1910 en daarvoor in 1906 gedeeltelijk uitgegraven Merovingische grafveld en van het heuveltje, waar het zich bevond. Dr. Evelein, die het vroegere werk leidde, had het museum verlaten, zoodat dr. Holwerda zelf dit werk heeft ter hand genomen. Aan het artikel is een overzicht toegevoegd door den assistent, den heer Martin, van de in 1910 en 1911 te Katwijk gedane opgravingen, waaruit blijkt, dat men over de resultaten tevreden mag zijn.

[146] Wij komen hier terug op de toezegging gedaan op blz II van ons jaarverslag over 1912 en kunnen ons daarvoor beperken tot een kleine schets die duidelijk doet zien in hoeverre de voorloopige kaart van de opgraving der Romeinsche Vesting "Arentsburg" 1910 bleek wijziging te behoeven nadat in 1911 door eene controlemeting gebleken was dat de ligging der vaste punten ten opzichte waarvan in 1910 de muurrichting was opgenomen niet juist was ten opzichte van de punten waaraan de grondsporen der gebouwen waren vastgelegd.

In Afb. ... zijn de gebouwsporen behoorende tot dezelfde gebouwen zooals die in 1910 en 1911 zijn opgemeten in tekening gebracht en blijktens daaruit dat op de Voorloopige Kaart van 1910 de muur geteekend was in de richting AAA terwijl de controlemeting in 1911 heeft geconstateerd dat die richting had moeten zijn als geteekend volgens de richting BBB.

De verdere metingen lieten geen twijfel over en werden dan ook geteekend in hun juiste verband.

KN [?]

[635, p. 133] 697 11 November 12

Zeer geachte Heer!

In naam der Directie van het Rijksmuseum van Oudheden heb ik het genoegen U hierbij voor het Museum een namaak van den gouden helm aan te bieden. Heden wordt het kistje aan het adres van Uw museum toegezonden.

Met vriendelijke groeten Hoogachtend Uw JHHolwerda

den WeledelGestr.Heer Mr. J.P.W.A. Smit. Ververstraat 23 's-Hertogenbosch

[635, p. 151] 21 November 1912. [...]

Romeinsche helm uit den tijd van Keizer Constantinus, gevonden in de Peel (naar het origineel in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden). [...]

[303] Leiden 28 Apr. 1913

[...] Op Arentsburg zal dit jaar wel niet gegraven worden. Gebrek aan geld, maar vooral laster en kwaadsprekerij, die mij in den laatsten tijd het leven zuur trachten te maken zijn daar de oorzaak van. [...]

Weleerw Heer Ds Heldring Nijbroek bij Deventer

[550] Venray 30 Januarij 1914

8 april 1916 Friesch Museum

Het bestuur van het „Friesch Genootschap" heeft tot directeur van het Friesch Museum den heer H. Martin benoemd, leeraar in de kunstgeschiedenis en het teekenen alhier. De heer Martin is gedurende twee jaren als assistent werkzaam geweest aan het Rijksmuseum van oudheden te Leiden en nam als zoodanig deel aan de bekende opgravingen van de Romeinsche vesting te Arentsburg.

[280] Helden L. 28 Juli 1916

Weled. Hoog Geleerde Heer,

Op aanraden van den Heer Verzondert (Dr. in de oude letteren) die indertijd tegenwoordig was bij opgravingen die onder uwe leiding geschieden, ben ik zoo vrij mij met een verzoek tot U te wenden. Bij eene verzameling die weldra geveild zal worden bevinden zich enkele voorwerpen die wellicht voor een oudheidkundig museum eenige waarde hebben.

Ik ben derhalve zoo vrij een door Dr Verzondert opgemaakte lijst dier voorwerpen hierbij te voegen.

Wellicht is U genegen ze aan te koopen of zoo niet zoudt U ons ter zeerste verplichten daar de waarde er aan te willen opgeven.

U bij voorbaat dank zeggend.

Hoogachtend M Haffmans Wibaut

1 Twee Romeinsche aarden kruikjes 2de of 3de eeuw

2. Groote Rom. aarden kruik 3de of 4de eeuw?
- 3 Terra sigillata schaalte (rood aardewerk 2de. 3de eeuw)
4. Urnen & grijs aardewerk
 - a. op drie pootjes
 - b. zonder pootjes
 - c met omgebogen rand-stedelijke
 - d. aarden klein gespikkeld urntje 2e eeuw
 - e. groote ruw gebakken urn (veel later)
- 5 Verschillende steenen beitels en hamer
- 6 drie bronzen beitels
- 7 Drie saksische kannen.
 - a. Steenen kan alleen met merk [?]
 - b. twee baardmannetjes (glazuur)
8. a. versteende boomtak
 - b versteende schors
- 9 Aarden lampje.

[279] Den Haag 22 Maart 1918

Den Weledelgestrenghe Heer Directeur v/h Rijksmuseum van Oudheden te Leiden

Weledelgestrenghe Heer,

De heer G. Smolenaars te Meyel wendt zich tot mij met de klacht dat hij in 1910 een verguld zilveren helm heeft opgegraven, welke aan Uw museum zijn afgestaan, doch waarvoor hij niet de helft der waarde, die hem als vinder toekwam, zoude hebben ontvangen, doch slechts f1200, terwijl de gemeente Deurne als grondeigenaar voor 1/4 f1000 had getoucheerd van de firma Steegh als pachter eveneens f1000 voor haar vierde deel. Aan Smolenaars zou nog f300 geboden zijn voor de munten en andere bijvondsten, welke dan hij echter niet heeft ontvangen.

Zoude ik U mogen verzoeken, mij omtrent deze geschiedenis eenigszins in te lichten? Voor de te nemen moeite betuig ik U gaarne bij voorbaat mijn dank.

Met de meeste hoogachting

Ued dw Henri van Groenendael

lid v/d II Kamer van Meyel

[279] 26 Maart 1918.

Den Weledelgestrenghe Heer Mr. Dr. H.A.G. van Groenendael 's Gravenhage

Weledelgestrenghe Heer,

Gaarne geef ik U de gewenste inlichtingen.

In Juni 1910 werden bij een graving in het Helenaveen door den arbeider G. Smolenaars de stukken van een verguld zilveren helm gevonden. Smolenaars nam die stukken mee naar zijn huis. Zij waren veilig omdat de Heer Burgemeester van Deurne zeer goed begreep dat dit op onzen bodem gevonden stuk niet naar een buitenlandsch museum mocht verhuizen. De gemeente Deurne was als eigenaresse van het Helenaveen, mede bezitster van de vondst.

Op eenmaal echter kwam een derde pretendent opdagen, de Firma Steeg & van Essen te Nijmegen, onder welke het graafwerk verricht was. Zij begon een rechtsactie, zond haar voormalige arbeider Smolenaars een deurwaardersexploot en hoopte zoo de stukken in handen te krijgen.

Dat was voor die man een moeilijke positie. Hoe zich tegenover zulk een firma te handhaven?

De onderdirecteur die ter zake naar Meyel gegaan was, kocht toen op eigen risico [ricico] van Smolenaars diens recht op de gevonden stukken voor f1200.- en wachtte toen het proces af. Smolenaars kon toen de Heeren naar die andere rechthebbende verwijzen. Deze kreeg ook werkelijk de advocaat dier firma bij zich. De advocaten die hij raadpleegde achtte de kans van de firma het proces te winnen wel niet groot, maar juridische gegevens om een proces te beginnen waren er toch. Wij achtte het een geluk dat nu die arbeider niet voor de zaak stond.

De advocaat der firma was ook niet zoo heel zeker van zijn zaak en zoo werd er om een proces te voorkomen een schikking getroffen, waarbij de onderdirecteur voor f800.- de ware- of vermeende rechten der firma en voor f1000.- die van de gemeente Deurne overnam. Hij was dus eigenaar van den helm, d.w.z. het Rijk werd dat juist voor de f3000.- die de Regeering er voor had beschikbaar gesteld.

Wat die f300.- betreft, zend ik U een afschrift van een deel van een brief van Smolenaars zelf. Gelijk ieder bezoeker van het museum zien kan, is het niet mogelijk geweest het gevonden leer tot een geheel te restaureeren. Er is dus geen sprake van dat Smolenaars dat geld nog zou hebben te eischen.

Zoo is er aan Smolenaars geen onrecht gedaan. Hij is uit de moeilijkheid geholpen. Nu heeft men den armen man het hoofd warm gepraat. Het stuk zou een half miljoen waard zijn. Dat is onzinnig. Hij heeft in voorjaar van 1917 aan hare Majesteit onze Koningin gerequestreerd en wend zich nu tot U.

Hiermede geloof ik de zaak voldoende opgehelderd te hebben.

Hoogachtend Uw.dw.

Voor get. A E J Holwerda

Sittard 20 Maart 1918

Den Hooggeleerden Heer A.E.J. Holwerda, Hooggeleerd te Leiden.

Hooggeleerde Heer,

Hierbij heb ik de eer U vriendelijk dank te zeggen voor Uw uitvoerig schrijven van 26 dezer in zake de vondst van G.

Smolenaars te Meyel. Ik heb den man geraden nu maar verder de zaak te laten rusten en met het ontvangene tevreden te zijn. -

Gaarne mijn beleefden dank voor Uwe moeite.

Met de meeste hoogachting U? dw HenrivanGroenendael lid v/d Ite Kamer.

[374] Leiden 27/7 18

[381] 21 November 1922

Hooggeachte Heer!

Bijgaande briefkaart, nog aan mijn vader gericht, werd mij toegezonden. En heeft mijn vader mij wel eens verteld, dat U Duitse wetenschappelijke instellingen in hun moeilijkheden hielp en dat hij daarbij bemiddelaar was, doch ik weet niet recht, wat hij in dit opzicht heeft gedaan, noch hoever U hiermee gaan wilt. Wenscht U hiermee voort te gaan en kan ik U daarbij van dienst zijn, dan gaarne.

Daarom zend ik U deze briefkaart ter kennismeming toe. - Ook voeg ik hierbij een circulaire, die ik dezer dagen ter verspreiding ontving van het bekende tijdschrift "Bonner Jahrbücher". Het zou natuurlijk zeer jammer zijn, als dit tijdschrift het op moest geven.

Met beleefde groeten

Hoogachtend uw dw.

Den Weled. Geb. Heer C.H. Krantz

W A R M O N D . [en enkele andere brieven van 1922 en 1923]

15 juni 1907 Nederlandsche staatscourant

ZUIDHOLLAND. (Vastgesteld bij besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie van 28 Mei 1907, no. 3.)

Jaar 1907. De bevolking der provincie bedraagt 1 144 401. Het aantal hoogstaangeslagenen bedraagt 762.

332. Krantz, Cornelis Hendrik, te Warmond, geb. te Leiden 20 December 1853.

27 december 1915 Bij akte, op 21 December 1915 ten overstaan van den ondergeteekenden notaris verleden, is tusschen de heeren Cornelis Hendrik Krantz, fabrikant, wonende te Warmond, Boudewijn Franciscus Krantz, fabrikant, wonende te Leiden, en dr. Leonard Pieter Krantz, fabrikant, wonende te Warmond, aangegaan eene vennootschap onder firma, tot voortzetting der z/aken door eerstgenoemde onder den naam J. J. Krantz & Zoon gedreven, bestaande in het fabricceeren van lakens- en andere wollen stoffen en het drijven van handel daarin. De vennootschap wordt uitgeoefend onder de firma J. J. Krantz & Zoon en is gevestigd te Leiden. Zij is aangegaan voor onbepaalden tijd en aangevangen 1 Januari 1915. De vennoten zijn allen gerechtigd tot het teekenen der firma en in het algemeen bevoegd ten name der vennootschap te handelen, gelden uit te geven en te ontvangen en de vennootschap aan derden en derden aan de vennootschap te verbinden, onder bepaling echter, dat de medewerking van alle vennoten vereischt wordt: a. tot het koopen, verkoopen, ruilen, huren, verhuren, in bruikleen afstaan, met hypotheek of andere zakelijke rechten bezwaren van de onroerende gbederen der vennootschap; b. tot het aangaan van alle verbintenissen in het algemeen waarvan het voorwerp de waarde van tien duizend gulden te boven gaat; c. tot het ter leen geven van fondsen of goederen der vennootschap, tot het ter leen opnemen van gelden of voor geleende gelden zekerheid stellen of op andere wijze zich verbinden voor verplichtingen van derden; d. tot het aangaan van dadingen, het voeren van procedures, zoo eischende als verwerende, en liet opdragen van geschillen aan scheidsmannen. De heer Cornelis Hendrik Krantz is echter bevoegd al de handelingen in dit artikel genoemd alleen en dus zonder medewerking van een of beide overige vennoten te verrichten. (6100) H. M. A. COEBERGH, *Notaris*.

15 december 1923 C. H. Krantz †.

Na een korte ongesteldheid is op zijn buitenplaats te Warmond, 70 jaren oud, overleden de heer C. H. Krantz, oudste firmant van de bekende firma J. J. Krantz en Zonen te Leiden, welke reeds ten tijde van Lodewijk Napoleon opgerichte lakenfabriek te Leiden een wereldreputatie had. Hoewel de techniek van zijn bedrijf hem het meest interesseerde, zoodat hij de lakenfabricage steeds meer volmaakte, heeft hij ook veel gedaan voor de verheffing van het volk. Hij was mede-oprichter van de eerste school voor handenarbeid in Den Haag en richtte reeds in 1897 een volksbadhuis te Leiden op, een der eerste in Nederland. Verder hadden verschillende maatschappelijke instellingen zijn steun en medewerking.

11 december 1922 Prof. Dr. O. Bohn Berlin-Steglitz, Kurfürstsenstrasse 3

[303] Helmond, 10 Juli 1918.

WelEdZeergel. Heer,

Reeds meermalen was ik van plan UE. attent te maken op een merkwaardig stuk grond, gelegen te Deurne, dat mij als liefhebber van historie en oudheidskunde steeds blijft boeien, zoo dikwijls ik het passeer.

't Is een stuk bouwland midden op de hei, kort bij het zoog. Germaansche kerkhof (waarvan de grafheuvels nog alle goed te zien zijn) dat ongeveer een à twee meter boven de omgeving uitsteekt. Rondom zijn sporen te ontdekken van een sloot of gracht. Dit stuk, bestaande uit opgeworpen zand, draagt in den volksmond den naam van "de Braok". Meermalen heb ik daar grootere en kleinere potscherfjes gevonden, doch nooit veel aandacht daaraan gewijd, omdat ik de aanwezigheid daarvan toeschreef aan het opgeworpen mest [?], waarin ze verloren geraakt waren.

Dezer dagen echter, toen er een boer uit de buurt aldaar, aan 't graven was om wat zand naar huis te voeren, stiet hij op eenige voorwerpen, die hij zooveel mogelijk trachtte heel te houden. Maar omdat ze geen van alle nog gaaf waren, meende hij dat ze "niks werd" waren. Zoodat veel is stukgeslagen. Een viertal echter is bewaard, maar geen van alle compleet.

Ik heb ze zelf gezien, bij de boer die ze gevonden heeft.

't Zijn:

1o Een prachtige, groote baardman, ongeveer 40 cM hoog, van zeer harde stof, van buiten bruin, van binnen grijs van kleur.

2o Een kannetje ongeveer 12 à 15 cM hoog met 3 middeleeuwsche Christusfiguren waaromheen de martelwerktuigen, eveneens

van zeer harde stof.

3o Een bakje van zachten stof, van binnen geglazuurd.

4o een stenen bord met gele lijntjes volgens nevensgaand schetsje gedecoreerd.

Op de plaats, waar deze voorwerpen gevonden waren, liggen nog honderden scherven, groene, gele en bruine.

Enkele daarvan heb ik meegenomen. Ook vond ik daar een stuk wollen stof, dat eveneens was opgegraven. Ik heb dat ook maar meegenomen. Mochten deze vondsten belangrijk genoeg zijn om U een reis naar Noord-Brabant te doen maken, dan wil ik U volgaarne alle aanwijzingen geven en U gaarne vergezellen naar de plaatsen waar de opgravingen gedaan zijn. Ik heb gezegd, dat de vinder de voorwerpen in geen geval van de hand doet, vóór ik hem er weer over gesproken heb.

Hopende van U eenig antwoord te ontvangen.

Hoogachtend J Heerens

beantw 24/16 19

[460] 7 Juni 1920

MUSEUM VOOR LAND- EN VOLKENKUNDE EN MARITIEM MUSEUM "PRINS HENDRIK" ROTTERDAM.

Den Heer Directeur van 't Rijksmuseum van Oudheden te Leiden

WelEdele Heer:

Uit Uw brief van den 5den Juni jl heb ik tot mijn geruststelling vernomen, dat U mijn brief gericht aan Prof E.E.J. Holwerda Directeur van 't Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, wel hebt willen beschouwen als aan U gericht, tevens U mijn beleefde verontschuldiging aanbiedend voor de door mij begane vergissing, - Deze vergissing zou intusschen niet hebben plaats gehad indien ik destijds van U persoonlijk bericht had ontvangen op mijn aan U - zin der familienaam - gericht schrijven van 2 Maart jl. - Indien U [...]

[283] 1 November 1920

[...] Verder wilde ik u van het volgende in kennis stellen:

Het is u bekend dat de heer Kam zijn museum in Nijmegen aan het Rijk heeft gegeven en dat er een contract gemaakt is geheel buiten mij om. Thans hoor ik dat ze ook een museum-directeur willen benoemen en daarvoor een volledig tractement willen uittrekken en dat als candidaat daarvoor genoemd wordt op-

doorgekrast en eroverheen getypt] ?. vroom nr/m eioesiu?e ?

op ons museum gespeeld U bekend is. Ik wil nu aan den eenen kant trachten te verhinderen dat het Kammuseum in Nijmegen eenvoudig een tweede Rijksmuseum wordt in concurrentie met het onze. Verder stelt men het voor alsof het gemeentemuseum in Nijmegen eenvoudig zoo maar in dat Kammuseum zal worden opgenomen met passeeren dus verder van de heeren te Nijmegen. Ook dit zal dunkt mij nooit zoo gebeuren als men het aan den Minister wil doen gelooven. De beste en eigenlijk eenige goede schikking lijkt mij wel het volgende: Het komt mij voor dwaas te zijn een vrij hoog gesalarieerd speciale ambtenaar alleen voor die Kamcollectie aan te stellen; me dunkt dit zou nu net een baantje wezen voor onzen vriend Daniëls om het bij zijn archivarisschap uit te oefenen. Natuurlijk moet er dan een schikking getroffen worden met het gemeentemuseum en moet hij er een paar hulpambtenaren bijkrijgen, maar mij dunkt hij is voor deze zaak absoluut de aangewezen persoon. Wij krijgen dan ook zonder twijfel een goede samenwerking.

In dezen geest heb ik nu gezorgd dat aan Z. Exc. een advies werd uitgebracht. Dit gaat tegen den wensch van de departements-autoriteiten in die blijkbaar door vrienden van Evelein zijn opgewarmd. Ik heb echter een stuk geschreven om mijn meening daar tegenover te stellen. In dat stuk heb ik ook gezegd dat ik er zeker van was in mijn overtuiging niet alleen te staan en heb ik U als autoriteit aangehaald bij wien men naar mijn meening zeker een dergelijk advies zou krijgen. Ik weet natuurlijk niet of de Minister het doen zal maar wanneer het voorkomt dat men U er werkelijk om vraagt, weet U thans wat ik heb geschreven en ik houd mij ervan overtuigd dat U hetzelfde zult raden. Immers er is niemand die zoo goed op de hoogte is als Daniëls. Ik twijfel er dus niet aan of U zult mijn advies in deze zaak wel willen steunen.

Met vriendelijke groeten:

29 oktober 1928 Zgn. nieuwe Drentsche falsificaties.

Dr. A. E. van Giffen te Groningen schrijft ons.

Naar aanleiding van het bericht in het avondblad A pag. 2 van 12 Oct. van de Nieuwe Rotterdamsche Courant onder het hoofd Rijksmuseum van Oudheden te Leiden over eene lezing van Dr J. H. Holwerda over Glozel. Spiennes in Drente voor dertig jaren en de daarbij aangekondigde kleine tentoonstelling van oude en nieuwe Drentschs falsificaties, veroorloof ik mij het volgende op te merken.

Dat er vroeger dat wil zeggen in de jaren negentig en daaromtrent van de vorige eeuw in Drenthe, speciaal in de omgeving van Odoorn. op groote schaal urnen en steenen beitel en dergl. vervaardigd of nagemaakt en ook verkocht zijn, is een feit van algemeene bekendheid. De magazijncollecties te Assen (vooral vroeger) en te Leiden kunnen of konden daarvan een maar al te schitterend getuigenis afleggen. In oudere dagbladeditie's ook van de Nieuwe Rotterdamsche Courant en elders is daarover o.a. geschreven door de HH. wijlen Mr. Sj. Gratama. Mr. J. C. van Kempen, wijlen Jhr. Mr. J. A. Feith en Mr. J. G. C. Joosting. Ook bij Particulieren berusten nog hier en daar voorwerpen, welks destijds gemaakt en verhandeld zijn.

Dat er echter ook in de laatste jaren nog falsificaties als hier bedoeld vervaardigd zouden zijn, waag ik zeer beslist te betwijfelen. Wel zijn er mij de de laatste 15 jaren nog verschillende onder de oog gekomen en zelfs tweemaal is mij in de laatste 12 jaren te Assen een dergelijke, plompe en onmiddellijk als zoodanig te herkennen namaak aangeboden, maar steeds waren het. voorzoover ik kon nagaan, restanten uit vroegere, boven aangeduide tijden. Een feit is het echter, dat de bewuste aankondiging althans in sommige Drentsche kringen eenige ongerustheid schijnt te hebben gewekt. In verband daarmee komt het mij in elk opzicht wenschelijk voor, dat deze, indien mijne onderstelling juist is, zoo spoedig mogelijk wordt weggenomen. Dit te meer. waar. naar mij ter oore kwam. dr. Holwerda nog in den allerlaatsten tijd een door hem uit Drente aangekochten. in de gem. Emmen gevonden steenen beitel als eene vervalsching zou hebben beschouwd.

Dr J. H. Holwerda deelde ons naar aanleiding van het schrijven van dr. van Giffen het volgende mede: „Naar aanleiding van dit

schrijven, kan ik u mededeelen. dat er naar mijn overtuiging voor een ongerustheid. als er in Drente zou zijn gewekt geen reden bestaat. De valsche voorwerpen, welke in den laatsten tijd, naar het schijnt, speciaal aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden zijn aangeboden, zijn waarschijnlijk wel niet in de laatste jaren vervaardigd.

6 mei 1929 HULDIGING DR. J. H. HOLWERDA

In een der zalen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden is 2 April gehuldigd dr. J. H. Holwerda, directeur van het museum, die tweeden Paaschdag 25 jaren aan die inrichting was verbonden. Deze huldiging geschiedde in den intiemen kring van vrienden van den jubilaris en werd behalve door de leden van het huldigingscomité o. m. bijgewoond door den president-curator van de Leidsche Universiteit, mr. Van de Sande Bakhuyzen; den secretaris van curatoren, mr. Idenburg; den oud-president-curator jhr. De Gyselaar; den oud-secretaris van curatoren, mr. Boddaert; den rector-magnificus prof. Van Eysinga; den secretaris van den academischen senaat, prof. Van Wijk, en verschillende hoogleeraren. Namens het huldigingscomité heeft het woord gevoerd jhr. mr. W. A. Beelaerts van Blokland, griffier van de Eerste Kamer. Spr. wees erop, dat het museum, dank zij dr. Holwerda's zorgen door de talrijke aanwinsten, niet in een pakhuis is ontaard. Hij deed opmerken, hoe veel beter de verzamelde kunstschaten in het huidige museumgebouw tot hun recht komen dan vroeger in het huis aan de Breestraat het geval was. Degenen, die den directeur terzijde hadden gestaan wilde spr. niet noemen; een uitzondering maakt hij echter voor wijlen dr. Remouchamps, zoo noode gemist. Ondanks de groote verdiensten van dr. Holwerda bleef critiek op zijn werk niet uit. Dit was een natuurlijk gevolg van zijn werken aan den weg. Critiek intusschen heeft ook veel goeds en onder de dankbaren bij deze huldiging aanwezig, zou dr. Holwerda menigen criticus ontwaren. Spr. uitte de verwachting, dat de jubilaris nog lang met moed en lust zou voortarbeiten, in het belang van het museum en van de wetenschap, tot erkentelijkheid ook van de critici. Met betrekking tot het huldeblijk, dat hij namens de commissie aanbood, deelde spr. daarin mede, dat dr. Holwerda den wensch te kennen had gegeven als aandenken aan dezen dag voor het museum te mogen ontvangen een kleinen Romeinschen beker van bijzondere waarde, uitgevoerd in millefiori-techniek en vervaardigd in de eerste eeuw vóór onze jaartelling. De conservatrice, mejuffrouw Bruts, kocht den beker onlangs op een openbare veiling te Berlijn. Bij den beker bood jhr. Beelaerts van Blokland een album aan, dat door de goede zorgen van het museum personeel was samengesteld, met de namen der gevers. En aangezien dr. Holwerda bovendien nog had laten blijken prijs te zullen stellen op eenigen geldelijken steun voor zijn opgravingen, besloot het comité — daarbij niet weinig gesteund door een speciaal voor dit doel ingekomen gift van groote betekenis van iemand die het museum een warm hart toedraagt — den jubilaris het overschot der ingezamelde gelden in couvert ter hand te stellen onder het motto „Opgravingsfonds”. „Wil dit bedrag onder de verzekering, dat wij met groote belangstelling de besteding daarvan tegemoet zien, aanvaarden, in de hoop, dat daardoor de resultaten door u mogen worden verkregen ter verdere oplossing van het vraagstuk van Nederland's vroegste beschaving.” Ten slotte rest mij als vertegenwoordiger der Regeering een bijzonder vereerende opdracht, aldus vervolgde de heer Beelaerts.: Ook de Regeering heeft gemeend u heden te moeten huldigen voor al hetgeen gij ten behoeve van het aan uw zorgen toevertrouwde Museum hebt gedaan. Want het ging uit boven plichtsvervulling. Een bijzonder bewijs van erkentelijkheid achtte de Regeering in dit geval op zijn plaats en zij meende daaraan geen betere uitvoering te kunnen geven dan door toekenning van het eeremetaal, hetwelk alleen is bestemd voor diegenen, die zich op zeer bijzondere wijze ten opzichte van 's lands Musea verdienstelijk hebben gemaakt. Het heeft H. M. de Koningin behaagd bij Hoogstderzelver besluit van 27 Maart 1929 te bepalen, dat u de Museum-Medaille in goud zal worden uitgereikt en ik verzoek u die hierbij uit mijn handen namens de Regeering als hoogste huldeblijk op dezen dag te willen aanvaarden. (Langdurig applaus). De heer H.J. Scharp sprak namens het Kon. Oudheidkundig Genootschap, dat vooral in den laatsten tijd uitstekend heeft samengewerkt met het Leidsche museum en met dr. Holwerda in het bijzonder, zooals spr. opmerkte. Ter plaatsing in het museum bood spr. aan een Gnathia-vaas uit de 3e eeuw, afkomstig uit Zuid-Italië, en een terracottabeeld uit denzelfden tijd. De statuten van het genootschap laten niet toe, iets ten geschenke te geven en daarom werden de voorwerpen in bruikleen afgestaan, hetgeen weinig verschil maakt, meende spr. Dr. Holwerda, getroffen door de groote hartelijkheid, die hij deze dagen van vele kanten heeft mogen ondervinden, dankte vervolgens voor de hem gebrachte hulde. In het bijzonder dankte spr. de regeering en den heer Beelaerts van Blokland, die reeds meer dan 25 jaren in lief en leed van het museum heeft gedeeld, voor zijn hartelijke woorden. Ook spr. wijdde eenige woorden aan de nagedachtenis van zijn te vroeg ontslapen medewerker, dr. Remouchamps, dien hij noode op dezen dag miste.

5 december 1898 **MEDEDEELINGEN VAN VERSCHILLENDE AARD.**

VERSLAG van dr. A. E. J. Holwerda, betreffende de wetenschappelijke reis naar Italië en Griekenland. Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De wetenschappelijke reis naar Italië en Griekenland, waartoe ik door de Regeering in staat gesteld werd, had een veelledig doel. In de eerste plaats was zij natuurlijk in het belang van mijn onderwijs. Mij is opgedragen de geschiedenis, de kunst, het leven der oude volken te verklaren, en wil men zulk een taak naar den eisch vervullen, dan is eigen aanschouwing van het land van de bouwvallen, van de kunstwerken die nog op klassieken bodem bewaard worden, volkomen onmisbaar. Geheel hangt het daarmee samen dat allerlei bijzondere onderzoekingen, die mij sedert lang bezig hielden, zonder studie in de opgegraven terreinen en de musea van Italië en Griekenland bezwaarlijk voortgezet konden worden. Evenzoo hoopte ik de stoffelijke hulpmiddelen voor de studie der archaeologie in ons land uit te kunnen breiden; het Universiteitsfonds opende mij daartoe een belangrijk krediet en de directeur van 's Rijks Museum van Oudheden droeg mij op te beproeven of wellicht eenige leemten in die verzameling door geschikte aankopen in Italië en Griekenland konden worden aangevuld. Ten slotte meende ik nog een ander belang van vaderlandsche wetenschap te kunnen en te moeten behartigen. In den laatsten tijd wordt er van meerdere zijden sterk op aangedrongen en te recht, dat ook onze jonge geleerden meer dan tot nu toe in

staat worden gesteld ter voltooiing hunner studiën eene wetenschappelijke reis te ondernemen. Ik had omtrent de wijze waarop dat het beste geschieden kon, mijne eigene meening en zeer verlangde ik deze ook eens te kunnen toetsen aan de practijk. Natuurlijk boden Italië en Griekenland, die zoo sterk door geleerden bereisd worden, daartoe volop de gelegenheid. Wil het uitzenden van jonge geleerden vruchten dragen, dan moet het met overleg geschieden en wij kunnen ons spiegelen aan de voorbeelden van anderen, zoowel in hetgeen wij laten als in hetgeen wij doen moeten.

Wat mijne reis zeer gemakkelijk maakte, was eene beschikking van heeren curatoren onzer Universiteit, waardoor mijn zoon de doctorandus in de klassieke letteren J. H. Holwerda door eene subsidie uit het fonds van Vollenhoven in staat gesteld werd mij te begeleiden. Met de meeste waardeering herdenk ik ook de vriendelijke hulpvaardigheid, die wij in Italië, Griekenland en Constantinopel van onze gezanten en consulaire agenten ondervinden mochten. Niet minder gevoel ik mij tot diepe erkentelijkheid verplicht tegenover het Kaiserlich-Deutsch archaeologisch Institut. De volmaakt onbekrompen en onzelfzuchtige wijze waarop die instelling de studiën ook van vreemdelingen steunt, zijn eene eer voor de Deutsche natie, want zij spruit voort uit datzelfde eerlijke idealisme dat de kracht der Deutsche wetenschap uitmaakt. In allerlei aangelegenheden hielpen onze Deutsche vakgenooten in Italië en Griekenland ons met hun raad en voorlichting; wij genoten hun omgang, woonden hunne voordrachten bij, vergezelden hen op hunne reizen, ja logeerden in Rome in het Instituutsgebouw, dat daar juist eenige ruimte beschikbaar had. Zoo zullen o. a. de namen van de heeren professoren E. Petersen, Ch. Hülsen, A. Mau in Rome, W. Dörpfeld en P. Wolters in Athene ons nog om andere redenen in herinnering blijven, dan door de diensten die deze mannen aan de wetenschap bewezen hebben. Zeer stak daarbij de kleingeestigheid af die sommige museumbesturen in Italië kenmerkt. Toch werden ons met groote welwillendheid biljetten van vrijen toegang tot de Staatsmusea verleend; dankbaar herdenken wij in het bijzonder het echt vrijgeveige bestuur van het Museum van Napels en de opgravingen van Pompeji.

De wijze waarop de Grieksche verzamelingen aan de studie dienstbaar gemaakt worden, is in één woord voorbeeldig en het is dan ook zeer te betreuren, dat bijv. in Delphi, hetwelk door de école Française werd opgegraven, krachtens de overeenkomst met Frankrijk het Grieksche Museumbestuur, dat onder leiding staat van den bekenden generaal-ephoros P. Kabbadias, nog niet met volle gezag kan optreden.

Begrijpelijker wijze bedongen de Franschen zich het recht van eerste uitgave van het aldaar gevondene, echter voor zeer langen tijd, een tiental jaren, en met verbod aan alle vreemdelingen niet slechts van teekenen en photographeeren, maar zelfs van het maken van aanteekeningen. Ieder bezoeker wordt daarom door een soldaat op den voet gevolgd.

Wij vertrokken van Leiden 22 December 1897. Van den beginne stond bij ons op den voorgrond ons te beperken; wij wilden wat wij zagen, goed zien. Vandaar dat wij ook den langsten tijd voor Griekenland bestemden. Italië is betrekkelijk gemakkelijk weder eens te bereiken. Ons bezoek aan Florence droeg dan ook het karakter eener voorloopige kennismaking; wij bleven er slechts drie dagen. In Rome echter arbeidden wij vier weken. Ook met het oog op onze latere studiën in Griekenland was eene meer nauwkeurige bestudeering van tal van kunstwerken in Romeinsche musea zeer gewenscht. Bepaalde studiën maakten wij in het Vaticaan, het Capitolijnsch museum, het Conservatorenpaleis, in het bij de beide laatste inrichtingen behoorende magazijn en in het zoogenaamde Thermenmuseum. Het museum Kircherianum, de palae-ethnologische verzamelingen en het museum in de villa Papa Giulio werden meer vluchtig door ons bezocht. Van de moderne kunst beschouwden wij eenige der beroemdste werken van Rafaël en Michel Angelo. Meer opzettelijk bestudeerden wij eenige werken van oud-Christelijke kunst, o. a. de St. Clemente en enkele Catacomben.

Men zal toch de oudheid wel nimmer leeren verstaan zonder eenigermate ook in den geest van latere tijden door te dringen en in het bijzonder is voor den oudheidkenner datgene van belang wat onmiddellijk op den ondergang der antieke beschaving volgde. Van de Romeinsche ruïnen maakten wij meer bijzondere studie van Forum, Palatinus en Colosseum. Wij bezochten Tivoli, de villa Hadriana, de via Appia en Latina. Bijzonder leerrijk was eene reis, die wij met het Deutsche Instituut onder leiding van professor Petersen naar de Etrurische necropolen van Cervetri (Caere) en Corneto (het oude Tarquinii) ondernamen. In Cervetri ziet men de merkwaardigste voorbeelden van in de rotsen uitgehouwen grafwoningen; de graven van Corneto zijn beroemd door hunne talrijke nog zeldzaam goed bewaard gebleven muurschilderingen. Deze verdienden eene zorgvuldige en volledige publicatie ten volle. De Etruscische kunst is, zooals bekend is, voor een goed deel eene afspiegeling van de Grieksche en zoo kunnen ons de muurschilderingen van Corneto een goed denkbeeld geven van de Grieksche schildertechniek in verschillende tijden. Van Rome gingen wij naar Napels, waar wij eenige dagen in het groote Museum werkten met zijn beeldhouwwerken, zijn vazen, zijne ontzachtelijke collectiën uit Pompeji,

in het bijzonder de muurschilderingen, die vroeger uit de muren werden weggenomen; tegenwoordig worden zij meer op de plaats zelf door schutdaken en houten loodsen beschermd. Ook in Pompeji zelf hielden wij ons eenige dagen op. Zeer in het bijzonder trok de nieuw opgegraven casanuova onze aandacht. Hare muurschilderingen vooral zijn uitnemend bewaard en gelukkig dat men ook hier het decoratieve geheel ongerept heeft gelaten. Vooral ook van de verschillende bouwwijzen in de verschillende tijdvakken trachtten wij ons op de hoogte te brengen, daar dit ook een der zaken is die men eigenlijk slechts aan de monumenten zelf behoorlijk leeren kan. Verder reisden wij van Pompeji over Castellamare, Sorrento, Capri, Amalfi naar Cava door een der heerlijkste streken van Italië. Van Cava uit bezochten wij de tempels van Paestum, oude Helleensche bouwwerken die betrekkelijk goed bewaard zijn gebleven, zoodat zij voor onze kennis van de Helleensche bouwkunst van zeer groot belang zijn. Op weg was het vooral het schoongelegene Amalfi, zoo belangrijk voor de geschiedenis der middeleeuwen, dat onze aandacht trok.

Den 4den Februari 1898 gingen wij naar Brindisi, waar wij ons des avonds naar Griekenland inscheepten. Stormweer was de oorzaak, dat wij eerst in den avond van den 6den te Patras aankwamen. Den 7den bracht de trein ons langs de Korinthische en Saronische Golf naar Athene. Reeds die tocht in den in Griekenland zeer langzaam rijdenden trein is hoogst belangwekkend. Men krijgt reeds dadelijk een diepen indruk van de eigenaardige Grieksche natuur met zijne naakte bergen en rotsen verschillend getint en den diep blauwen hemel zich weerkaatsend in de prachtige watervlakte. Van uit den spoorweg verkrijgt men al spoedig, tegenover Lepanto, een overzicht over het terrein der scheepsstrijden van Phormio in den Peloponnesischen oorlog en den beroemden slag van Don Juan van Oostenrijk. Men rijdt langs tal van plaatsen uit de geschiedenis overbekend; vooral de ligging van Megara en haar havenstad Nisaia laat zich van uit den trein uitstekend overzien.

In Athene hielden wij ons ongeveer twee maanden op. Bijna dagelijks studeerden wij in het Nationale Museum en in dat van den Akropolis, eenvoudige maar uitstekende inrichtingen. Hier zijn de meeste der origineele Grieksche kunstwerken opgesteld, die de opgravingen der laatste jaren voor den dag brachten. In het Museum van den Akropolis zijn alle voorwerpen verzameld die daar gevonden werden, vooral gedurende de jongste opgravingen toen deze tot op den rotsbodem werd blootgelegd. Het Nationale Museum heeft, behalve zijne talrijke beeldhouwwerken, eene ontzachtelijke verzameling van grafreliefs, eene verzameling van vazen die voor de studie zoo belangrijk is, omdat zij nagenoeg alle op Griekschen bodem gevonden zijn — de meeste Grieksche vazen in Europeesche Musea stammen uit graven in Italië — en dan eene geheel eenige collectie van Mykeensche kunstproducten. Verder werden alle belangrijke ruïnen nauwkeurig bestudeerd; bij onderscheidene hadden wij het voorrecht de verklaringen van den architectarchaeoloog van het Deutsche Instituut prof. Dörpfeld te mogen aanhooren. Bij het Parthenon werd onze studie tegelijk gemakkelijk gemaakt en belemmerd door een steiger die voor noodige herstellingen aan den westgevel was opgetrokken. Daardoor werd natuurlijk aan die zijde het gezicht op het gebouw bedorven, doch omdat de generaal-ephoros Kabbadias ons een vergunningskaart gaf om naar boven te stijgen, werd de studie der details van den bovenbouw er zeer door vergemakkelijkt. Aan de zuidzijde van den akropolis hielden wij ons vooral bezig met het daar thans geheel blootgelegde bakchische theater. Hier is het vooral dat men de groote vraag omtrent de inrichting der oude Grieksche theaters bestudeeren kan en op grond van hetgeen ik hier en later ook elders, vooral in Epidauros, waarnam, geloof ik niet dat er een redelijke twijfel bestaan kan of prof. Dörpfeld heeft met zijne theorie volkomen gelijk dat de Grieksche theaters geen tooneel hadden, doch er daarin op den vlakken bodem der orchestra gespeeld werd. Aan de westzijde trokken in het bijzonder de Duitsche opgravingen onze aandacht. Er werd daar eene groote waterleiding uit den tijd van Pisistratus ontdekt en het kan haast niet anders of dit moet de beroemde Enneakrounas zijn, al kan men ook niet met alle argumenten die prof. Dörpfeld daarvoor aangeeft, instemmen. De steile noordhelling wordt thans door het Grieksche archaeologische gezelschap blootgelegd. Wij bestegen de smalle paden langs den hier zeer steilen rotswand, waar thans de bekende grotten van Pan en Apollo en eene bedekte doorweg zeer goed te onderscheiden zijn.

Dat de zoogenaamde Theseus-tempel, de stadsmuren en het kerkhof van Dipylon, de Pnyx, de Areopagos, de Zeus-tempel ten oosten van den Akropolis, de bedding van den Ilissos op de plaats waar sommigen (wel ten onrechte) de Enneakrounos zoeken, het stadion, het gedenkteken van Lysikrates, de gebouwen aan de markt, zooals de stoa van Attalos, — dat dat alles door ons herhaaldelijk en nauwkeurig in oogenschouw genomen werd, behoeft wel geen betoog. Wij ondernamen ook meerdere tochten door het land van Attica. Vooral de Piraeus en de bocht van Phalero werden herhaaldelijk bezocht. Evenzoo gingen wij on paar malen naar het schoone noordoostelijke gedeelte des lands, het klooster Pendeli en het

Koninklijke lustoord Tatoi, het oude Dekeleia, bekend uit den Peloponnesischen oorlog. Hier zijn de tamelijk hooge bergen met flinke wouden begroeid. De beteekenis die dit punt bij den pasovergang naar Boeotië in een oorlog op attisch grondgebied noodwendig hebben moest, springt hier op de plaats zelf duidelijk in het oog. Met een gelijk doel bezochten wij Phyle, den burcht waarheen Thrasybulos in 403 zich terugtrok; daar vindt men nog de overblijfselen van een belangrijken Griekschen vestingbouw en de zeldzaam gunstige ligging van deze wijkplaats, die ook thans nog niet zonder inspanning langs steile bergpaden bereikt wordt, maakt de gansche actie van den toenmaligen tijd volkomen verklaarbaar. Evenzoo werd ook het terrein van den slag bij Salamis nauwkeurig door ons opgenomen. Vooral echter aan Eleusis schonken wij veel aandacht. De weg van Athene daarheen loopt nog ongeveer in dezelfde richting als de oude heilige weg der feestgangers, die op eene enkele plaats nog vrij gaaf werd blootgelegd. Wij bezochten op dien weg het klooster Daphni met zijn merkwaardig Byzantijnsch schilderwerk en verder de overblijfselen van het oude heiligdom van Aphrodite. Is men dat voorbij dan is men tusschen de heuvels uitgekomen en ziet men op éénmaal de vlakte met den heerlijken saronischen zeeboezem voor zich. Eleusis is door het Grieksche archaeologische gezelschap onder leiding van den kundigen ephoros Philios geheel opgegraven: de gevonden voorwerpen zijn grootendeels in een eenvoudig museum verzameld. Met het oog op mijne vroegere studiën over Eleusis werd alles hier herhaaldelijk en zoo nauwkeurig mogelijk opgenomen. Ik verzamelde een belangrijk materiaal voor verdere studiën.

Buiten Attica bezochten wij gedurende eenige dagen Olympia, dat zooals men weet, door de Duitschers opgegraven werd. De natuur is hier merkbaar anders dan in Attica met zijn schilderachtige kaalheid. Het landschap is hier uiterst liefelijk. Het is een welbehaaglijk gevoel van kalmte en vrede, dat zich hier op een der heiligste plaatsen der Helleensche wereld van den geest meester maakt. De gansche plaats is door heerlijk groene heuvelen omringd, doorsneden door den zacht kabbelenden Alpheios, waarin het heldere hemelblauw zich afspiegelt. De afgietsels der aldaar gevonden beeldhouwwerken zijn, zooals men weet, in Leiden; zij waren ons dus zeer goed bekend. Natuurlijk werd de bestudeering der originelen daardoor vruchtbaarder. Op het opgegraven terrein had ik thans het geluk een onderzoek te kunnen instellen omtrent vraagpunten, die mij sedert lang bezighielden en die zich slechts daar laten uitmaken. Ik vergaderde ook hier stof voor nieuwe studie.

Den 2den April ving de Instituutsreis aan onder leiding van prof. Dörpfeld door den Peloponnesos. Het was ons vergund daaraan deel te nemen. Overall werden ons de ruïnen door dien grooten kenner der antieke bouwkunst verklaard. Het eerst bezochten wij Korinthe. Het voornaamste wat van de oude stad nog over is, zijn de ruïnen van een zeer ouden dorischen tempel; op het oogenblik beproeft de Amerikaansche school door opgraving meer aan het licht te brengen. Van Korinthe gingen wij naar het heerlijk gelegen Nauplia om van daar uit meerdere tochten te ondernemen. Wij bezochten den burcht van Tiryns, die indertijd door Dörpfeld zelf in samenwerking met Schliemann werd opgegraven, daarop Mykenai, waar eerst door Schliemann later door het Grieksche archaeologisch gezelschap gegraven werd; verder gingen wij naar het terrein van den ouden Heratempel, niet ver van Mykenai, waar de opgravingen der Amerikaansche school het een en ander aan het licht gebracht hebben. Buitengewoon belangrijk zijn de opgravingen van Epidauros door het Grieksche archaeologische gezelschap. Ook die bezochten wij van Nanplia [Nauplia] uit. Bijzonder merkwaardig is het beroemde theater aldaar, het best bewaarde Grieksche theater dat wij kennen, en een dat niet zooals de meeste andere verbouwingen in den Romeinschen tijd ondergaan heeft. Vandaar dat die ruïnen voor onze kennis van de inrichting van het Grieksche theater van zooveel belang zijn. Ook van den beroemden Asklepiostempel zijn nog overblijfselen. Van de overige ruïnen trok vooral het raadselachtige ronde gebouw onze aandacht, dat gebouwd werd door eenen Polykleitos en in de inscriptiën *thumele* genoemd wordt; men kent er echter de bestemming niet van. Daarop ging de reis verder over Argos naar Tripolitza in Arkadië. Van daar uit bezochten wij Mantinea, waar de Fransche school met goed gevolg gegraven heeft en o. a. nagenoeg de gansche stadsmuur voor den dag gekomen is; evenzoo brachten wij een kort bezoek aan Tegea, dat echter sedert de beroemde koppen van Skopas aldaar gevonden werden, slechts zaken van ondergeschikt belang uit zijn bodem opleverde. Zoowel Tegea echter als Mantinea speelden eene belangrijke rol in de Grieksche geschiedenis, zoodat het de moeite zeer loont zich van de eigenaardigheid hunner ligging door eigen aanschouwing op de hoogte te stellen. Van Tripolitza gingen wij verder door het heerlijke Arkadische alpenland naar Megalopolis. De weg daarheen voert over steile bergruggen en langs stoute rotsgevaarten; op een paar punten opent zich een uitzicht over de uitgestrekte groene vlakte beneden met donkere bergen en de blinkende witte sneeuwtoppen van den Taygetos in het verschiep. Megalopolis is thans een armzalig plaatsje, waar men bijna door niets meer aan onze Europeesche beschaving herinnerd

wordt. Een vijf minuten daar vandaan liggen de vrij geringe overblijfselen der oude stad. Het meest belangwekkend is hier het theater door de Engelsche school opgegraven; het werd belend door een groot vergaderlokaal, waarvan de inrichting nog vrijwel te herkennen is, het zoogenaamde Thersoleon. Verder werd op deze reis Olympia bezocht en ik achtte het een groot voordeel ook deze ruïnen door prof. Dörpfeld te hooren verklaren; want al zijn de resultaten der Duitsche opgravingen op onberispelijke wijze gepubliceerd, de persoonlijke verklaringen van den man, die bij het grootste gedeelte der opgravingen als architect aanwezig was, hebben altijd eene buitengewone waarde, nog daargelaten dat prof. Dörpfeld's voordrachten onovertroffen zijn in helderheid en levendige voorstelling.

Van Olympia gingen wij naar Patras. Van daar met eene stoomboot naar het schoone eiland Ithaca, van Ithaca naar Itea Delphi's havenplaats. Het ligt waarschijnlijk nagenoeg op de plaats van het oude Cirrha. De weg naar Delphi voert eerst door eene langzaam opstijgende vlakte, bedekt met olijfboschen. Men ziet het Delphische bergland voor zich, waar de witte top van den Parnassos boven uitsteekt. Links komt men langs den weg, die naar het oude Amphissa voert. Spoedig echter stijgt men langs steile bergwegen omhoog; men komt dan door het dorp Chryso, dat waarschijnlijk op of dicht bij de plaats van het oude Krisa ligt. Daarop bereikt men het dorp Kastri, het oude Delphi. Een dorp van dien naam lag namelijk op de plaats van het oude heiligdom. Dit is door de Fransche school afgebroken en een eindje verder weder opgebouwd. Het tempelgebied ligt op eene vrij steile helling, kunstmatig effen gemaakt, tegen de bijna loodrecht opstijgende Phaidriaden. Het is thans geheel opgegraven. Tegenover het groote heiligdom ligt de tempel van Athena Pronoia. waarvan Aischylos in het begin zijner Eumeniden spreekt; als die zal zijn blootgelegd, zullen de Fransche opgravingen ten einde wezen. Het zonnenhuis van de Kastalische bron is al vroeg geheel vernietigd; het water springt thans elders voor den dag; toch is de plaats waar het gestaan heeft, weinige schreden voorbij het groote heiligdom, nog zeer goed te erkennen. Ons gezelschap verliet ons zeer spoedig; wij bleven nog een paar dagen. Op het terrein der opgravingen verkrijgt men eene zeer duidelijke voorstelling van het gansche grondplan van dit zoo omvangrijke heiligdom en evenals in Olympia lieten zich de gebouwen door Pausanias en anderen vermeld vrijwel terugvinden. Jammer dat van de opstaande deelen der bouwwerken niet zoo heel veel is overgebleven. Het beeldhouwwerk dat gevonden werd en nog slechts gedeeltelijk werd uitgegeven, is voor de kunstgeschiedenis van het hoogste belang. Bijna ongeschonden is een wagenmenner voor den dag gekomen, van buitengewone kunstwaarde, wel het voortreffelijkst bewaarde bronzen beeld uit de oudheid. Naar zijn kunststijl is het werk van p. m. 470 vóór Christus. Stukken van paarden en een wagen en van nog één of twee menschelijke figuren zijn er bij gevonden en een kalksteen plaat met inscriptie toebehoord hebbende aan een voetstuk, dat wel dat van dit wijgeschenk geweest moet zijn; die het wijdde was blijkens de inscriptie Polyzalos, broeder van den Syracuseanschen tyran Gelo. Deze vondst beteekent voor de opgravingen van Delphi, wat die van den Hermes van Praxiteles beteekende voor die van Olympia. Buitengemeen belangrijk zijn ook de epigraphische vondsten. Zeer te wenschen is het, dat alle gevondene inscriptiën spoedig worden uitgegeven.

Van Delphi gingen wij naar Athene, waar wij nog een paar dagen bleven. Van Athene voeren wij naar Constantinopel. Aldaar wenschten wij de beide Musea te bestudeeren, vooral het nieuwe niet zijne beroemde Sidonische en Klazomeensche sarcophagen. Ook de heerlijke Aja Sophia werd nauwkeurig in oogenschouw genomen. Natuurlijk dat wij ons ook eene goede voorstelling van de stad en hare ligging trachtten te vormen. Over Weenen gingen wij naar huis. Den 4den Mei 1898 kwamen wij in Leiden terug. Ruimschoots heb ik met deze reis bereikt, wat ik er mij van voorstelde. Ik hoop en verwacht, dat mijn onderwijs blijken zal er veel bij gewonnen te hebben en dat in het algemeen de studie der klassieke oudheid aan onze universiteit er voordeel van zal trekken. Reeds wat ik aan nieuw materiaal voor studie meebracht, is niet onbelangrijk. Ik bracht eene verzameling van photographieën bijeen van ongeveer 700 stuks. Deze zorgvuldig geordend en van eene begeleidende beschrijving voorzien vormen thans een uitnemend hulpmiddel voor studie. Verder liet ik eene belangrijke verzameling papierafdrukken van bekende attische inscriptiën maken; te zamen met de origineele stukken die het Leidsch Museum bezit, zullen deze het voortaan mogelijk maken zich in Leiden voor epigraphische studiën voor te bereiden. Het was hiervoor dat ik het crediet bezigde, dat het Leidsche Universiteitsfonds de goedheid had mij toe te staan. Voor het Leidsch Museum van Oudheden verwierf ik verder ettelijke merkwaardige stukken van oud-Grieksch aardewerk, waardoor de belangrijke vazencollectie van dat Museum verrijkt werd met specimina van eenige soorten, die zij tot nog toe niet bezat. Wat nu verder mijne bijzondere onderzoekingen aangaat, ik hoop de resultaten daarvan na niet al te langen tijd in vakorganen te kunnen publiceeren; zij betreffen vooral Eleusis en Olympia. Het spreekt wel vanzelf, dat het voor abstracte wetenschappelijke vertoogen hier de plaats niet is. Anders staat het met de vraag betreffende de reizen

onzer toekomstige litteratoren. Zij is van onmiddellijk practisch belang en ik aarzel niet mijne meening daaromtrent uitvoeriger uiteen te zetten.

Het buitenland heeft voor de studie der oudheid heel wat verricht. Het archaeologisch Instituut, sedert 1874 Deutsche Rijksinstelling, bestaat sedert 1829. Het hoofdbestuur is thans te Berlijn gevestigd. De oudste afdeeling is de Romeinsche; zij bezit waarschijnlijk de meest volledige archaeologische bibliotheek van de wereld. In 1874 werd er ook eene Atheensche afdeeling opgericht. Bij de Ecole Française te Rome treden archaeologische studiën meer op den achtergrond. Anders bij die te Athene, die in April van dit jaar — wat laat ten gevolge van den Grieksch-Turkschen oorlog — het feest van haar 50jarig bestaan gevierd heeft. In 1846 gesticht, was zij oorspronkelijk geen instelling opzettelijk en in de eerste plaats voor archaeologische studiën, doch zij werd het steeds meer en meer en thans is zij de waardigste mededingster van het Deutsche Instituut. De Engelsche school te Athene werd in 1882 uit private middelen opgericht. Eene vereeniging van Amerikaansche Universiteiten onderhoudt de Amerikaansche school te Athene en heeft er onlangs ook een te Rome gesticht. Op het oogenblik is men juist bezig een Oostenrijksch Instituut te grondvesten met een hoofdbestuur te Weenen en afdeelingen in Athene, Smyrna en Constantinopel.

De werking dier inrichtingen is zeer verschillend. Zij is in overeenstemming met den aard van het universitair onderwijs in ieder dier landen. Het is daarom dat onze jonge geleerden zich wel het gemakkelijkst bij de Deutsche en Oostenrijksche Instituten zullen aansluiten. Immers onze universitaire inrichtingen en gewoonten stemmen met die van die beide landen wel het meest overeen. De gastvrijheid, die die verschillende instellingen tegenover vreemdelingen betrachten, is zeer groot. Het Deutsche Instituut stelt zijne bibliotheken voor studeerenden van alle natiën open. Tot de voorlezingen, die de secretarissen der Deutsche en Oostenrijksche Instituten in de Musea en tusschen de ruïnen houden, verkrijgt men zonder noemenswaarde moeite toegang. Het gezelschap dat aan prof. Dörpfeld's beroemde Institutsreizen deelneemt, bestaat gewoonlijk voor een zeer groot gedeelte uit niet-Duitschers. Ook de Ecole Française te Athene is zeer bereid studeerenden op te nemen uit landen, de [die] zelf geen Instituten bezitten.

Het zijn enkele, niet vele jeugdige Fransche, Deutsche, Oostenrijksche geleerden, die door een Staatsstipendium in staat gesteld worden gedurende geruimen tijd onder leiding hunner Instituten in Italië en Griekenland te studeeren. Zonder uitzondering zijn het jonge mannen, die eene universitaire opleiding achter den rug hebben en op de eene of andere wijze de aandacht op zich hebben gevestigd. De Deutsche stipendiaten richten hunne reis geheel in zooals zij zelf willen. Natuurlijk volgen zij gewoonlijk de voordrachten der secretarissen van het Instituut, doch de eigen zelfstandige studie is de hoofdzaak; zooals echter van zelf spreekt komen de hulpmiddelen van het Instituut en de raad en voorlichting der secretarissen hun ook daarbij ten goede. Behalve de Deutsche Rijksstipendiën zijn er ook nog van bijzondere staten en stichtingen. Niet weinigen reizen ook op eigen kosten. Behalve de jong gepromoveerden treft men ook ettelijke Gymnasiallehrer op reis aan, die voor eenige maanden verlof gekregen hebben, een enkele maal nog met een stipendium op den koop toe. Met de Gymnasiallehrer gaan bovendien de aan het Instituut verbondene geleerden gedurende zes weken op reis door Italië in musea ruïnen en necropolen om hen de groote hoofdzaken door eigen aanschouwing te leeren kennen. Oostenrijk heeft eveneens stipendiën voor pas gepromoveerde archaeologen en philologen. Vele stipendiën voor korteren tijd genieten daar echter Gymnasiallehrer. Zij gaan op reis ook wel onder geleide van een der Oostenrijksche professoren in de archaeologie; velen gingen met het Deutsche Instituut mede door den Peloponnesos. Voortaan zal het nieuwe Oostenrijksche Instituut voor hen te zorgen hebben. Het is begrijpelijk, dat bij al die reizen de archaeologen van professie een zekeren voorrang hebben. Toch is het voor iederen classicus van het grootste belang Italië en Griekenland door eigen aanschouwing te leeren kennen. Bovendien, waar ligt de grens tusschen philologie en archaeologie? Hoevele archaeologische quaestiën zijn niet voor het philologisch onderzoek van het hoogste gewicht? Het is zoo begrijpelijk dat zoo menig, Duitsch of Fransch philoloog zijn arbeid in de bibliotheken eens door bezoeken aan musea afwisselt. Ook die reizen die minder de vorming tot geleerde onderzoekers beoogen, hebben een groot nut. Dat leeraren aan gymnasiën zonder een bepaald onderwerp van studie voor oogen te hebben veel en goed zien, dat hun geest verruimd wordt door een tal van machtige indrukken, hoe zou het niet aan het gymnasium onderwijs ten goede komen? Toch behoeft het wel geen betoog, dat eenige voorbereidende archaeologische vorming ook voor hem die niet als vakman reist, geheel onmisbaar is. Zal men ook zonder dat sommige der archaeologische voordrachten wel kunnen volgen, men verliest zich tusschen de ruïnen en in de ontzachlijke musea van Italië en Griekenland, wanneer men niet eenige kunsthistorische kennis en vooral wanneer men niet eenige oefening verworven heeft in het met oordeel

des onderscheids beschouwen van antieke kunstwerken. Het is dan ook eene bekende zaak dat stipendia soms weggegooid geld zijn en evenzoo dat Italië en Griekenland menigmaal door zoogenaamd studeerenden bezocht worden, die er nauwelijks zooveel voordeel van trekken als een beschaafd toerist. Ook is het buiten twijfel, dat het reizen met eene valsche pretentie van wetenschap zeer licht zelfs een verderfelijken invloed kan uitoefenen. De ervaring leert, hoe gemakkelijk zulk eene studie zonder voorbereiding leidt tot ingebeeld weten en verwarring des geestes.

Het spreekt wel vanzelf dat wij bij het verleenen van reisstipendiën met de elders verworven ervaring ons voordeel behooren te doen. In de eerste plaats, men zende in geen geval iemand uit, die niet althans eenigermate is voorbereid. Verder heeft men zich af te vragen, wat het doel van de reis zijn zal. Is het de vorming tot wetenschappelijk onderzoeker, dan dient eene grotere toelage gegeven te worden, dan wanneer men een goed student in staat wil stellen de kennis der oudheid, die hij aan de Universiteit heeft opgedaan, door eigen aanschouwing te verlevendigen en te bevestigen. Voor het laatste zijn enkele maanden, ja weken voldoende. Men loopt hier het gevaar aan één persoon eene toelage te geven, waarvan meerdere konden geholpen worden. Vooral echter het eerste, de toekenning van een stipendium aan een toekomstig onderzoeker zal groote moeilijkheden opleveren. Goed afgelegde examina geven niet den geringsten waarborg voor echten studiezin en in ons stelsel van hooger onderwijs heeft het examen eene overwegende beteekenis verkregen. Duitsche stipendiaten hebben niet zelden reeds door eenig klein geschrift van hun gaven voor zelfstandig onderzoek bewijs gegeven. Voor onze verhoudingen zou het het beste zijn, indien wij te eeniger tijd voor onze praeceptoren en candidaten in de letteren hetzelfde konden doen, wat Duitschland en Oostenrijk doen voor hunne Gymnasiallehrer. Men moest ze onder geleide van een vakman archaeologische excursies van eenige weken naar Italië laten maken; ook het Britsch Museum zou op zoodanige wijze eens bezocht kunnen worden. Voor dergelijke tochten zou ieder goed student in aanmerking kunnen komen. De hooger begaafden zouden door zulk eene reis eene krachtige opwekking tot eigen studie ontvangen en door flink werk, bij voorbeeld door eene dissertatie, zouden zij kunnen toonen, wie zij waren. Voor deze, immers altijd betrekkelijk weinigen, zou natuurlijk zonder groot bezwaar het noodige geld voor een in strenger zin wetenschappelijke reis bijeen kunnen gebracht worden. Niet slechts archaeologen en epigraphici, ook philologen zouden behooren te worden uitgezonden, doch de laatste zouden dan voor hunne archaeologische bijstudiën uitnemend voorbereid zijn. Hulp en voorlichting zouden dergelijke reizigers bij de bestaande écoles en Instituten van zelf in voldoende mate vinden.

De zaak van wetenschappelijke reizen is van een zeer groot belang en het is een geluk, dat dit steeds meer wordt ingezien. Evenals in onzen handel zijn wij in onze wetenschap maar al te zeer geneigd tot tehuis zitten. Het zou voor onze gansche volksbeschaving van het hoogste gewicht zijn, indien onze hoogere volksofvoeding onder den invloed van mannen kwam met ver reikenden blik, geheel aan een bepaalden kring ontwassen. Niet het minst in kunst en wetenschap kan naar het koninklijke woord ook een land als het onze groot zijn. Nog steunt ons tegenover het buitenland onze aloude roem in klassieke studiën; wij zijn echter achteruitgekomen omdat wij de beteekenis van hetgeen buiten onze grenzen verricht werd, niet verstonden. De neiging neemt toe om in onze gymnasiën vakscholen te zien en ons gansche onderwijs wordt veel te uitsluitend beschouwd als een middel voor den individu om zich in zijn eigen belang van de een of andere min of meer winstgevende betrekking meester te maken. Men vergeet dat een gezond idealisme een levenskracht is voor een gansch volk, die het staalt ook in den strijd voor zijne stoffelijke belangen. Onze scholen moeten ons volk tot iets goeds en groots weten te bezielen en op onze gymnasiën behooren in het bijzonder die mannen gevormd te worden, die in de gansche maatschappij in zaken van hoogere geestesbeschaving den toon hebben aan te geven. Hoe veel groter kracht zou van onze leeraars aan gymnasiën kunnen uitgaan, indien zeer velen door een met oordeel vruchtbaar gemaakte reis hunne opvoeding voltooid hadden, enkelen gedurende geruimen tijd onbezorgd als zelfstandig geleerde zich hadden kunnen ontwikkelen. Voor verheffing der volken hebben de wetenschappen van aethetica en beschavingsgeschiedenis eene zeer hooge beteekenis.

Ik dank de Regeering, dat zij het mij mogelijk gemaakt heeft mijne gewichtige levenstaak meer naar waarde te vervullen.

Met hoogachting en eerbied

Leiden, *Uwer Excellentie dienstwillige dienaar,*

October 1898. A. E. J. Holwerda.

zie <http://www.delpher.nl/nl/kranten/view?>

[query=mededeelingen+van+verschillenden+aard+verslag+griekenland&coll=ddd&page=3&sortfield=dat](http://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=mededeelingen+van+verschillenden+aard+verslag+griekenland&coll=ddd&page=3&sortfield=dat)

Reis naar Italië en Griekenland

22 december 1897 vertrek uit Leiden

bezoek Florence 3 dagen, Rome 4 weken

4 februari 1898 Brindisi

7 februari 1898 Athene

2 maanden Athene, bezoek o.a. Attica, Eleusis, Olympia

2 april 1898 Peleponnesos

bezoek o.a. Korinthe, Nauplia, Epidauros

Ithaca, Delphi

Athene, Constantinopel

4 mei 1898 over Wenen, aankomst in Leiden

4 december 1898 KUNST EN WETENSCHAPPEN.

Wetenschappelijke reis van dr. Holwerda.

De *St.-Ct.* van heden bevat het verslag van dr. A. E. J. Holwerda, betreffende de wetenschappelijke reis welke hij, daartoe door de Regeering in staat gesteld, heeft gemaakt naar Italië en Griekenland, in gezelschap van zijn zoon, den doctorandus in de klassieke letteren J. H. Holwerda, die door een subsidie uit het fonds Van Vollenhoven in staat werd gesteld hem te begeleiden.

Wat het resultaat zijner reis betreft, zegt de schrijver:

Ruimschoots heb ik met deze reis bereikt, wat ik er mij van voorstelde. Ik hoop en verwacht, dat mijn onderwijs blijken zal er veel bij gewonnen te hebben en dat in het algemeen de studie der klassieke oudheid aan onze universiteit er voordeel van zal trekken. Reeds wat ik aan nieuw materiaal voor studie meebracht, is niet onbelangrijk. Ik bracht eene verzameling van photographieën bijeen van ongeveer 700 stuks. Deze zorgvuldig geordend en van eene begeleidende beschrijving voorzien, vormen thans een uitnemend hulpmiddel voor studie. Verder liet ik eene belangrijke verzameling papierafdrukken van bekende Attische inscriptiën maken; te zamen met de origineele stukken die het Leidsch Museum bezit, zullen deze het voortaan mogelijk maken zich in Leiden voor epigraphische studiën voor te bereiden. Het was hiervoor dat ik het krediet bezigde dat het Leidsche Universiteitsfonds de goedheid had mij toe te staan. Voor het Leidsche Museum van Oudheden verwierf ik verder ettelijke merkwaardige stukken van oud-Grieksch aardewerk, waardoor de belangrijke vazencollectie van het Museum verrijkt werd met specimina van eenige soorten, die zij tot nog toe niet bezat. Wat nu verder mijne bijzondere onderzoekingen aangaat, ik hoop de resultaten daarvan na niet al te langen tijd in vakorganen te kunnen publiceren; zij betreffen vooral Eleusis en Olympia. Het spreekt wel vanzelf, dat het voor abstracte wetenschappelijke vertoogen hier de plaats niet is.